

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

PŘECHODOVÉ RITUÁLY MUŽŮ DO
OBDOBÍ DOSPĚLOSTI V NAŠICH
SOCIOKULTURNÍCH PODMÍNKÁCH

MEN'S RITES OF PASSAGE TO ADULTHOOD IN OUR
SOCIOCULTURAL CONDITIONS

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Aneta Abbrentová**
Vedoucí práce: **PhDr. Jan Šmahaj, Ph.D.**

Olomouc

2023

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu této bakalářské práce PhDr. Janu Šmahajovi, Ph.D. za podnětné rady a připomínky, bez kterých by práce nevznikla, a také za vstřícný a otevřený přístup. Dále bych chtěla poděkovat všem participantům za jejich čas a ochotu podělit se o své životní příběhy. V neposlední řadě patří můj dík také rodině a všem, kteří mě na cestě studiem podporují.

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Přechodové rituály mužů do období dospělosti v našich sociokulturních podmínkách“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část.....	8
1 Vývojové ukotvení.....	9
1.1 Základní charakteristiky období adolescence.....	9
1.1.1 Tělesný vývoj.....	11
1.1.2 Poznávací procesy.....	13
1.1.3 Morálka dospívajícího.....	14
1.2 Psychoanalytické pojetí dospívání.....	15
1.3 Pohled skrze archetypy v analytické psychologii.....	15
1.4 Periodizace Erika Eriksona.....	15
2 Boj o vlastní identitu.....	16
2.1 Proces emancipace.....	17
2.2 Psychosociální moratorium.....	20
2.3 James Marcia a jeho pojetí identity.....	21
2.4 Koncept vynořující se dospělosti.....	22
2.4.1 Vynořující se dospělost v české populaci.....	23
3 Význam aktivní přítomnosti obou rodičů.....	25
3.1 Specifika vztahu s matkou v procesu dospívání syna.....	26
3.2 Specifika vztahu s otcem v procesu dospívání syna.....	27
4 Sourozenská dynamika.....	31
4.1 Teorie sourozenského pořadí A. Adlera.....	32
4.2 Sourozenské konstelace.....	33
4.3 Nové poznatky z oblasti sourozenského vztahu.....	34
5 Proces iniciace.....	35
5.1 Všeobecný význam systematické iniciace.....	35
5.2 Fáze průběhu přechodových rituálů.....	39
5.3 Krize rituálů (pseudoiniace).....	42
5.4 Současné snahy o vzkříšení přechodových rituálů.....	43
5.5 Novodobé závěry ze studia přechodu do dospělosti.....	44
6 Fenomén mužství v obecné rovině.....	46
6.1 Co obnáší mužská role.....	47
6.2 Čtyři chlapecké a mužské archetypy.....	48

6.3	Moderní pojetí maskulinity.....	50
	Empirická část.....	52
7	Výzkumný problém.....	53
7.1	Výzkumný cíl.....	53
7.2	Výzkumné otázky.....	54
8	Kompletní metodologické ukotvení.....	56
8.1	Metody získávání dat.....	57
8.2	Metoda analýzy dat	59
8.3	Výzkumný soubor	61
8.4	Práce s daty	62
8.5	Předběžné šetření	65
8.6	Reflexe výzkumníka.....	66
9	Etické aspekty výzkumu	67
10	Výsledky výzkumu	68
10.1	Analýza rozhovoru: Josef.....	68
10.1.1	Role dospělého.....	68
10.1.2	Důležitá událost	69
10.1.3	Emoce.....	70
10.1.4	Identita.....	70
10.1.5	Vzory dospělosti	71
10.2	Analýza rozhovoru: Karel	72
10.2.1	Role dospělého.....	72
10.2.2	Důležitá událost	73
10.2.3	Emoce.....	74
10.2.4	Identita.....	74
10.2.5	Vzory dospělosti	75
10.3	Analýza rozhovoru: Vojtěch.....	76
10.3.1	Role dospělého.....	76
10.3.2	Důležitá událost	77
10.3.3	Emoce.....	79
10.3.4	Identita.....	80
10.3.5	Vzory dospělosti	81
10.4	Analýza společných témat	82
10.4.1	Role dospělého.....	83
10.4.2	Důležitá událost	83

10.4.3	Emoce.....	84
10.4.4	Identita.....	84
10.4.5	Vzory dospělosti	85
11	Zodpovězení výzkumných otázek	86
12	Diskuse.....	88
12.1	Role dospělého.....	88
12.2	Důležitá událost.....	90
12.3	Emoce.....	91
12.4	Identita.....	93
12.5	Vzory dospělosti	94
12.6	Limity práce.....	95
12.7	Přínosy výzkumu a další výzkumné směřování.....	95
13	Závěry	96
	Souhrn.....	98
	Zdroje	102
	Přílohy.....	109
	Seznam příloh.....	110

Úvod

Na úvod bychom chtěli čtenáře stručně seznámit s tématem dospívání mužů, které tvoří předmět této bakalářské práce. Domníváme se, že se jedná o problematiku poněkud opomíjenou ve vztahu k její závažnosti, proto se snažíme o zdůraznění prostřednictvím prozkoumání konkrétních zkušeností našich participantů. Výzkumný cíl spočívá v probádání otázky, *kteřé životní události považují muži za významné při přechodu do období dospělosti*. U mužů totiž není přítomen žádný obecně uznávaný milník považovaný za zásadní ve vztahu k dospělosti. Téma se rovněž zaobírá pojetím mužnosti v našich sociokulturních podmínkách a kulturním předáváním behaviorálních i expresivních vzorců maskulinity.

Diskuse nad tématem dospívání může přispět k vytvoření příznivějších podmínek tak, aby byl umožněn zdárný vstup do dalších vývojových fází. Proto také klademe důraz na odbourávání stereotypů spojených s rolí muže, které mohou působit nepřiměřeným očekáváním a vyvolávat tím obavy i nechuť stát se dospělým jedincem. Pokud se chceme podílet na řešení otázky dospělosti, považujeme za nutné získávat různé názory a podrobit je adekvátní kritice. Ve vztahu k dospívání bychom neměli rovněž opomenout úlohu rodičů či jiných pečujících osob jako vzorů dospělosti. Vzhledem k zaměření se na dospívající muže nás zajímá především úloha otce.

Z posledních vědeckých bádání bychom chtěli odkázat především na výzkumy slovenského sociologa Romana Džambazoviče, který se věnuje tématice dospívání ve vztahu k měnícím se společenským podmínkám. Některé jeho výsledky budou zmíněny dále v teoretické části.

Teoretická část

1 Vývojové ukotvení

Před samotným uvedením tématu přechodových rituálů do dospělosti je nezbytné si přiblížit vývojové etapy a zákonitosti, kterých se v následující práci budeme dotýkat. Pojdme si nejprve věkově ohraničit příslušná období. Různí vývojoví autoři se v tomto ohledu mnohdy rozcházejí, proto zde uvedeme více možných náhledů na periodizaci. Langmeier a Krejčířová (2006) vymezují období dospívání zhruba od 11–12 let a horní hranici datují do 20–22 let. Dále se budeme zabývat především druhou polovinou dospívání, tedy adolescencí, zakotvenou zhruba v rozmezí 15–22 let. Z biologického hlediska dochází k plnému dosažení reprodukční zralosti a zastavení tělesného růstu. Thorová (2015) klasifikuje období adolescence jako pozdní dětství a datuje jeho nástup ve 12–13 letech, přičemž horní hranici vymezuje 19 lety. Vágnerová (2022) nazývá období mezi 15. až 20. rokem života jako pozdní adolescenci. Wallace (2019) zmiňuje fenomén odsouvání dospívání z důvodu oddalujícího se věku finanční nezávislosti, ale zároveň dřívějšího nástupu puberty, proto se dotkneme i následujícího období časně dospělosti, která navazuje na adolescenci a předchází plnou dospělost. Langmeier a Krejčířová (2006) udávají, že časná dospělost začíná cca ve 20 letech a končí ve věku 25–30 let. Thorová (2015) se svou terminologií liší jen minimálně s tím, že definuje toto období jako mladou dospělost a číselně ji datuje do 20–35 let.

1.1 Základní charakteristiky období adolescence

Přesné vymezení období adolescence se jeví jako značně komplikovaný úkol. Říčan (2004) zmiňuje, že po sociální stránce neexistuje jasná hranice dospělosti, a zvláště u mužů nelze ani přesně stanovit biologické aspekty tohoto přechodu. Podobný názor zastává rovněž Eichelberger (2017), když píše, že chlapce na cestě za dospíváním čeká velmi nejasně ohraničená cesta. Vágnerová (2022) udává, že část změn probíhá rovněž na biologické úrovni, ale důležitou roli hraje i interakce psychických se sociálními faktory. Říčan (2004) se domnívá, že stanovení 20. roku jako hranice dospělosti je spíše nahodilý odhad. U vysokoškolských studentů navíc přidáváme zhruba tři roky. Vágnerová (2022) popisuje toto období jako komplexní změnu celé osobnosti, která je výrazně podmíněna konkrétní kulturou i subjektivním vnímáním dotyčného jedince. Jedná se o stádium přehodnocování dosavadního života a neustálého hledání vlastního sociálního postavení na cestě za zralejší

formou identity. Celkově lze prohlásit, že k nejvýraznějším změnám dochází především v oblasti psychosociální, tedy do popředí se dostává důraz na proměny osobnosti i společenského postavení.

Langmeier a Krejčířová (2006; viz také Wallace, 2019) hovoří o posouvání dolní i horní hranice dospívání, což znamená, že dochází ke zkracování období dětství, ale zároveň oddalování nástupu plné dospělosti. Říčan (2004) považuje tvrzení některých autorů, že vstupenku do světa dospělých představuje první výplata, za přílišnou generalizaci, protože se jedná o značně individuální záležitost. Jako další mezník by nás mohlo napadnout dosažení 18 let, tedy zletilosti z právního hlediska, avšak tato hranice nemá na duševní vývoj jedince příliš velký vliv. Stephenson (2012) kritizuje vstup do dospělosti pouhým dosažením určitého počtu narozenin. Dověšením 18 let člověka přirozeně nečeká žádná zkouška, skrze kterou by musel potvrdit svoji moudrost ve spojení s nově nabytými privilegii. Vágnerová (2022) zdůrazňuje, že pojetí samostatnosti v našich podmínkách bývá většinou vázáno na ekonomickou nezávislost. Pokud se dospívající stane finančně nezávislý, považujeme ho za dospělého, a dokonce je mu přiznáno i více práv. Dle West (2002) sny dospívajících naplňuje touha po úspěšné budoucnosti, proto jsou mnozí schopni velmi těžce dít, dlouze se připravovat na budoucí povolání, aby rozšířili své schopnosti a měli možnost vyniknout. Jejich kariérní ambice bývá o to větší, čím méně zkušeností s neúspěchem si prošli. Vytvořením vize do budoucnosti lze testovat nastavení osobních hranic.

Řada vývojových autorů (Říčan, 2004; Vágnerová, 2022) se shoduje v tvrzení, že tak dlouhé přechodné období neexistovalo vždy přirozeně ve všech formách kultury, ale jedná se v podstatě o civilizační výdobytek. Ještě ve 20. století se stíraly rozdíly mezi dosažením pohlavní a sociální zralosti a jednalo se téměř o totéž. Dnes můžeme sledovat trend přesouvání sociální zralosti do vyššího věku, což je způsobeno také narůstajícím počtem vysokoškolských studentů, avšak zahájení sexuálních aktivit ve věku podstatně nižším. Vágnerová (2022) dodává, že u přírodních národů zůstává dospělost otázkou pohlavní zralosti a dodnes je stanovena odpovídajícím rituálem, což vylučuje jakoukoliv individuální snahu o vlastní aktivitu dospívajícím. Budoucí identita není závislá na rozhodnutí jedince, ale na předem naplánované době příslušného rituálu. Nemůže ji tedy sám ovlivnit. Stejně tak je mu tradicí přisouzen status a role ve společnosti. Tím, že je budoucnost dítěte u přírodních národů ovlivněna vnějšími mechanismy, jeví se jako nepotřebná fáze přechodní, která bývá přeskočena.

Role dospělého klade na jedince značné požadavky, k jejichž naplnění je potřeba se delší dobu připravovat. Oficiální i neoficiální uznání dospělosti okolím s sebou nepřináší v našich sociokulturních podmínkách příliš velkou prestiž (Vágnerová, 2022). Pro oddalování nástupu plné dospělosti bylo uměle vytvořeno meziobdobí zvané adolescence, ve kterém jedinec sice disponuje rozšířenými právy, ale zároveň pro něj stále platí řada zákazů (Říčan, 2004). Tomu také odpovídá specifický životní styl tohoto stádia, projevující se mnohdy vytvářením rozmanitých subkultur (Langmeier & Krejčířová, 2006), zvýrazněný zejména způsobem oblékání, hudbou i řečí (Říčan, 2004). Dospívající vykazuje snahu se odlišovat jak od předchozí vývojové etapy, tedy od dětí, tak od etapy následující, a tou je dospělost (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Období dospívání přináší četné změny, se kterými se musí jedinci vyrovnat a integrovat je do své identity. Tato výzva se podle Janošové (2008) jeví jako velmi složitá obzvláště pro chlapce, protože společenská představa o obsahu role dospělého muže není tak striktně zakotvena jako pojetí role dospělé ženy. Chlapci mnohdy demonstrují své představy o vyspělosti předvedením vlastní síly a fyzické zdatnosti skrze hry, nezřídka i přidáním prvku bolesti. Tyto aktivity dále kromě nutnosti překonávat bolest přinášejí i zkoušku v podobě zvládnutí strachu. Postupem času by se měly volnočasové činnosti realizovat spíše v oblasti sportu, u některých jedinců až v adrenalinové podobě, pokud se do popředí dostává potřeba upevnění vlastní mužnosti. Aktivity realizované jako symbolické vyjádření schopnosti překonat strach či bolest mohou ovšem také představovat průběh procesu individuace.

1.1.1 Tělesný vývoj

Z hlediska fyzického vývoje je adolescence období, ve kterém již nedochází k výraznějším změnám, případně postupují pomalu, a na závěr pozorujeme až stagnaci růstu (Langmeier & Krejčířová, 2006). Často se u dospívajících vyskytuje zvýšené zaujetí vlastním tělem a porovnávání vlastního vzhledu s vrstevníky. Z hormonálního hlediska se mladíci v 18 letech pohybují na vrcholu produkce testosteronu (Říčan, 2004). Zevnějšek se stává součástí jejich identity, proto se jeví jako velmi důležitý úkol zvládnutí integrace vlastního měnícího se vzhledu do sebepojetí (Vágnerová, 2022), což se může týkat například růstu vousů či svalů (Říčan, 2004). Pokud neproběhne integrace fyzické stránky do vlastní identity, může se vyvinout patologická forma vnímání vlastního těla, kterou nazýváme dysmorfofobie (Langmeier & Krejčířová, 2006). Vnímání změn ve velké míře závisí i na

subjektivním prožitku toho, které tělesné prvky považuje adolescent za atraktivní, tedy rovněž na jeho psychické vyspělosti a reakcích okolí (Vágnerová, 2022).

Mezi atraktivitou a sociálními dovednostmi lze nalézt určitou paralelu ve smyslu snadnějšího navazování sociálních kontaktů jedinci, kteří jsou považováni za přitažlivé. Pokud tedy splňují současná kritéria dané kultury pro ideál atraktivity, budou mít k dispozici více sociálních kontaktů, tím pádem i vyšší rozmanitost v oblasti zpětných vazeb vhodných pro rozvoj kvalitní sociální komunikace (Farková, 2009). Adolescenti vyvíjí nemalé úsilí přiblížit se aktuálnímu ideálu krásy, což mnohdy vede ke značné uniformitě silně podporované médii (Vágnerová, 2022). Chlapcům dosahujícím tělesných změn dospívání v dřívějším věku se obvykle dostává vyšší prestiže v rámci vrstevnického kolektivu a přitahují i více pozornost dívek. Jejich atraktivita je způsobena přiblížením se vnějšímu vzhledu dospělého ideálu mužnosti. Častěji také vyhledávají přátelství spíše mezi staršími chlapci, kterými rovněž bývají akceptováni. Vlivem rychlého nárůstu svalové hmoty získávají úspěch ve sportech, kde převyšují nad svými fyzicky slabšími vrstevníky (Beal, 1994, citováno v Janošová, 2008).

Ve druhé fázi adolescence dochází k nárůstu spokojenosti s vlastní postavou. Dospívající stále věnuje svému zevnějšku velkou pozornost, ale není již sám k sobě tolik kritický. Uvědomuje si, že z hlediska fyzické krásy se pohybuje na vrcholu atraktivity, což se mnohdy projevuje až tendencemi k narcistním sklonům (Říčan, 1990, citováno v Vágnerová, 2022). Ve stádiu pozdní adolescence funguje zevnějšek jako prostředek k získání sociální prestiže. Dospívající si to často uvědomují a pracují na žádaných kvalitách, aby se ubezpečili o vlastní hodnotě. Péče o vzhled obsahuje prvky sebevyjádření, které ale podléhají současnému trendu. Za způsobem oblékání můžeme nalézt také snahu o vyjádření příslušnosti ke skupině, odlišení se od dospělých či prostou provokaci. Někdy si působení celkového image můžeme vysvětlit jako prostředek k hledání identity (Vágnerová, 2022).

Za hlavní známku dosažení fyzické dospělosti u chlapců udává Janošová (2008) výskyt první spermiogeneze. Z biologického hlediska dojde k ohlášení pohlavní zralosti, a tedy k procesu stávání se mužem. Výskyt první ejakulace bývá připodobňován k dívčímu menarche. Avšak zde bychom měli upozornit na rozdíl, který tyto tělesné změny doprovází u dívek a u chlapců. Chlapecká ejakulace se mnohdy objevuje v souvislosti s počátky masturbace či sexuální náplní snu, tedy na rozdíl od příchodu menstruace značí ejakulace

rovněž počínající zájem o sexualitu. Navíc výron spermatu může doprovázet nová kvalita v podobě zážitku orgasmu, který dívky mohou samozřejmě zažívat také, ale nejedná se o podmínku vázanou na dosažení pohlavní zralosti.

Velice významnou součástí identity dospívajícího člověka tvoří bezpochyby sexualita. Z různých vývojových teorií víme, že určité primitivní formy sexuality můžeme sledovat již v mnohem ranějších fázích života. Nyní ale nabývají jak na frekvenci, tak i na diferenciaci. Sexuální pud má fyziologické ukotvení, závisí tedy z velké části na hormonálních změnách. Ovšem projevy sexuálního chování jsou vymezeny značně kulturně, konkrétně pak danou výchovou a sociálním prostředím jedince (Langmeier & Krejčířová, 2006). Biddulph (2007) tvrdí, že podklad jistoty ve vlastní sexuální identitě stojí v základech podpory a pomoci ze strany jedince stejného pohlaví, zdůrazňuje tedy působení obou rodičů (případně významných vzorů dospělosti).

1.1.2 Poznávací procesy

Z hlediska myšlení došlo již k dosažení všech potřebných vývojových stádií. Dospívající je schopen přemýšlet abstraktně a hypoteticky uvažovat. Dokáže vyvodit logický závěr z obecné premisy, a přitom k tomu nepotřebuje přímou prezentaci smyslového reálného obrazu. V myšlení vykazuje značnou pružnost, dokáže tedy určité výsledky interpretovat i v rozdílném kontextu. Díky schopnosti uvažovat v hypotetické rovině přesouvá pozornost na myšlenky o budoucnosti a předvídaní nadcházejících událostí (Vágnerová, 2022). Obecně lze konstatovat, že myslí rychle a spolehlivě. Nezajímá se tolik o názorné ukázky v procesu učení, ale spíše o konkrétní pojmy (Říčan, 2004). Adolescent není již schopen vytvářet tak barvitě a živé představy jako děti, klesá tedy úroveň eidetické představivosti (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dřívější tvrzení, že dospívající je na vrcholu své inteligence, muselo být později upraveno, protože se netýká krystalické inteligence, která naopak v průběhu života s přibývajícím zkušenostmi stoupá. Navíc existuje vhodnější pojem pro vymezení intelektu, a tím jsou rozumové schopnosti. Adolescent se v nich odlišuje například od čtyřicátníka tím, že reaguje rychlejšími úsudky, možná bystřejšími a někdy originálnějšími, ovšem také ukvapenějšími. Zatímco čtyřicátník bude své výpovědi více zakládat na ověřených zkušenostech a metodách. Lze tedy alespoň obecně prohlásit, že dospívající se stává rovnocenným v partnerem pro diskusi (Říčan, 2004), i když většinou značně emocionálně zbarvenou (Vágnerová, 2022).

1.1.3 Morálka dospívajícího

Během procesu dospívání se rozšiřuje pole působnosti a kritický pohled mladých lidí dál za hranice vlastního bydliště (West, 2002). Co se týká mravního vývoje, uznává adolescent absolutní morálku. Je ochoten podřít svou existenci obecně prospěšné normě, kterou považuje za nediskutovatelnou modlu. Skutečně se trápí nad bídou, hladem, nemocemi a mučením lidí na opačném konci světa (Říčan, 2004). Urputné snahy o prosazování lidskosti mohou vést k bezmyšlenkovitému vstupu do skupin, které ovšem svou povahou paradoxně vylučují odlišné jedince (West, 2002). Bývá také popisován jako fanatik pravdy se snahou o reformu celého lidstva. Dle absolutních norem rád soudí authority, a to především rodiče (Říčan, 2004). Jejich kritika směřuje bez ostychu k nedokonalostem druhých lidí, avšak vlastní chyby zůstávají nepovšimnuty (West, 2002). Adolescenti stále ještě ulpívají černobílým pohledem na rozdělení „dobra“ a „zla“. Poznávání pravé reality obsahující i mnoho odstínů šedi narušuje jejich idealismus. Dospívající by se měli naučit hledat kompromisy a přijmout fakt, že na světě nefunguje vždy úplná spravedlnost (Stephenson, 2012). Zde se hodí podotknout, že jedinci v této vývojové fázi jsou spíše mravními teoretiky než praktiky. Více tedy hovoří o ideálech, než je uskutečňují. Dovedou si své jednání ospravedlnit řadou argumentů, které obsahují přesvědčení sebe samého o ušlechtilosti vlastních cílů (Říčan, 2004).

Adolescenti si ve velké míře pokládají otázky týkající se smyslu života a celkově světového názoru. Pokud se mezi dospívajícím a rodiči utvořilo kvalitní pouto, mohou si dovolit otevřeně řešit spory a potýkat se vzájemně s odlišnostmi bez výraznějšího negativního vlivu na jejich vztah. Naopak tato konfrontace může vyústit v důvěrné rozhovory, které jsou prospěšné pro obě strany (Říčan, 2004). Někdy nás ovšem překvapí, že v jednu chvíli se lze setkat s obrovskou mírou empatie ze strany dospívajícího vůči druhým lidem, ale v příštím okamžiku vykazují až absolutní lhostejnost (West, 2002). Nutnost dodržovat morální zásady již nepramení z vědomí „měl bys“, ale z vlastního svobodného rozhodnutí. Uceluje se také realistický pohled na vlastní schopnosti. Dospívající by měl adekvátně odhadnout své možnosti v práci či ve škole a znát vlastní místo v kolektivu. Zároveň ještě nemá tak silně vybudované sebevědomí, může balancovat mezi pocity méněcennosti a přeceňováním vlastních sil. Stále jsou pro něj důležité náznaky obdivu od okolí nejbližších (Říčan, 2004).

1.2 Psychoanalytické pojetí dospívání

V tradičním freudovském pojetí psychoanalýzy se v rámci dospívání setkáváme s označením genitální stádium, z čehož jasně vyplývá důraz na složku pohlavního dozrávání. Mluvíme o období, ve kterém byla již překonána incestní touha směrem k jednomu z rodičů a pozornost je nyní obrácena k náhradnímu objektu v podobě vrstevníků. Tímto přenosem dochází k osamostatnění se od rodičů. Navíc lze pozorovat i změny v oblasti erotických vztahů. Dospívající nejvíce v uspokojování svých pudů tolik egocentričnosti, ale snaží se sám poskytovat partnerovi blaho. Anna Freudová považovala toto období za velmi klíčovou fázi života z hlediska prudkého nárůstu pudových tendencí, což ale následně způsobí narušení osobnostní rovnováhy mezi Id a Ego. Ke slovu se nyní dostávají obranné mechanismy. Za dva nejtypičtější považujeme intelektualizaci a asketismus. Intelektualizace představuje odvedení pozornosti od pudů tím, že se energie zaměří na intelektuální aktivity. Asketismus nadměrnou kontrolou potlačuje pudy, aniž by docházelo ke kompenzaci (Vágnerová, 2022).

1.3 Pohled skrze archetypy v analytické psychologii

V analytické psychologii jsou archetypy mládí nazývané jako *puer* a *puella*. *Puer* představuje archetyp buřiče i hrdiny. Jedná se o přechod z období dětství do dospělosti. Nejvýstižněji je charakterizováno rozporem mezi studem a strachem. Dospívající se stydí navrátit do bezpečí domova svých rodičů, na druhou stranu pociťuje strach z vyhlídky na to, že by se měl sám pustit do neznáma. *Puer* tedy symbolizuje most či spojnicu mezi těmito významnými stádii života. Pro jedince, kteří se brání dospělosti, může tato životní etapa znamenat dobu hýření a dobrodružství bez vidiny větších závazků. Riziko neustálého oddalování přechodu do dospělosti spočívá v opoždění, které naopak může později vyústit v předčasné zestárnutí vlivem nečekané tíhy břemene (Shalit, 2017).

1.4 Periodizace Erika Eriksona

Nyní bychom se měli krátce seznámit s periodizací psychosociálního vývoje v pojetí psychoanalytika Erika Homburgra Eriksona. Identifikoval celkem osm životních stádií vývoje člověka, nás však bude zajímat hlavně období adolescence a mladé dospělosti. V rámci životního cyklu se jedná o páté a šesté stádium. Ústřední motiv v období adolescence spočívá v překonání konfliktu mezi nalezením identity a zmatením rolí. Pokud to jedinec zvládne, v čemž mu napomáhá ctnost věrnost, přesouvá se zdárně do stádia mladé dospělosti, ve kterém čelí konfliktu intimity s izolací a provázející ctností se stává láska (Erikson, 2015).

2 Boj o vlastní identitu

V souvislosti s budováním identity nutno podotknout, že si ji utváříme po celý život. Určité základy lze pozorovat již u dětí v raném věku a zároveň ji dále upevňujeme i v období dospělosti (Říčan, 2004). Václavík (2009) zdůrazňuje myšlenku neustálého obměňování a přebudovávání identity během života ve vztahu k dynamice sociálních procesů. Říčan (2004) dále zastává názor, že u dospívajícího jedince se stává zápas o vlastní identitu naléhavou záležitostí. Thorová (2015) píše, že adolescent by již měl být schopen myslet skrze abstraktní pojmy, a proto integruje i svoji identitu v abstraktní realistickou podobu. Erikson (2015) přišel s teorií, že k vytvoření sebeobrazu napomáhá selektivně potvrzovat či zamítat vzory identifikace z dětství. Znamená to, že jedinec již nepřijímá nekriticky všechny role, které má k dispozici. Wallace (2019) v této souvislosti popisuje procvičování různých rolí tak, aby dotyčný zjistil, které jednání mu přinese maximální uspokojení a odměnu v podobě potvrzení důležitými blízkými. Odmítnutí některých nežádoucích rolí představuje jasnější ohraničení vytyčené identity. Současné vědomí identity slaďuje měnící se představy o sebe sama z dětství a rekapituluje si dosavadní příležitosti k rolím a závazkům. Erikson (2015) píše, že postupně dochází k integraci různých aspektů osobnosti, jako je tělesná konstituce, vlastní schopnosti, efektivní obranné mechanismy, úspěšné identifikace či sublimace, libidinózní potřeby a důležité konzistentní role. Všechny tyto aspekty jsou přizpůsobeny individuálnímu potenciálu jejich nositele. Říčan (2004) zmiňuje, že vydobýt si identitu znamená vnímat sám sebe kontinuálně ve vztahu k minulosti i budoucnosti.

Říčan (2004) označuje slovo „budování“ ve spojení s identitou za krajně nedostatečné, protože dotyčný spíše až zápasí se sebou samým i se svým okolím. V této souvislosti se stávají úspěšnějšími jedinci, kteří splnili předešlé vývojové úkoly. Vybojovat si svou identitu znamená být schopen odpovědět na otázky týkající se smyslu života, schopnosti porozumět vlastním citům, mít jasno v tom, kam směřuji a kým jsem. Langmeier a Krejčířová (2006) považují pouhé pokládání existenciálních otázek za nedostačující, protože by zároveň mělo dojít k pochopení a přijmutí vlastních možností, mezí, a celkové jedinečnosti i s možnými nedostatky. Tato fáze může být obzvláště náročná pro dospívající s handicapem či nemocí. Říčan (2004) navazuje tím, že s vědomím vlastní identity souvisí převzetí zodpovědnosti za své činy, realistická představa o svých schopnostech a mezích. Musíme si uvědomit, že každý jedinec má své nezaměnitelné místo, ve kterém je nenahraditelný. Identita slouží dle Václavíka (2009) k tomu, aby se jedinec dokázal orientovat nejen sám v sobě, ale také v okolním světě a dokázal své já navést určitým

zvoleným směrem. Zároveň funguje jako vodítko pro druhé lidi, jak k dotyčnému přistupovat.

Do procesu hledání identity výrazně zapadá i žebříček životních hodnot. Pro dospívající začíná hrát důležitou roli jakákoliv forma duchovní orientace (Langmeier & Krejčířová, 2006). Samotným jádrem osobnosti se pro celou řadu adolescentů stává spirituální identita. Jedná se o potřebu vztahovat se k něčemu, co nás přesahuje, protože tajemství něčeho mocnějšího lidstvo fascinuje, ale zároveň i děsí (Říčan, 2004).

Erikson (2015) popisuje vynořující se identitu v adolescentním věku jako dosud nestálou a prchavou. Také doplňuje, že jedinci se až vášnivě zajímají o náboženské, politické či jiné intelektuální ideologické hodnoty. Stephenson (2012) klade důraz na zažívání pocitů hrdosti, které pochopitelně potřebují cítit lidé každého pohlaví a věku, avšak v období dospívání se tato potřeba jeví jako klíčová ať už ve vztahu k akceptaci druhých nebo k sebeakceptaci. Jestliže se jedinci nepodaří nalézt toto pochopení ve svém okolí, poohlédne se mnohdy jinde, a to například mezi gangy. Příslušnost k různým subkulturám bývá motivována snahou někam patřit, a tedy mít na co být hrdý. Erikson (2015) dodává, že někdy se také setkáváme s potvrzováním nově získané identity skrze ritualizaci. Můžeme pozorovat zvýšenou snahu o interakci s vrstevníky, projevující se shromažďováním a vzájemnou podporou na veřejných akcích. Shlukování slouží k potvrzení vlastní ideologie. Ritualismus ovšem může vést až k extrémním formám v podobě destruktivního fanatismu.

2.1 Proces emancipace

Kolem 16. roku života se jedinec přibližuje k dovršení individuace, což si vyžaduje splnění dvou podmínek. Nejprve musí dosáhnout psychické diferenciaci, spočívající v uvědomění si sebe samého jako jedince psychicky odděleného od rodičů a vrstevníků. S tím se samozřejmě pojí i převzetí zodpovědnosti za svůj život. Druhá fáze individuace představuje psychickou nezávislost. Tu lze popsat jako schopnost rozhodovat se dle vlastního uvážení bez výskytu nepříjemných pocitů viny či úzkosti (Langmeier & Krejčířová, 2006). Vývojový úkol v podobě emancipace od rodičů je prezentován skrze potřebu experimentovat za účelem nalezení pravé cesty pomocí metody pokus a omyl (Říčan, 2004). Jung (2017) považuje za zdroj touhy osamostatnění libido, které má důležitý vliv na lidské vědomí. Mladý člověk se nyní ocitá na pomezí a může z toho být zmatený. Na jednu stranu ho vlastní vědomí vyhání na cestu do světa, ovšem na druhou stranu pociťuje strach ze samostatného života. Říčan (2004) k tomu dodává, že mnozí dospívající proto často

střídají koníčky a náplň volného času, přidávají se k různým náboženským skupinám (někdy i sektám) a mění sexuální partnery. Výprava za vlastní dospělou identitou znamená opuštění dosavadního pocitu bezpečí a nové dobrodružství. Změna vztahu s rodiči se nedá přesně vymezit, protože je individuálně odlišná, nicméně nastává s tím, jak děti odejdou z domova a následně se většinou dostaví pocity prázdného hnízda. Po určité době by se měla ovšem obnovit rodinná homeostáza. Pokud vzdalování se z domova provázely bouřlivé hádky, mělo by dojít k navození pozitivního vztahu před dovršením 20 let dospívajícího.

Dospívající jedinec se postupně začíná vyvlékat z pout vztahů uvnitř rodiny (Farková, 2009), jedná se o primární vztahové objekty (Sohni, 2019), a nahrazuje je vytvářením vztahů s vrstevníky, ve kterých se cítí čím dál silnější (Farková, 2009). Seltzerová (1989, citováno v Macek, 2003) zavedla pro specifika vrstevnických vztahů založených na vzájemném srovnávání pojem *peer arena*, který však odkazuje spíše na význam vzájemné konfrontace. Farková (2009) však zdůrazňuje jistotu vzájemných přátelství ve vztahu k potvrzení podstaty vývojového kroku, a to naučit se diferencovat vztahy mezi vrstevníky obou pohlaví. Procesem postupné měnící se vztahovosti se připravují podmínky pro nové, a především trvalé vztahy v dospělosti. Sohn (2019) hovoří o uvolnění kapacity pro navazování nových vztahů, čímž dojde ke zmiňované změně objektu. V této fázi odpoutávání mohou významnou měrou přispět rovněž sourozenci, kteří obvykle mívají podíl na vzniku identity bratra nebo sestry. Macek et al. (2015) vyzdvihuje rovněž účast partnerů na formování identity, avšak partnerská úloha by neměla spočívat v nahrazení rodičů. Jung (2017) staví do opozice vůči emancipačním snahám nevědomí, snažící se setrvat ve fázi dítěte, vzpírající se vnitřním i vnějším silám, které se nás snaží uvrhnout do světa, z něhož není cesty zpět. Nechceme se vzdát výsad dětí ve smyslu prosazování vlastní slasti a moci. Nyní se musíme zbavit egoismu a přijmout nové vlastní já. Mladí má naučit člověka, že se veškerá vůle nepodřizuje jen samotnému jedinci tak, jak na to byl pravděpodobně zvyklý v dětství.

Obecně lze říci, že děti se snaží nalézat takové způsoby emancipace, aby si udržely kladný vztah s rodiči (Langmeier & Krejčířová, 2006). Obavy ze světa mohou způsobit ústup rozletu a návrat do bezpečného prostředí, tedy k matce. Rolí může sehrát i okolnost, zda je matka ochotna syna pustit. Neměli bychom však veškerou zodpovědnost za osamostatňování mladíka přenášet pouze na matku, samozřejmě klíčovou roli hraje sám chlapec (Jung, 2017). Zmíněnou problematiku zkoumala Anna Freudová, které se podařilo popsat různé specifické způsoby hledání vlastní cesty. Za nejčastější variantu považujeme

přenos citových vztahů na náhradní vzor, což bývá doprovázeno přeháněním rozdílů mezi tímto novým vzorem a rodiči. Jedná se především o odlišné názory, hodnoty, chování, zájmy, aj. Dále můžeme pozorovat určitý způsob revolty proti rodičům ve formě extrémního vytýkání a zdůrazňování jejich nedostatků či odmítání projevů lásky. Také často dochází k naprosto nekritickému přijímání názorů svých vzorů (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Jestliže proces emancipace selže, dospívajícímu se tedy nepodaří uvolnit závislou vazbu na rodičích a přesunout svou pozornost na vrstevníky, dochází mnohdy k radikální změně v jednání. Může nastat i situace, kdy se dospívající obává ztráty rodičovské lásky a začne odmítat vztahy s vrstevníky, upadne potom do dřívějšího infantilního stupně závislosti. Další alternativa nezdařilého způsobu emancipace je přesun do denního snění. Jedinec se uzavře sám do vlastního nitra a světa fantazie, což mu poskytuje prostor pro mimořádné vyniknutí v libovolné oblasti, nebo si naopak libuje v pocitech utrpení. Za obecně negativní přístup považujeme odmítání vrstevnického životního stylu, vyhýbání se radostem života či například vzdorování módě. Může se ovšem stát, že určití predisponovaní jedinci sklouznou k nefunkčnímu způsobu obrany jako k přetrvávajícímu rysu osobnosti. Pokud zapůsobí více faktorů najednou, může to vést až ke vzniku neurotické symptomatologie s vegetativními poruchami. Za všechny zde jmenujme alespoň příklad mentální anorexie (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Zdárný proces individuace, tedy oddělení od svých rodičů, si nejprve vyžaduje zažít pocit příslušnosti k určitému kulturnímu odkazu. Pokud jedinec ví, odkud pochází, může také vědět, kým je a kam směřuje. O postupném opouštění domova se nemusí v rodině přímo hovořit, aby si ho začali jednotliví členové všimnout. Dospívající postupně prodlužují nejen čas, ale i vzdálenost, která je odděluje od domova, avšak rodiče zpravidla i nadále poskytují svou péči a blízkost (Stephenson, 2012). Zde také nutno podotknout, že vyšší vzdělanost mladých lidí vede k prodlužování životní trajektorie před nástupem na trh práce, což také znamená, že dochází k oddalování nejen finanční nezávislosti, ale i založení rodiny (Schwanitz, 2017). Statistiky z roku 2021 udávají průměrný věk odchodu z domova u českých mužů 27,3 let, naproti tomu u českých žen se jedná o nižší číslo 24,7 let. V porovnání s jinými evropskými zeměmi udržujeme stále nižší průměr (Nattrass, 2021). Sociologický ústav Akademie věd České republiky (2019) považuje za jeden z nejvýznamnějších faktorů při opouštění domova nemožnost si z finančního hlediska dovolit vlastní bydlení. Nedávný průzkum z roku 2021, kterého se zúčastnilo 649 respondentů ve věku 18–35 let bydlících ve čtyřech českých městech: Praha, Brno,

Olomouc a Pardubice, ve své zprávě shrnuje následující informace: 71 % respondentů zastává názor, že dnešní generace jejich vrstevníků zůstává bydlet v domácnosti se svými rodiči či v jiné formě sdíleného bydlení déle, než tomu bylo u generace jejich vlastních rodičů. Zároveň 30 % účastníků to přičítá na vrub životnímu stylu, avšak polovina účastníků shledává příčinu ve finanční stránce (Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2021).

Abychom pochopili rozdíly mezi mladými dospělými při přechodu do dospělosti musíme brát v úvahu dva klíčové faktory, kterými jsou socioekonomický status a vzdělání. Vyšší socioekonomický status nebo vyšší úroveň vzdělání rodičů pravděpodobně rovněž povede k větší investici do vzdělávání dětí, což celkově znamená i oddalování založení vlastní rodiny dospívajícími (Sobotka, 2008). Studie Schwanitz (2017) se zabývala spojitostí mezi různými zeměmi Evropy a emancipací dospívajících jedinců. Oddělila tedy 8 zemí východní a západní Evropy, na kterých zkoumala rozdíly v procesu osamostatňování. Mezi státy východní Evropy zařadila rovněž Českou republiku s počtem 1187 respondentů. Výsledky ukázaly, že nejenže skrze příslušnost k národnosti je utvářen přechod do dospělosti, ale také odhalily vliv národnosti na další životní trajektorii. Moderní životní dráhy ve smyslu delšího pobytu u rodičů či vyhýbání se stálému partnerství zaznamenala autorka ve větší míře v zemích západní Evropy. Avšak naopak také uvedla, že v zemích východní Evropy dochází k pozdějšímu nástupu dospívajících na trh práce a častěji se vyskytuje mezigenerační soužití. Tyto poznatky jsou v souladu se studií Lesnard et al. (2016), která navíc upozorňuje na silnou historickou tradici společných domácností v zemích východní Evropy. Další zajímavé poznatky z výzkumu Schwanitz (2017) vzešly z porovnávání mezi pohlavími. Bylo zjištěno, že mladí muži, častěji než ženy v jejich věku, oddalují odchod ze vzdělávacích institucí, později opouští domov a také zakládají rodiny v pozdějším věku.

2.2 Psychosociální moratorium

Erikson (2015) přišel s unikátním popisem fenoménu prodlužující se adolescence. Navzdory četným snahám o periodizaci tohoto období, můžeme v současnosti pozorovat stále se oddalující přechod do dospělosti. Tuto zdlouhavou výuku před plným osamostatněním nazývá *psychosociální moratorium*. Výraz znamená, že jedinec je již plně sexuálně, sociálně i kognitivně zralý, přesto dosud odkládá převzetí plné zodpovědnosti za nevratné závazky. Získává tím větší prostor pro experimentování s nabízejícími se rolami. Také Vágnerová (2022) popisuje, že moratorium plní úlohu odložení závazného rozhodnutí.

Pozdní adolescence představuje období s dostatkem svobody a oproti tomu menší mírou zodpovědnosti. Mladým lidem prožívající toto životní stádium se někdy nechce překročit práh dospělosti, za kterým spatřují jen každodenní stereotyp. Dle Cakirpaloglu (2014) popsala Joselssonová moratorium jako období, kdy dospívající vykazuje zvýšenou aktivitu a tendence k experimentování s novými možnostmi. Říčan (2004) hovoří o etapě, ve které adolescent vědomě odsouvá některé problémy na druhou kolej, a to například prostřednictvím soustavného studia, vášní pro sport, trávením času s elektronikou, vášnivou hrou na hudební nástroj, sexuální promiskuitou, aj. Přechodové období, kdy se postupnými změnami z chlapců stávají muži, nazývá Rubinstein (2019, s. 46) jako *prodloužené dospívání*. Po fyzické stránce teenageři nabírají již rozměrů plně dospělých jedinců, avšak autor tvrdí, že nyní potřebují ještě vhodné průvodce na cestu do světa dospělých. Pokud stráví příliš mnoho času v přechodovém pásmu, může dojít až k rozvoji pocitů úzkosti, hněvu či stažení se do sebe. Tento moment by měl být podchycen strukturovaným procesem iniciačního rituálu (Rubinstein, 2019).

Lipska a Zagorka (2021) udávají možná rizika moderní společnosti orientované ve směru okamžitého uspokojování potřeb a hedónismu. Dle jejich zkoumání si stále více mladých lidí ve skutečnosti přeje setrvat spíše ve stavu neurčitosti, přechodu a pozastavení, protože definitivní rozloučení se s bezstarostným obdobím dětství přináší samozřejmě značná rizika. Mnozí z nich se mohou cítit stále ještě nedostatečně kompetentní na převzetí plné zodpovědnosti za sebe i druhé. Stává se pro ně jednodušším řešením využít identitu moratoria, která jim zajistí oddálení vlastní zralosti. Autorky považují výše zmíněné aspekty za důsledek nedostatku přechodových rituálů v našich sociokulturních podmínkách. Stephenson (2012) pro porovnání naopak zmiňuje, že v domorodých kulturách můžeme pozorovat značné snahy o motivování mladíků staršími členy kmene, aby dosáhli vrcholu dospělosti co nejdříve, což lze interpretovat jako snahu zkracovat délku dospívání na minimum.

2.3 James Marcia a jeho pojetí identity

James Marcia, odkazující se ve svém díle na koncept identity Eriksona, přišel se čtyřmi možnými způsoby reakcí na pozdní krizi adolescentů (spojenou s hledáním identity). Kritéria pro zařazení do jedné z těchto kategorií spočívají v přítomnosti či nepřítomnosti krize a závazku. Krize odkazuje na výběr mladistvých mezi různými životními alternativami a závazek se týká míry ochoty vložit do určité životní perspektivy osobní investici. Na základě individuálních rozhovorů celkem s 86 muži studujícími vysokou školu identifikoval

autor čtyři formy identity (Marcia, 1966). Nejméně zralou identitu ze všech popsaných představuje difúzní, kterou si lze přiblížit na příkladu dětí, nemajících ještě žádný vážnější závazek ani krizi. Jedinci setrvávající v této formě identity patrně postrádají hlubší smysl života a mohou se životem nechat bezcílně unášet s absencí vazby na své okolí. Identita předčasně uzavřená se vyznačuje přítomností závazku ovšem bez dostatečného prozkoumání všech možností přicházejících v úvahu. Silně se zde projevuje vliv rodičů, kteří buď učinili rozhodnutí za své dospívající děti, či samy děti se nekriticky ztotožnily s životní dráhou rodičů a přijaly ji za svou. Vlivem tohoto převzetí tedy ani neproběhla patřičná krize odpovídající věku adolescentů. Pojmem moratorium označujeme proces hledání identity stále ještě bez přítomnosti závazku. Období hledání může způsobit emocionální napětí až úzkostné ladění, mluvíme tedy o probíhající krizi. Dospívající právě experimentuje s různými rolami a hledá si v nejistém světě plném nezodpovězených otázek své místo. Poslední, již dosažená forma identity, se vyznačuje svou zralostí, jejichž nositelé si po značném průzkumu našli svůj závazek, a tedy vyřešili krizi. Tento proces trvá dlouhou dobu a obvykle dojde k jeho naplnění až po ukončení období adolescence (Marcia, 2010, citováno v Lally & French, 2019).

2.4 Koncept vynořující se dospělosti

Další pohled na vývoj identity v období dospívání vnesl do oblasti psychologie Jeffrey Jensen Arnett zavedením pojmu *vynořující se dospělost*, v originále *emerging adulthood*. Tuto etapu života vymezuje věkově zhruba od 18 let, kdy mladí dospívající obvykle ukončují studium na střední škole, do 25 let. Horní hranice byla takto nastavena z důvodu předpokládaného přiblížení se směrem k vytvoření závazků typických pro život dospělých jedinců, jako například vstup do manželství (či přítomnost trvalého partnerského vztahu), rodičovství a zajištění trvalé pracovní pozice. Nutno podotknout, že sám autor uvádí vysokou individuální variabilitu pro přechod z vynořující se dospělosti směrem k pravé dospělosti, a proto se můžeme setkat i s uvedením horní hranice jakožto věku 29 let. Značné rozdíly v dosažení plné dospělosti mohou být způsobeny také ekonomickým a kulturním kontextem dané oblasti (Arnett, 2019). Nejedná se ani o období adolescence, ale zrovna tak stále ještě nelze hovořit o etapě mladé dospělosti. Vynořující se dospělost poskytuje mnoho příležitostí k prozkoumávání vlastní identity na poli lásky, práce i světového názoru v podmínkách, ve kterých jedinec zatím ještě vykazuje relativní nezávislost sociálních rolí. Došlo již k opuštění dětské závislosti, ale dosud nevyvstaly přetrvávající a zavazující

povinnosti, což poskytuje dostatečný prostor pro exploraci více než ve kterémkoliv jiném období života. Budoucnost je stále otevřena různým životním perspektivám (Arnett, 2000).

Období vynořující se dospělosti s sebou přináší nové výzvy i rizika, proto se lze zaměřit na specifika oblasti resilience dospívajících jedinců. Rozvinutějšími schopnostmi resilience obvykle disponují adolescenti s vyššími intelektuálními možnostmi, optimistickým pohledem do budoucna, kvalitní základnou vzájemně pečujících vztahů, ve kterých nechybí pozitivní dospělý vzor, a možnostmi zažít úspěch v komunitě, tím pádem se podílet na jejím chodu. Jedná se o klíčovou životní etapu z pohledu rozvoje odolnosti, protože dochází k velkým změnám v převzetí nových společenských rolí, dosažení určitého stupně vzdělání i celkové funkční kapacity. Všechny tyto aspekty hrají důležitou roli ve výsledku dalšího životního směřování (Wood et al., 2018).

2.4.1 Vynořující se dospělost v české populaci

Kolektiv autorů Macek et al. uvedl v roce 2015 studii se zaměřením na vynořující se dospělost optikou české populace. Pozornost soustředili na 998 mladých Čechů ve věku 18 až 29 let a jimi užívaných atributů k vymezení nastupující dospělosti. Přišli se závěrem, že úsilí českých adolescentů a mladých dospělých se orientuje převážně na dosahování krátkodobých cílů než na dlouhodobější životní perspektivu. Tato generace si vysoce cení osobní svobody i možnosti vlastní vůli směřovat a řídit svůj život. V české společnosti lze nalézt dlouhou historickou tradici navazování úzkých vztahů v okruhu členů původní rodiny, z čehož vyplývá i existence značné podpory dospívajících v rámci procesu přechodu do dospělosti. Před 90. lety se rodičovská podpora, spočívající rovněž v zázemí finančním a sociálním, soustředila především na zahájení rodinného života svých potomků čerstvě po absolvování střední či vysoké školy. Příchod 90. let potom znamenal značné změny v životním stylu řady generací, což mělo nepochybně dopad na rodinné vztahy. Výsledky výzkumu naznačují, že současní rodiče ve většině případech akceptují životní styl svých dětí a jejich vzájemné vztahy se stávají symetričtějšími, i když role každého z rodičů si zachovává svoji specifickou roli. Tyto informace v praxi znamenají úbytek přímého vlivu rodičů na některé oblasti života dospívajících, mezi které patří například studium, romantické vztahy a práce. Avšak rodičovský vliv považujeme za stále velmi významný v souvislosti s osobním rozvojem a autonomií (Macek et al., 2015).

Zmiňme nyní ještě jednu českou studii, tentokrát z roku 2007 vedenou týmem Macek et al., která zkoumala období vynořující se dospělosti na 436 participantech ve věku

18 až 27 let. Výzkumníci si kladli za úkol prozkoumat, jak velká část z těchto účastníků si ve svých letech připadá již plně dospělá a naopak, kolik z nich se ještě spíše přiklání k označení aktuálně prožívaného stádia jako meziobdobí (tedy mezi adolescencí a plnou dospělostí). Nabídka sebehodnocení umožňovala označit se za plně dospělé, za nezralé adolescenty, nebo být právě někde mezi těmito dvěma stádii. Výsledky ukázaly, že dvě třetiny respondentů (64 %) se subjektivně ztotožňují s označením meziobdobí (tedy vynořující se dospělost), méně než jedna třetina (30 %) se považuje za mladé dospělé a zbývajících 6 % za nezralé adolescenty. Dále bylo zjištěno, že v rámci skupiny jedinců, kteří se označili jako mladí dospělí, se vyskytuje více mužů než žen (byť celkový počet zúčastněných žen převažoval, a to konkrétně v počtu 246 žen na 196 mužů). S přibývajícím věkem samozřejmě počet jedinců, kteří se považují za plně dospělé stoupá. Z hlediska demografických znaků byla nalezena silná souvislost mezi statusem vynořující se dospělosti a pracujícím studentem. V rámci meziobdobí převažovali jednak svobodní respondenti, a potom také ti, kteří žili ve sdílené domácnosti. Většina jedinců, kteří uvedli, že se ještě necítí plně dospělí, žijí s rodiči, a naopak více než polovina plně dospělých žije sama. Význam hraje rovněž finanční otázka zabezpečení, a to konkrétně třetina ze skupiny vynořujících se dospělých je finančně značně podporována rodiči, jedna třetina z nich si vydělává sama a zbylá jedna třetina se o financování dělí s rodiči. Ve skupině plně dospělých jedinců žijí dvě třetiny již pouze z vlastního zabezpečení bez rodičovské finanční podpory.

Poslední zkoumaný vliv se týkal psychologických charakteristik. Autoři předpokládali, že respondenti, kteří se cítí jako plně dospělí, budou vykazovat vyšší míru životní stability, více se zajímat o druhé lidi a jejich hodnotový žebříček bude jasněji definovaný. Naopak ve skupině se statusem vynořujících se dospělých očekávali vyšší zastoupení sebestřednosti, protože tito jedinci se nachází ve fázi objevování vlastní identity. Výsledky tyto předpoklady potvrdily a vyvstala ještě další zajímavá zjištění. V oblasti sebestředné orientace se fáze vynořující se dospělosti podobá spíše adolescenci, protože dospělí více přebírají své povinnosti bez potřeby manifestovat osobní nezávislost. Neochota zabývat se důsledky svých činů postupně mezi vývojovými sekvencemi klesá, což znamená, že je typická pro adolescenty, méně typická pro počínající dospělé a netypická pro plně dospělé (Macek et al., 2007). Tento výzkum považujeme za relevantní vzhledem k předmětu zkoumání celé práce, protože nám pomáhá nastínit oblasti, které se jeví jako klíčové pro přechodovou fázi do období dospělosti.

3 Význam aktivní přítomnosti obou rodičů

V následující kapitole se zaměříme na vzájemné vztahy v rámci nukleární rodiny s ohledem na tradiční pojetí role matky a otce. Také si ukážeme, že v dnešní době dochází ke stírání rozdílů mezi úlohami obou rodičů. Cíl kapitoly spočívá dále v přiblížení vybraných prvků ve vztahu dospívajících k rodičům a zdůraznění vlivu vzájemného působení. V rámci procesu dospívání by mělo dojít k některým specifickým změnám tak, aby nastala skutečná emancipace a z chlapců se stali muži.

Začneme průzkumem Kvitkovičová et al. (2017), který dokázal, že mladí Češi vnímají své rodiče jako podstatné referenční body na cestě utváření identity. Zjištění se také promítá ve vlivu rodičovské vazby na profesní kariéru a její budování, zejména v období vynořující se dospělosti. Vztahy náklonnosti poskytují podporu při volbě pracovní budoucnosti, očekávání od sebe samého v rámci profesní aspirace a vytváření stabilní profesní identity. Důkazy o významnosti vztahu adolescentů s rodiči a jejich vzájemné komunikaci udává ve svých výzkumech Buelga et al. (2014), ale i Levin et al. (2012). Jejich výsledky naznačují, že pozitivní komunikace mezi dospívajícími a matkou i otcem podporuje životní spokojenost adolescentů. Rodiny, které kladou důraz na možnosti se otevřeně a upřímně svěřovat se svými myšlenkami a emocemi, plní úlohu rodičovské důvěry, podpory a blízkosti. Z vývojové psychologie samozřejmě víme, jak důležitá se v tomto věku stává přítomnost přátel, avšak otevřená rodičovská komunikace je také velmi ceněna (Buelga et al., 2014).

Autor G. Kenneth West (2002) přirovnává vztah rodičů a jejich náctiletých potomků k mýtu o Íkarovi a dracích. Drak nese symboliku přívětivé bytosti ve středních letech, snažící se ze všech sil poskytovat kvalitní výchovu svým dospívajícím dětem. Íkaros pohlíží na svět nezkušeným pohledem mladého hochy, který touží svá voskovaná křídla využít k letu do nejvyšších míst. Tento snílek si maluje zárnou a stále lepší budoucnost. Očekává příchod nehasnoucí a navždy vášnivé lásky, ale i slavné kariéry, nikdy neklesne pod úroveň svých hodnot, nepadne do šedivě vyhlížející všednosti života dospělých. Chystá se k velkému kroku v podobě zvelebení celého světa v lepší místo pro žití. Někdy se může stát, že se Íkaros ve své bujnosti dostane příliš blízko slunci, tehdy se draci chvějí strachy. Varují syna, aby neletěl již dál, avšak Íkaros nebere jejich starosti vážně. Sami draci byli dříve také zvyklí vznášet se vysoko nad ostatními, ale dnes jsou již obtěžkáni četnými zkušenostmi a realitou, která je naučila znát své hranice. Draci zažili lásku mladou i vyžralou, měli možnost zjistit,

jak vlastně fungují vztahy lidí a co obnáší boj s konkurencí. Mnohokrát se popálili, dostali lekci, a nyní stojí proti svým dětem mnohem moudřejší. Jsou však také pevně zabudováni v síti lidských povinností ve smyslu placení účtů, úklidu domácnosti či výchovy bujného Íkara, který jim nastavuje zrcadlo a odráží jejich slabiny. Připomíná jim to, co už sami nezvládnou nebo na co ztratili kuráž. Společným soužitím se vytváří vhodná příležitost pro vyslechnutí si názoru druhé strany a prověření kritiky.

3.1 Specifika vztahu s matkou v procesu dospívání syna

Pojďme si nejprve přiblížit proměny vztahu mezi matkou a adolescentním synem. Výrazné změny v pojetí vztahu k matce nastávají s příchodem puberty, kdy si nelze nevšimnout, že se chlapec fyzicky mění, a tím se velmi odlišuje od matky. Začínají se mu zdát první erotické sny spojené s noční polucí a chlapec sexuálně dospívá. V tu chvíli by se měl do dospívání zapojit otec, aby mohl s chlapcem probrat jeho touhy a vysvětlit mu, že se jich nemusí obávat. Neobrací potom své sexuální fantazie na matku (jako nejbližší objekt), což znamená, že není ohrožena vlastní sexualita. Na druhou stranu ovšem nutno podotknout, že většina synů, i pokud nemají vzor otce, v sobě nakonec najdou odvahu hledat si vlastní cestu, zvláště po dosažení pohlavní zralosti. Navazují nový plnohodnotný vztah, avšak může se projevit neschopnost se zcela odpoutat ze závislosti na matce, která může stále zasahovat do jeho soukromí (Eichelberger, 2017).

Studie Fucsková et al. (2021) upozorňuje, že role matky nabývá v podstatě normativního charakteru. Vychází především z tvrzení, že k pojmu mateřství obvykle přiřazujeme rodičovství jako synonymum. Rubinstein (2019) však podotýká, že se později během období dospívání dále začne vztah syna a matky proměňovat. Mladík se ocitá ve věku, kdy opouští bezpečné zázemí své matky a měl by se naučit chovat se k ženám jako k rovnocenným bytostem. S tím souvisí i uvědomění si vlastní fyzické převahy, tedy jistota ve schopnosti držet své rozhořčení v mezích i při vyhrocených situacích. Eichelberger (2017) varuje před rizikem v podobě hyperprotektivních matek s nedůvěřivým postojem ke světu, čímž nevědomě odrazuje chlapce od osamostatnění se. Přítomnost otce i vrstevníků pomáhá chlapci dobývat svět, poznávat jeho úskalí tak, aby si na něj zvykl a dokázal se mu přizpůsobit. Pokud nejsou naplněny tyto podmínky, hrozí nestabilita v pozdějším budování vlastní identity, protože nebude stavěna na pevných základech z dětství. Pokud nefungují rodiče jako pár, chlapec neměl vzor chování a vzájemného vycházení si vstříc. Riziko představuje opuštěná matka, která syna může považovat za náhradního muže v jejím životě a nebude ho chtít pustit na cestu vlastního objevování a hledání. Kdyby byl otec (nebo jiný

mužský vzor) přítomný, učil by syna pohlížet na svět jinýma očima a z jiné perspektivy (Eichelberger, 2017).

Pokud dojde ke zdravému odpoutání se od matky, která přestane syna neustále obskakovat a plnit mu všechna přání, dostane se posílení jeho mužské identity, čímž se následně může zlepšit i celková životní spokojenost. Matka i syn mají nyní více času na realizaci vlastních zájmů. Zároveň se mezi nimi vytvoří významné pouto dvou zralých osob, které je založeno na vzájemném respektování i schopnosti vést zdravou a otevřenou komunikaci. Pokud matka poskytuje vhodný vzor svému synovi, stal se schopným se o své potřeby sám postarat, a tím pádem se zajímat i o potřeby dalších členů rodiny a blízkých. Také si je vědom svých emocí, ale když je potřeba, dokáže je držet pod kontrolou a nezpůsobí výbuchy hněvu, pokud se mu zrovna ihned nedostane to, co požadoval nebo očekával (Rubinstein, 2019). Macek et al. (2015) píše, že dlouhodobé působení vztahu s matkou se projeví zejména skrze sebeúctu. Rubinstein (2019) dále upozorňuje, že matka ovšem musí synovi poskytnout dostatek prostoru pro realizaci vlastního rozhodnutí a vytvořit pevné, avšak zdravé hranice jejich vztahu.

3.2 Specifika vztahu s otcem v procesu dospívání syna

Význam aktivní přítomnosti mužského vzoru v životech chlapců vyzdvihuje několik autorů (Biddulph, 2007; Eichelberger, 2017; Fucsková et al., 2021; Rubinstein, 2019; Stephenson, 2012; Zoja, 2005), kteří se shodují v klíčové myšlence, že nestačí být k dispozici pouze fyzicky, ale rovněž i emocionálně. Zoja (2005) považuje otcovskou roli za konstrukt ovlivněný především tradicí v kultuře, je nám tedy předávána po generacích. Na rozdíl od instinktivního chování kojících matek se jedná o rozhodnutí mužů, zda se budou podílet na péči o vlastní děti, a musí se těmto společenským pravidlům výchovy postupně naučit. Cleary (2022) píše, že synové vyhledávají lásku i potvrzení ze strany otců, avšak nezdědka chybí demonstrace této touhy pozorovatelným způsobem. Autorka dále naznačuje složitost v postavení otců, pokud se od nich očekává, že budou na jedné straně vykonavateli moci v domácnosti, a zároveň budou přistupovat k výchově se starostlivostí. Zoja (2005, s. 219) hovoří v této souvislosti o „otcovském paradoxu“, spočívajícím ve ztělesnění správného otce skrze adekvátní kombinaci dobroty i hrozivosti zároveň, tedy vydobytí si náklonnosti u svého syna prostřednictvím demonstrace vlastní síly. Otec by měl být na jedné straně bojovníkem, ale dítě by ho mělo poznat i v situacích bez zbroje. Otcovo postavení ve vztahu k dětem lze považovat za komplikovanější, než je tomu u vztahu matky s dětmi. Důvod spočívá v silnější identifikaci otce se společenskými institucemi, která dělá proces

budování vztahu s vlastními dětmi choulostivější záležitostí. Negativní dopad se neodráží v hloubce jejich vztahu, ale ve spontaneitě vyjadřování náklonnosti. Způsobuje zkrátka mlčení otce tak, jak ho známe z klasického patriarchátu.

Rubinstein (2019) zmiňuje, že vhodně uchopený koncept moci ve výchově znamená naději, že si chlapec osvojí umění s druhými muži spolupracovat, nikoliv je všechny vnímat jako konkurenci. V roce 2005 popsal Zoja trend spočívající ve vzrůstajícím obnosu financí, který mají otcové pro své potomky k dispozici, avšak na úkor snižování společně tráveného času. Autor dokonce popisuje tuto situaci tak, že otec sice platí, ale není nic platný. Jinými slovy, moderní životní styl staví otce do výlučné role živitele, nikoliv zprostředkovatele hodnot. Úctu u potomků si snaží vydobýt skrze orientaci na úspěch v ekonomické soutěži trhu práce. Dítě zároveň disponuje pravomocemi otce kdykoliv soudit, a tím otec přirozeně ztrácí úctu. Pokud se ovšem podíváme na novější výzkumy, získáme o něco optimističtější závěry. Fucsková et al. (2021) zabývající se ve svém výzkumu vztahem otce a dítěte úvodem zmiňuje, že v poslední době pozorujeme vyšší důraz na přímé zapojení otce do výchovy.

Zoja (2005) popisuje absenci otce skrze mýtickou výpravu Odyssea, jehož syn Télemachos zůstal po dobu otcovi nepřítomnosti s matkou v královském paláci. Na první pohled by se mohlo zdát, že synu v prostředí královské hojnosti nic neschází, avšak ve skutečnosti je bohatství to jediné, co mu otce vzdáleně připomíná. Télemachos se stal vykořeněným chlapcem, dokonce by se dalo říci existenciálním sirotkem. Na jednu stranu disponuje spoustou spojenců a milující matkou, ale na stranu druhou se ocitá bez nároku na mužské vedení v patriarchálním světě, kam byl vržen. Význam tohoto mýtu spočívá v podání důkazu hlubokých kořenů historie ustanovení otcovství. Velký důraz klademe především na umění naučit se adekvátnímu rozhodování za pomoci procesu sebe zkrocení.

Polský psycholog Wojciech Eichelberger (2017) ztvárňuje postavu otce jako příslib zdárného překonání procesu odpoutávání se od matky. Autor popisuje otce jako významnou postavu z hlediska možnosti zakusit pocity nebezpečí a bolesti ve stále ještě jistých podmínkách tím, že prověřuje syna ve vytrvalosti i odolnosti. Biddulph (2007) popsal význam hry otce se synem tak, že pomáhá nastavovat hranice, čímž dochází k vytvoření bezpečného prostředí pro oba. Chlapec se tak učí přijímat negativní zpětnou vazbu, a zároveň získává pod kontrolu vlastní sílu. Dále by si měl odnést zkušenost se zvládnutím vlastních emocí i techniky pro snadnější zvládnutí prohry. Vztah s otcem poskytuje vzájemnou sounáležitost i podporu, plní funkci potvrzení synových kvalit. Zajišťuje

vytvoření vnitřní struktury a hodnotového systému dítěte. Dle Zoji (2005) spočívá podstata otcovské role, tak jak ji máme zakomponovanou v kolektivní psyché, ve ztělesnění zodpovědnosti. Otec tedy symbolizuje jistotu, a naopak jeho ztráta vyvolává pocity zmatku. Macek et al. (2015) zdůrazňuje povzbuzení ze strany otce v oblasti vnitřní motivace a přijetí zodpovědnosti za své činy. Steve Biddulph (2007) upozorňuje na význam vedení dospívajících chlapců staršími a zkušenějšími muži, kteří jim mohou pomoci vyzrát v rámci procesu dospívání. Chlapcům se mění tělo v mužskou konstituci, proto potřebují poučení o tom, jak se v takovém těle žije a co to obnáší. Způsob, jakým syn nahlíží na svého otce, bude mimo jiné ovlivňovat i jeho postoj k ostatním starším mužům. Zároveň nutno upozornit, že otcovská péče může být nahrazena i jiným mužem, který se stal pro chlapce vzorem.

Pokud hovoříme o významu role otce, měli bychom zmínit výzkumnou studii (Cava et al., 2013, citováno v Buelga et al., 2014), která přišla s poznatkami o vlivu komunikace probíhající mezi otcem a dětmi. Vzhledem k budování sebevědomí a možných pocitů osamělosti se dle těchto výsledků zdá být více relevantní způsob komunikace s otcem než s matkou. Nalezenou souvislost lze pozorovat skrze rozvoj vztahu dospívajících jedinců směrem k autoritám i dodržování pravidel. U chlapců se navíc negativní způsob komunikace projevoval rovněž ve vnímání školního prostředí. Postoje k autoritám mající svůj původ v rodinném prostředí se ve škole dále vyvíjejí vzhledem k postavě učitelů a třídních pravidel.

Dokud je syn ještě dítě, naslouchá otcovu kázání v tom, co je a není dobře, jaká pravidla hry má dodržovat a nechá se napomínat při zlobení. Avšak v rámci přechodu do puberty přestane nekriticky naslouchat všemu, co otec vykládá a považovat tato tvrzení za absolutní pravdu. Může začít s otcem soutěžit o vlastní postavení a vytváří si svůj náhled na život. Nyní nastává zkouška jejich vzájemného vztahu, který je nutno transformovat do nové podoby tak, aby byl vytvořen pevný základ oboustranné podpory. Na tento úkol lze nahlížet jako na výzvu, avšak může představovat i hrozbu odcizení vlastního syna. Mladý muž potřebuje zažít jiný přístup ze strany autorit, než na jaký byl dosud zvyklý. Mělo by dojít k vytvoření nové rovnováhy z hlediska přerozdělení moci. Otec by měl umět ocenit jedinečnost syna a seznámit ho se světem dospělých. Zároveň by se také neměl vyhýbat zapojení syna do svých vlastních aktivit a přizvat ho mezi dospělé přátele a projevit aktivní zájem jeho koníčky (Rubinstein, 2019).

Eichelberger (2017) definuje optimální cestu iniciace otcem skrze tři fáze, ze kterých jasně vyplývá, že se jedná o dlouhodobý proces, nikoliv jednorázovou záležitost. První fáze spočívá v samotné přítomnosti otce již u kolébky syna jakožto příslib pomoci pro pozdější odpoutávání se od matky. Podstata tohoto prvního kroku vězí v potřebě fyzické i emocionální blízkosti. Ve druhé fázi otec pomyslně přebírá zodpovědnost za výchovu syna tehdy, když se dítě začíná odpoutávat z mateřské náruče. Chlapce čeká nástup do první třídy základní školy a k tomuto kroku bude potřebovat oporu. Je to obvykle táta, kdo vede syna k nejrůznějším sportům, pořádá dobrodružné výpravy a vypráví mýtické příběhy z prostředí mužského světa. Třetí fáze iniciace probíhá většinou zhruba ve věku 15 let a je pro ni klíčový vztah založený na vzájemné úctě a důvěře. Otec si začíná uvědomovat, že na syna již neplatí přístup skrze příkazy a zákazy. Užívají si trávení společného volného času, přestože se syn začleňuje do party přátel. Pokud nevznikl mezi ním a otcem přátelský vztah do této doby, bude se v budoucnu těžko nahrazovat. Na syna nyní nepůsobí pouze otcova výchovná autorita sama o sobě, ale měl by využívat vlastního života jako pozitivního příkladu. Biddulph (2017) interpretuje vytváření teenagerovských part jako snahu chlapců upoutat pozornost dospělých mužů. Pokud se jim nedostává vhodných vzorů, nechají se snadněji svést vedoucím part.

4 Sourozenecká dynamika

Nyní zaměříme svou pozornost na problematiku sourozeneckých relací a vlivu sourozeneckého pořadí na další životní rozvoj členů rodiny. Vztahy se sourozenci lze popsat jako nejdéle trvající vztahy v našich životech, které se v průběhu neustále proměňují. Sourozenec hraje pochopitelně zcela odlišnou roli, než s jakou se setkáváme ve vztahu k rodičům, konkrétně hovoříme o vzájemné relaci ve směru horizontálním, nikoliv vertikálním. Nabývání horizontálních zkušeností napomáhá formovat osobnost z jiné kvalitativní perspektivy, než jakou poskytují rodiče, protože probíhá interakce se vzájemně rovnými. Proto považujeme za problém, pokud dítě musí převzít zodpovědnost za rodiče nebo sourozence. Tehdy hovoříme o tzv. parentifikaci. Sourozenci vykazují značnou podobnost ve sférách fyzických, emocionálních i kognitivních. Společné hry a identifikace mají obrovský potenciál v rozvoji sociálních i emocionálních kompetencí a zakládají půdu pro rozvinutí schopnosti vypořádat se s konflikty. Jak již bylo zmíněno, důležitou úlohu naplňují rovněž v období adolescence při procesu utváření identity (Sohni, 2019). Macek (2003) také zdůrazňuje aktivní podíl sourozenců na procesu rodinné socializace, ať už přímým či zprostředkovaným způsobem. Obvykle zastávají i roli mediátora při řešení konfliktů s ostatními rodinnými příslušníky. Na druhou stranu Zoja (2005) upozorňuje na riziko nápodoby omezené pouze na horizontální rovinu, spočívající v absenci individuace a iniciace. Dochází sice k naplnění procesu učení, nikoliv však procesu růstu, jedinec tedy vykazuje tendence neustále opakovat stejné zkušenosti včetně chyb.

Sohni (2019) upozorňuje na přirozenou potřebu dítěte se od druhých odlišovat a poměřovat se s nimi. V sourozenectví je důležité osvojení si vhodných dovedností pro zvládání konfliktů i s respektováním rozdílů. Tento druh vztahu poskytuje prostor pro testování různých kooperujících i soupeřících strategií dále využívaných v životě. Při přechodu z jedné vývojové fáze do následující se obvykle uplatňuje touha mladších sourozenců být jako ten starší a snaha se mu vyrovnat. V této souvislosti zmiňuje Seltzerová (1989, citováno v Macek, 2003) vyšší tranzitorní vliv starších sourozenců na mladší, protože jsou jimi uvedeni do světa dospělých. Sohn (2019) nabízí psychoanalytický pohled na životní přechody a zdůrazňuje možnost potencionální příležitosti k podpoře jak individuálního vývoje, tak vývoje sourozeneckého vztahu (zde lze uvést příklad výběru studia ve vzdáleném městě tak, aby se dotyčný osamostatnil, což považujeme za změnu nejen v životě jedince, ale rovněž možnost k životnímu posunu všech členů rodiny). Conger a Little (2010) se zaměřili na vliv sourozenců při procesu dospívání. Definovali základní

aspekty ovlivňující vzájemný vztah při transformaci do dospělosti, kterými jsou opuštění domova, dokončení školy, nástup do práce, sňatek a děti.

4.1 Teorie sourozeneckého pořadí A. Adlera

Adler (2018) řadí sourozenecké pořadí k hlediskům na základě nichž lze sledovat viditelné rozdíly mezi lidmi. Dokonce tvrdí, že zkušený pozorovatel dokáže z projevu druhého člověka rozeznat, zda se jedná o jedináčka, prvorozeného, nejmladšího apod. O nejmladším dítěti píše, že vyrůstá v příznivějších podmínkách značně vřelejšího prostředí než jeho starší sourozenci. Zdá se, že jako nejmladší člen rodiny potřebuje nejvíce pomoci, protože je ještě nejméně „hotovým“ jedincem. Toto dítě zároveň není spokojeno se svým postavením stále nejmenšího, nejméně důvěryhodného člena rodiny, kterému nelze svěřit podstatný úkol, což ho dráždí natolik, že se snaží vši silou dokázat, co v něm je, a do popředí vyvstává jeho touha po moci. Okolnosti vedou později k dozrání v jedince neustále předhánějícího druhé a uspokojeného pouze nejlepšími životními poměry. V lepším případě získáváme nejmladšího sourozence, kterého ctižádostivost dovedla k dokonání mnohem větších cílů, než dosáhli jeho starší sourozenci. Na druhou stranu vyvstává riziko vzniku zbabělce a bolestína s neustálými výmluvami ve snaze vyhnout se povinností. Pokud takové dítě nedostalo v dětství dostatek možností pro vyniknutí a nedisponovalo ani dostatkem sebedůvěry v provozování samostatných aktivit (symbolizující dosahování cílů), naučilo se tím vyhýbat nebezpečí a nepodstupovat riziko. Adler tedy považuje za klíčovou vlastnost nejmladších dětí soutěživost a dodává, že tyto jedince obvykle nalezneme stát jako vedoucí v čele skupin, odkud není jednoduché je sesadit. Pokud se ovšem v tomto závodníkovi probudí zbabělec, pak se z něj stává mistr výmluv s tendencí vyhledávat co nejmenší míru konkurence, který bloudí životem s převládajícími pocity méněcennosti.

Dle Adlera (2018) disponuje nejlepšími startovními podmínkami pro život nejstarší sourozenec, protože je v něj vkládána naprostá důvěra okolí. Dějiny nám ukazují, že právě prvorozený syn se stal dědicem majetku otce a nemusel tedy nikdy opustit rodný statek. Nejstarší sourozenec si obvykle cení moc, ať už jeho samého nebo ostatních, stráží pořádek a má sklony ke konzervatismu. Zvláštního postavení v rodině se dostává rovněž jedináčku. Tento solitér byl celý vydán na pospas výchovným útokům svých rodičů, kteří vkládají do výchovy svého jediného dítěte veškerou energii. Autor uvádí, že rodiče ho obvykle rozmazlují, odklízí mu předem z cesty dostupné překážky, což vede k nesamostatnosti a snaze neustále vyhledávat oporu. Od mala je zvyklý být středem pozornosti, proto může snadno nabýt dojmu vlastní výjimečnosti. Přehnaná starost rodičů může pramenit

z přesvědčení, že svět je pro jejich bezbranné dítě příliš nebezpečné místo k životu. Tento postoj ovšem dokáže dítě velmi dobře vycítit a nese si ho s sebou hluboko zakořeněné, z čehož vyplývá, že se z něj stává nezkušený jedinec s obavami z každé samostatné činnosti. Zmíněný strach by se nám vlastně neměl jevit ani jako iracionální, pokud si uvědomíme, že dítě bylo zvyklé přijímat pouze pozitivní odezvu a přichází nyní do světa nevybavené funkčními způsoby zvládání problémů.

4.2 Sourozenecké konstelace

Zatímco Adler (2018) zaměřil svou pozornost především na pořadí sourozenců, hovoří Leman (2016) o komplexnějším působení různých vlivů na osobnost jedince v primární rodině. Mezi další proměnné působící na sourozenecké konstelace zahrnuje nejen pořadí sourozenců, ale dále například věkový odstup mezi dětmi, jejich pohlaví, tělesné, emoční i duševní rozdíly a vztah rodičů. Tyto závěry podpořil rovněž Sulloway (1999), který považuje sourozenecké pořadí pouze za jeden z podmiňujících faktorů, nikoliv jediný rozhodující. Za zajímavost stojí jeho myšlenka spočívající ve vrozené tendenci sourozenců bojovat o přízeň rodičů, avšak specifické postavení každého z nich určuje strategie k tomu zvolené. Navíc autor zdůrazňuje fakt, že jak děti dospívají a oddalují se postupně od primární rodiny, začínají se v rámci těchto strategií ve větší míře adaptovat dle vlastní měnící se sociální role. Zde je na místě upozornit na nesporný vliv ze strany vrstevníků, zvláště pak v období ustavování identity.

Leman (2016) ve své teorii pojednává o prvorozených, jedináčcích, prostředních sourozencích a benjamíncích. Za prvorozené lze považovat první narozené dítě v rodině, dále potom prvního narozeného syna či první dceru, i když předcházely děti druhého pohlaví, či dítě s mladším i starším sourozencem o pět let. Jedináčci se v osobnostních rysech nejvíce podobají prvorozeným jedincům s tím, že charakteristiky prvorozených u nich lze pozorovat v extrémnější podobě. Z tohoto pohledu jsou nejstarší i jedináčci považováni za spolehlivé a svědomité osobnosti, které vykazují již ve věku nástupu do školní docházky vyzrálější jednání. Stávají se z nich malí dospělí se zálibou v četbě. Dále u nich Leman popisuje častý výskyt černobílého vidění a striktního rozlišování reality na to, co je „dobré“ a co „špatné“. Také tvrdí, že prvorozené děti mají silnější motivaci pro snahu vyniknout než jejich mladší sourozenci. Je na ně naloženo více zodpovědnosti, která výrazně formuje jejich styl myšlení, a mnohdy oblastí svého vlastního působení spíše naplňují sny rodičů.

Definovat charakteristiky prostředních dětí považuje Leman (2016) za značně komplikovanou záležitost a udává, že se obvykle jedná o opaky jejich starších sourozenců. Podobně jako Adler píše, že tito jedinci vykazují vysokou míru soutěživosti. Dalo by se říci, že žijí tak trochu v anonymitě, není u nich vyvíjen takový nátlak na výkon jako na starší dítě a obvykle jim spíše projde lenivost či nevyužití potenciálu. Zároveň ovšem v tomto vztahu procvičují pozici vyjednávače, protože se od mala učí udržovat mír. Oproti nim naplňují benjamínci v rodině roli hvězdy, jakožto společenšší jedinci překypující spontánností a veselostí. Avšak stinná stránka v pozici nejmladšího člena rodiny spočívá v údělu přijímání mnohdy nelichotivých přezdívek či dobírání si ze strany nejbližších. Sulloway (1999) se ve svých závěrech ze studia sourozeneckých konstelací v podstatě příliš neliší od Lemanových myšlenek. V jeho pojetí jsou prvorození považováni za ctižádostivější a asertivnější, zatímco mladší sourozenci za odvážnější a vzpurnější.

4.3 Nové poznatky z oblasti sourozeneckého vztahu

Novější studie na toto téma (Rohrer et al., 2015; viz také Damian & Roberts, 2015) poukazují na možnost přeceňování vlivu sourozeneckého pořadí s tím, že vysvětlují rozdílnosti mezi mladšími a staršími sourozenci spíše skrze daný věk. Pokud mladšího sourozence považujeme za méně svědomitého a spolehlivého, může za tímto tvrzením stát prostý fakt, že do jmenovaných kvalit musí teprve dorůst, ale časem se svému staršímu sourozenci vyrovná, či ho předčí. Nalezenou souvislost mezi sourozeneckým pořadím a lepšími verbálními schopnostmi starších sourozenců lze podle autorů vysvětlit tím, že na prvorozené dítě měli rodiče více času, který nemuseli distribuovat mezi další členy rodiny. Rovněž Sohni (2019) se přiklání k tvrzení, že při snahách popisovat typické rysy charakteru jednotlivých sourozenců bychom měli přihlídnout zejména k tomu, že prvním dětem a jedináčkům se obvykle věnovalo nejvíce času i prostoru při procesu sociálního učení. Navíc jedináček se snáze stává terčem projekce vlastních narcistních představ rodičů. Rozdíly lze vnímat i z pohledu proměny manželského, nyní již rodičovského páru. První narozené dítě „přimělo“ manžele založit rodinu a vytvořit tak triadickou konfiguraci, zatímco druhé dítě proměňuje rodinnou strukturu na tetradické uspořádání v situaci, kdy rodiče již byli zvyklí, že nejsou pouze sami dva. Druhorozené dítě nikdy nepoznalo život pouze ve třech, a tak je již od mala zvyklé na vztahy vertikální (s rodiči) i horizontální (se sourozencem/sourozenci).

5 Proces iniciace

Genep (2018) uvádí klasifikaci rituálů, do které řadí rituály odluky, pomezí a sloučení. My se nyní zaměříme na pomezí rituály (prahové), kam spadá rovněž samotná iniciace. Jung (2017) popisuje proces přechodu do dospělosti jako období, kdy nastal čas vymanit se z počátečního stavu nevědomé identity. Duši člověka v dětství přirovnává k duši zvířete a tvrdí, že jedinec by se bez úniku z prvopočátečního nevědomého stavu nemohl duchovně rozvíjet (viz také Zoja, 2005). Genep (2018) se zaměřil na historický význam slova iniciace, který má kořeny zejména ve starověkém Řecku, kdy se jednalo o neutrální území, na kterém bylo možno válčit i lovit bez svolení druhých. Tuto zónu můžeme označit jako posvátnou pro všechny pocestné, kteří přes ni přecházeli. Lertzman (2002) na prvním místě mezi významnými životními přechody zmiňuje stvoření, narození i smrt, protože vstup do tohoto světa a odchod z něj lze symbolicky vyjádřit průchodem dveří. Genep (2018) se také zabýval symbolikou dveřního prahu a definoval ji jako hranici mezi světem domácím a cizím, potažmo mezi světským a posvátným. Z toho důvodu se rovněž objevuje v řadě obřadních rituálech, například při svěcení a také pohřbu. Avšak Lertzman (2002) zdůrazňuje, že existují i další přechodové momenty v našich životech, jako například kariérní rozvoj, převzetí občanské zodpovědnosti či změna duchovního stádia, které významnou měrou přispívají ke změně postavení ve společnosti.

Ve vztahu k procesu vyzrávání lze využít příkladu mýtické cesty Odyssea, který dle pověstí 20 let putoval světem, aby válčil a často i bloudil, ale mohl se nakonec navrátit zpět. Při svém putování se musel naučit nést zodpovědnost, ale rovněž umět naložit s možností volby, tedy například oddálení okamžitého uspokojení při sledování vzdálenějšího cíle. Bylo nutné, aby dokázal myslet do budoucna, od čehož se odvíjela jeho aktuální rozhodnutí, a osvojil si dovednost zdrženlivosti i sebeovládání. Proměny Odyssea na jeho cestách lze nazvat jako zdroj celistvé bytosti s důrazem na schopnost využít ve vhodnou chvíli zdroje mající k dispozici, a zároveň s dovedností nalézat patřičné alternativy tam, kde to vyhodnotí jako nezbytné (Zoja, 2005).

5.1 Všeobecný význam systematické iniciace

Termínem iniciace rozumíme komplexní proces vedoucí chlapce po cestě k jejich mužnosti, který obsahuje rovněž prvky stvrzování a úspěšného absolvování (Stephenson, 2012; viz také Eichelberger, 2017). Na iniciační vzorce lze nahlížet jako na nejstarší známý systém duchovního vzdělávání (Rohr, 2019). V tradičním pojetí se jednalo o moment, při

kterém otec ve své výsadní roli uvedl chlapce do společnosti. Namísto toho, aby byla tato tradice postupně rozšiřována a zapojovala rovněž matky, začala se postupem času vytrácet (Zoja, 2005). Rituál přechodu probíhá samozřejmě také u žen, avšak u mužů se jeví jako značně obtížnější problematika, a to z důvodu nejasnosti předělu (Eichelberger, 2017). V minulosti představovala iniciace chlapců dlouho plánovaný a dobře promyšlený aktivní zásah ze strany starších mužů. Rituály poskytovaly dospívajícím pocit sounáležitosti s vlastní komunitou, nabývání cti a celkové zasvěcení do mužské spirituality. Hlavní akt se často odehrával v poušti nebo v lese tak, aby byl zpřítomněn moment posvátnosti (Biddulph, 2007).

Přechod je realizován skrze specifické události s transformačním i růstovým potenciálem a přijetím nového statusu muže celou komunitou. Důležitou roli přitom hraje jasné ohraničení změny společenské pozice. Proces stojí na dvou základních stavebních kamenech, kterými jsou přijetí ze strany členů komunity a podstoupení rizika (Stephenson, 2012). Konkrétně to znamená, že událost musí pro mladíka představovat adekvátní výzvu a že se jejími svědky stávají další členové skupiny, skrze které je přerod stvrzen přijutím do svých řad. Kdyby iniciace byla příliš lehce zvládnutelná, nenesla by tak silný transformační potenciál a nezbuzovala by pocit výjimečnosti. Chlapec takto prověřil sám sebe, prozkoumal svou víru, a především dokázal sobě i společenství, že je prokazatelně připraven nést břímě dospělého života. Faktory, které byly zkoumány při této zkoušce zahrnovaly i tělesné prověrky a zkoušky snášení bolesti, avšak lze mezi ně počítat i prokázání vytrvalosti a statečnosti (Stephenson, 2012). Pohybujeme se tedy ve dvou liniích existenciální změny. Jednak je mladík vystaven fyzické zkoušce, ve které dokazuje svou odvahu, a za druhé musí podstoupit také symbolickou smrt a znovuzrození v podobě nabytí nové identity (Zoja, 2005). Zároveň hranice úspěšnosti byla s rozmyslem nastavena tak, aby většina účastníků prošla (Stephenson, 2012).

Snahy o formování chlapců vykazují značně cílevědomé prvky, protože mladíci samotní by se vydání napospas vlastním silám mohli mnohdy ocitnout ve špatném směru (Stephenson, 2012). Přechodové rituály proto zajišťují systematický vstup do nového světa, tím pádem i přijetí nové osobnosti (Jung, 2017). Význam iniciačních rituálů lze přirovnat k úloze labyrintu, který byl postaven za účelem snadnějšího nalezení středu. Pomáhá člověku dosáhnout cíle v podobě vnitřního klidu bez frustrace z dlouhého a zmateného hledání vhodné cesty. Na rozdíl od bludiště neobsahuje žádné slepé uličky ani křižovatky pro matení. Tuto paralelu lze využít k diferenciaci tradičních a moderních přechodových cest

do dospělosti. Tradiční pojetí rituálu nese prvky labyrintu, zajišťující snadnější přístup, avšak moderní nestrukturované a nejasně ohraničené způsoby připomínají spíše bludiště, ve kterém se lze snadno ztratit, a navíc si chlapec musí pomoci sám (Stephenson, 2012). Bez přítomnosti řádných rituálů by mohlo dojít ke snadné dezorientaci dospívajících, až ke ztrátě životní cesty (Lertzman, 2002), iniciace totiž významným způsobem přispívá k utvoření vlastní identity (Zoja, 2005). Stephenson (2012) udává, že stát se mužem znamená něco jiného než stát se dospělým jedincem. Dosažením dospělosti můžeme sice získat řidičský průkaz, volit a pít alkohol, což jsou nepochybně aspekty potvrzující nezávislost na další cestě, ale nejedná se o klíčové charakteristiky projevů mužství.

Zasvěcování mužů považuje Jung (2017) za instinktivní způsob vstupu do nových vztahů, prostřednictvím kterého se má mládenec dostat z rodinného sevření. Proto probíhá na odlehlých místech, kam jsou mladíci odvedeni v době puberty. Symbolika analytické psychologie definovaná Shalitem (2017) připodobňuje iniciaci k průchodu ohněm. Pokud jsme schopni se mu postavit a kontrolovat ho, působí konstruktivně. Na druhou stranu, když ho nebudeme ovládat a ponecháme ho samého sobě, získá destruktivní sílu. Pro mladého člověka je důležité, aby získal zkušenosti s ohněm a příště se již nepopálil. Iniciační rituály nutí dospívající osvobodit se od rodičovské autority a čelit tak vlastnímu ohni, se kterým získávají zkušenosti a budou ho moci ovládat ve svůj prospěch.

Určování dospělosti, a tedy umožnění iniciace, bývá obecně u chlapců považováno za složitější problematiku. Fyziologicky odpovídá období výronu prvního semene, což ovšem nemusí být tak přesná hranice jako první menstruace u dívek (Genep, 2018). Při výčtu tělesných přechodových mezníků nás bezpochyby napadne zmínit například mutaci, růst svalů, vousů a ochlupení, avšak jedná se spíše o vnější změny v pojetí mužství (Eichelberger, 2017; viz také Genep, 2018). Navíc jsou tyto znaky značně etnické i individuálně rozdílné a ve většině případů a u většiny kultur se neshodují s dospíváním společenským (Genep, 2018). Například u původních obyvatel střední části Severní Ameriky se iniciačního obřadu mohli účastnit chlapci jakéhokoliv věku, kteří se cítí být na něj připraveni. Oproti tomu Zuniové, kmen Pueblanů žijící v Novém Mexiku, provádějí zasvěcování mladých chlapců tradičně zhruba ve věku jejich čtrnácti let, kdy jsou již považováni za zodpovědné jedince (Benedict, 2019).

Eichelberger (2017) si klade otázku, jak vyřešit rozumovou a duchovní složku přechodu, když, jak udává Rubinstein (2019), fyzická změna proběhne i bez přičinění členů

komunity, avšak souběžně s ní by měla nastat i změna vnitřní. Tu považujeme za naprosto zásadní pro to, aby společnost i nadále disponovala schopným vedením, ne pouze přerostlými chlapci. Jde v podstatě o boj o přežití. Vyzrálí muži budou schopni činit zodpovědná rozhodnutí, postarat se o celou komunitu a chránit potravinové zdroje. Zoja (2005) přibližuje iniciaci jako snahu o rituální zkrocení prapůvodní mužské síly tak, aby sloužila ke zajištění rodiny a podpoře civilizace. Stephenson (2012) dodává, že dospělí členové si tímto způsobem zajišťují schopnost jejich synů udržet životnost i rozvoj komunity. Benedict (2019) k tomuto tématu píše, že na základě odlišného pojetí dospělosti různých kultur můžeme usuzovat na vyšší význam společenského postavení než na závislost z hlediska biologické dospělosti. Obřady spojené s přechodem potvrzují tedy získání postavení ve společnosti dospělých, nutně spjaté s novými právy a povinnostmi. Eliade (1958) ke změně myšlení mladíků udává, že dokud byli chlapci považováni za děti, nepřipouštěli si vědomí vlastní smrtelnosti, protože smrt navštěvovala převážně starší členy společnosti. Nyní jsou vyvedeni ze své sladké nevědomosti tím, že při obřadu zemře jejich dětství, aby mohli být znovuzrozeni, což je vrhá do nové a neznámé situace. Stephenson (2012) nazývá tento proces smrt ega, ke kterému dochází skrze překonávání sebe samého, kdy mladík nachází vlastní rozhodnost nezbytnou k učinění dalších kroků.

Jak již bylo naznačeno, iniciace se netýkala pouze mladíků vstupujících do dospělosti, ale zároveň celého kmene či skupiny (Stephenson, 2012). Autorky Lipska a Zagorka (2021) popisují, že obřad probíhal pod dohledem dospělé osoby, která zasvěcenými kroky vede dotyčného vstříc novému životu. Starší a zkušenější členové pomáhali těm mladším dostat jejich roli skrze zahalení do posvátna, což má usnadnit proces stávání se dospělým jedincem. Obřadnost tohoto aktu potvrzuje změnu identity a převzetí zodpovědnosti za své činy (viz také Benedict, 2019). Stephenson (2012) rovněž zdůrazňuje podíl všech členů komunity na rituálu jako důležitý mezník v rámci procesu potvrzování dospělosti, který zvyšoval sebejistotu dospívajících. Rubinstein (2019) zmiňuje, že přechodový rituál by měl obsahovat slavnostní chvíli, aby mohlo dojít k hlubšímu uvědomění toho, že se život bude nyní ubírat jiným směrem. Obvykle bývají přizváni členové rodiny a přátelé, aby došlo ke stvrzení změny blízkým okolím. Samotný rituál obsahuje prvek kontinuity tím, že je svázán s kulturou předků, a zároveň otevírá možnost pokračování budoucím generacím. Zoja (2005) v této souvislosti vyzdvihuje roli otce, jehož úkol spočívá v zajištění spojení mezi generacemi. Postupným oslabováním otcovské role se ovšem vytrácí i tato jeho pozice mistra a učitele.

Jednotlivé kroky obřadu v sobě skrývají tradici dané společnosti a svou symbolickou hodnotou připomínají význam předešlých generací, na které se navazuje (Rubinstein, 2019). Důraz na společenský kontext vyzdvihuje i Lertzman (2002), když píše, že hraje v případě přechodu do dospělosti velkou roli, protože přítomnost dalších členů prohlubuje zážitkovou rovinu aktu. Bez účasti významných osob by proces a jeho výsledky byly neúplné. Určitou částí se na dospívání mladíků podílí také starší mentoři, vzory, jiní nositelé moudrosti, ale i širší rodina a vrstevníci. Lipska a Zagorka (2021) shrnují ideální výsledek tohoto procesu tak, že z iniciačního obřadu vyjdou dospělí muži, schopni založit rodinu, přičinit se na jednání ve prospěch celé obce a připraveni předávat další generaci jejich historii.

Moudrost a hodnoty tradičních společenství byly vždy předávány jejími nejstaršími členy. Důraz byl přitom kladen na vzájemné pouto tří generací, tj. děda, otce i syna, které sbližovala atmosféra bezpečí kolem společného ohně. Tento způsob soužití prospíval všem generacím (Stephenson, 2012). Zánikem tradičních řemesel došlo k prohloubení vzdálenosti potomků od rodičů, zejména od otců, z důvodu vykonávání odlišných činností. Syn přestal dědit půdu po otci, ten ho tedy nemusí učit, jak se starat o hospodářství, čímž dochází k oslabení vzájemného vztahu mužské linie rodu (Zoja, 2005). V moderní společnosti slábne význam prarodičů, kteří nejsou již sice schopni tak velkou měrou přispívat k přežití rodiny, avšak v tradičním společenství nesli stále ještě zodpovědnost za formování a do jisté míry i výchovu mládeže, a to především dospívajících. Starší členové dokázali i v bouřlivém období adolescence mladým naslouchat a vést s nimi dialog, odkrývat jim určitá tajemství života dospělých, ale zároveň i ponechat nezodpovězené některé otázky, aby podnítili jejich přirozenou zvědavost. Nevystavovali je tedy informačnímu přetížení, ale ani frustraci spojené s nevědomostí, což v mladících rozvíjelo touhu poznávat svět (Stephenson, 2012). V tradičních domorodých kulturách se dostávalo dospívajícímu jedinci pozornosti ze strany celé komunity, dokonce s přesvědčením, že její ostatní členové budou ve výchově více nestranní (Rubinstein, 2019). Iniciační obřad se stal logickým vyústěním dlouho trvajících zájmů ze strany starších mužských příslušníků rodiny, kteří již před ceremoniálem předávali mladíkům schopnosti a dovednosti nezbytné pro přežití. Šlo především o to, neponechat nikdy dospívání náhodě (Biddulph, 2007).

5.2 Fáze průběhu přechodových rituálů

Genep (2018) studiem rituálů u různých kultur identifikoval jejich sekvenci jako tři stádia. První stádium zahrnuje odloučení dotyčného jedince od zbytku společnosti. Význam tohoto kroku spočívá zejména v odtržení dospívajícího od matky i ostatních dětí a zbavení

chlapce atributů svědčících o jeho příslušnosti k určité komunitě. Následující fáze znamená ztrátu statusu, který mohli chlapci nosit do té doby, ale zároveň ještě nezískali nové postavení jako mladí muži. Nakonec třetí etapa se vyznačuje v jejich opětovném přijímání do společnosti jako nových členů s jinými privilegii a povinnostmi. Více autorů (Eliade, 1958; Jung, 2017; Stephenson, 2012) se shodují v tom, že nezbytnou podmínku pro naplnění významu přechodu představuje právě vytržení z matčiny péče a vystavení zkoušce. Stephenson (2012) udává, že mladík by následně měl nabýt vyššího sebevědomí nezbytného k opuštění světa dětí a ponoření se mezi dospělé jedince. Eliade (1958) zdůrazňuje, že separace probíhá u různých kultur jinak dramaticky vzhledem ke konkrétním zvyklostem. Zlom náhlého odpoutání se od matky symbolizuje rozchod se světem dětským i mateřským, kdy jedinec opouští bezpečný prostor, ve kterém se od něj neočekával nijak výrazný přínos zodpovědnosti a kde mohl prožívat pouze radostné chvílky. Inicie by proto měla představovat jasnou hranici pro novice, ale rovněž jejich matky. Autoři Alexander a Nordbeck (2020) poukazují na význam těchto stádií z hlediska změny sociální role. Hlavní přínos teorie spatřují v myšlence iniciace jako prostředku k ulehčení dosáhnutí nové společenské role. Inicie by tedy měla usnadňovat proces vstupu do dospělosti tím, že jsou vymezeny její hranice a pravidla, takže by se měla obejít bez větších společenských těžkostí a přešlapů.

Zaměříme se nyní na druhou etapu přechodu, kterou naplňuje podrobování četným fyzickým i psychickým zkouškám tak, aby došlo k odříznutí všech prvků připomínajících dětství a mohlo dojít k integraci aspektů postavení dospělých lidí (Lipska & Zagorka, 2021). Tradiční pojetí iniciace spočívá v konfrontaci s extrémním zážitkem založeným na silném prožitku pocitů strachu, bolesti i utrpení (Eichelberger, 2017). Zvláště některé přechodové rituály domorodých kmenů obsahují prvky mrzačení s cílem zanechat jizvy, aby došlo k jasnému odlišení chlapce od mužů. V tomto pojetí se v podstatě jedná o vstupenku do světa dospělých (Lipska & Zagorka, 2021). Skrze fyzické prvky iniciace se z chlapců mohou stát válečníci díky statečnosti, která zároveň přinese osvobození od zajetí v mateřské péči (Eichelberger, 2017). Biddulph (2007) ovšem zdůrazňuje, že chlapci mohli sice zažívat strach i pocity symbolického zranění, avšak vše probíhalo s pečlivou přípravou pod vedením zkušenějších mužů. Lipska a Zagorka (2021) dále popisují etapu izolace i výuky mladíků, kteří stojí pomyslně na prahu vstupu do nové životní fáze. V souvislosti s tímto rozporuplným postavením musí plnit řadu přísných zákazů, a zároveň je s nimi zacházeno zvláštním způsobem. Pokud projdou náležitým obřadem, dostává se na řadu fáze integrace

do kmenové komunity skrze jejich nové postavení. Nováčci jsou pyšní na své jizvy, se kterými se vrací do vesnice, a jako hrdí muži jsou zde patřičně přivítáni. Měli bychom si povšimnout toho, že zakončení celého procesu nezahrnuje pouze návrat, ale musí být přítomen ještě důležitější prvek, a to potvrzení vydobyté role i identity. Přesněji řečeno se tedy jedná o reintegraci do nového života za nových podmínek významnou rovněž pro ostatní členy kmene.

Na koncept Gennepa navázal Victor Turner, který se zaměřil především na druhou fázi samotného průběhu přechodu, tedy symbolického překročení prahu dospělosti (Lipska & Zagorka, 2021). Turner si pozorováním afrických domorodých kmenů povšiml, že se mezi chlapci v období iniciace, kdy byli odděleni od zbytku komunity, začíná vytvářet zvláštní pouto. Novice pohybující se nyní v symbolickém prostoru mezi dětstvím a dospělostí (tzv. liminální fáze) spojuje situace rozpolcenosti a nejednoznačnosti jejich rolí i postavení. Během fáze odloučení si vytváří zvláštní typ sociální struktury, ve které jsou všichni účastníci navzájem rovni, a zároveň zaujímají podřadné postavení vůči jejich mentorům. Tato vzájemná přátelství obvykle přetrvávají rovněž po skončení obřadu. Autor dále upozorňuje na významný účel iniciačních rituálů spočívající v uvědomění si vlastní role tak, aby mohla být využita ve všeobecný prospěch celé komunity (Turner, 1967).

Lipska a Zagorka (2021) našly zajímavou paralelu mezi vynořující se dospělostí a liminální fází přechodových rituálů. Podstata společných prvků spočívá v přítomnosti přechodového statusu dospívajícího jedince, který lze nalézt u popisu obou těchto termínů. Z tohoto nálezu je patrné, že iniciaci můžeme považovat za významný aspekt podobnosti v dospívání mezi různými kulturami. Chlapci se během přechodového rituálu nachází ve stavu mezi dvěma odlišnými světy tehdy, když jsou odděleni od skupiny a nepřísluší jim tedy ani status dítěte, ani dospělého. Podobně tak ve fázi vynořující se dospělosti mohou mít dotyční pocit, že se v některých ohledech cítí jako dospělí jedinci, avšak v jiných situacích tomu tak vůbec není. Definovaný průnik bychom mohli nazvat jako pocit osamělosti. Zrovna tak, jak osaměle se mohou cítit nováčci zvláště v počátcích iniciačního obřadu, lze nalézt podobný způsob prožívání u dospívajících jedinců při vykonávání důležitých rozhodnutí. Nutno podotknout, že tyto aspekty se budou v každém společenském uspořádání manifestovat odlišným způsobem. Výše popsaným připodobněním můžeme opodstatnit využití náhledu kulturních antropologů pro srovnání průběhu přechodových procesů v různých kulturách. Zobecněním prvků zasvěcování mladých mužů lze lépe pochopit hloubku významu pro jedince i společnost.

5.3 Krize rituálů (pseudoiniciace)

Stephenson (2012) popisuje chlapeckou iniciaci moderní doby jako ztracené umění. Dle Zoji (2005) se nepodařený pokus syna o dosažení vlastní dospělosti negativně promítne rovněž ve vzájemném vztahu s otcem, který jej přestane oceňovat, a naopak jím může začít vnitřně pohrdat. Syn tento postoj dokáže vycítit a vzniká nastavení vzájemné neúcty. Jung (2017) spojuje iniciační obřady s prožíváním bolesti, což sice naznačuje, že se jedná o zvyky dlouho zakořeněné v lidském nevědomí (tedy prapůvodní obrazy), avšak Eichelberger (2017) odrazuje od tendence vytrhnout z tradičního pojetí obřadů pouze mechanismy trýznění, a ty potom praktikovat v našich podmínkách. Dle Zoji (2005) se absencí iniciace rovněž principiálně vyhýbáme prožitku bolesti, avšak Stephenson (2012) udává, že rituály obsahují mnohem hlubší myšlenku, než jakou mnohdy přebíráme pro účely naší společnosti. Komunity využívající rituálů přechodu nechávají vybit potřebu mladých chlapců riskovat, avšak zasazují ji do promyšlené struktury sloužící k rozšíření tělesné, emocionální i intelektuální kapacity tak, aby mohlo dojít k opuštění dětského světa. Připraví tedy zdravou cestu dospělosti a tím i k mužství. Benedict (2019) udává, že v některých částech světa je přijímání chlapců mezi privilegované autority spojováno s jejich zesměšněním a trápením. Dospělí, kteří si již různými rituály prošli, dávají hořce svým mladým následovníkům pocítit vlastní autoritu.

Nesmíme si tedy všechny způsoby přijímání nových členů mylně vykládat jako ryzi iniciaci, v mnoha případech se totiž jedná o iniciaci falešnou. Ta je charakterizována absencí kvalitního vedení i vhodného zasvěcení a připomíná nám spíše ponižování mladých příslušníků určité skupiny (Biddulph, 2007). Dnešní iniciační snahy nezřídka vykazují příliš destruktivní charakter (Zoja, 2005). Mnohdy jsou v době vstupu do puberty voleny žalostné způsoby osamostatnění ze strany samotných adolescentů například skrze užívání návykových látek. Dospívající a později i dospělí začínají mezi sebou soupeřit o to, kdo vypije více alkoholu, vykouří větší množství cigaret, případně kdo vydrží delší dobu práce bez odpočinku. Tyto projevy lze vysvětlit jako snahu o dosažení pocitu hrdosti a převahy nad druhými, manifestována skrze zvláštní způsob podání důkazu vlastní síly. Současným mladíkům chybí mistři zasvěcování, takže se do této role stylizují ublížení muži, toužící po odvetě. Z nevhodně zaškolených mužů se stávají pokořené oběti sledující jediný cíl, a to ponižít mladší chlapce. Pravou iniciaci by měli mít ve svých rukách alespoň o jednu generaci starší, zkušenější muži, protože vykazují potřebný odstup a mají soucit (Eichelberger, 2017).

Kulturní identita dnešní moderní společnosti je natolik komplikovaná, že se identifikace s různými menšími skupinami a klany stává jednodušším prostředkem pro nalezení vlastního já, proto také dospívající tolik přitahuje (Stephenson, 2012). Kmenová kultura měla jasně specifikované představy o tom, co obnáší být zralým jedincem. Současná společnost však takovými normami nedisponuje, takže se můžeme setkat s náhražkou iniciace ve formě pseudorituálů (Gillette & Moore, 2015). Například příslušnost ke gangům a partám pramení z přirozeného instinktu vyhledávání vedení, čehož se chlapcům po přijetí do gangu dostane, ovšem je třeba vzít v úvahu za jakou cenu. Vůdce takové skupiny obvykle nedisponuje potřebnými schopnostmi pro to, aby dokázal chlapce vést správným směrem (Biddulph, 2007). Chlapci se prostřednictvím nich dostávají spíše do oblasti falešné, až deformované mužnosti. Tyto komunity vykazují totiž zvýšenou míru násilí, směřovanou jednak na ty, kdo se odlišují, ale zároveň i do vlastních řad. Bývá u nich zvykem provést iniciaci skrze nezákonné jednání, například použitím drog či přínosem oběti. Pseudoiniciace se sice na jednu stranu může tvářit tak, že tlumí projevy ega, avšak ve skutečnosti ho spíše posiluje v touze po získání moci a vlády nad druhými. Pravý iniciační rituál by měl naopak spočívat ve vzkříšení ega zcela nového, ze kterého vyzařuje klid, soucit a tvořivost (Gillette & Moore, 2015).

5.4 Současné snahy o vzkříšení přechodových rituálů

Lertzman (2002) popisuje znovuobjevení chlapeckých přechodových rituálů, které svou povahou připomínají tradiční akty domorodých kmenů, a obsahují rovněž náležitá stádia. Nejprve dochází k oddělení skupiny účastníků od rodin a nejbližších formou pobytu na táboře, kde stráví dva až tři týdny. Účel tohoto kroku spočívá v odtržení chlapců z každodenních sociálních kontaktů a v seskupení je spolu s vrstevníky do nového prostředí, vyžadující si dodržování specifických pravidel. Tábor obsahuje prvky typické aktivitami v přírodě ve smyslu základů přežití, což má pomoci mladým lidem se osamostatnit. Podobně jako u tradičních rituálů i zde hrají roli zkušenější mentoři, kteří chlapce na jejich cestě za dospělostí provází.

Podobné formy přechodových rituálů jsou nabízeny i chlapcům na území Česka a Slovenska. Dle Zdeňka Webera (David, 2021) se akcí obvykle účastní se svými syny rovněž otcové, jedná se tedy o odstříhnutí z matčiny náruče ve prospěch trávení času pouze v mužské společnosti. Synové skrze řadu nejen fyzických aktivit v přírodě dostávají prostor poznat sami sebe. Organizátoři považují za klíčové vyvést chlapce s dospělými těly ze zajetí puberty. Jozef Mihališin (David, 2021) zdůrazňuje, že iniciace přitom dodržuje základní

prvky tohoto druhu rituálu dle Campbella, tedy fázi oddělení, následuje samotná iniciace a na závěr návrat.

5.5 Novodobé závěry ze studia přechodu do dospělosti

Pojďme se nyní zaměřit na poznatky vybraných studií, které se v posledních letech zabývaly přechodem do dospělosti v evropském kontextu a poukazují na aktuálnost problematiky. Jeden z těchto výzkumů (Schwanitz, 2017), který zahrnul rovněž Českou republiku, jsme již zmínili v kapitole o procesu emancipace. Cíl zachytit proměny transformace do dospělosti si kladl rovněž výzkumný tým Billari et al. (2010), pojímající do projektu také některé státy z našeho sociokulturního prostředí jako například Slovensko. Ve svých závěrech shrnují, že pozorovali novou vznikající evropskou strukturu pro přechod do dospělosti, charakterizovanou opožděným a vleklým procesem (až na výjimku odchodu z domova). Doba mezi typicky prvním přechodem, tj. odchodem z domova, a tím posledním, obvykle vstup do manželství či rodičovství, se značně prodlužuje. Autoři definovali za zásadní změny, které lze považovat za klíčové pro vstup do dospělosti, otázku načasování odchodu z domova, vstupu do prvního manželského svazku a vstupu do rodičovství. Napříč pozorovanou kohortou se věk odchodu z domova příliš neměnil, avšak značné rozdíly byly nalezeny právě v oblasti vstupu do manželství a založení rodiny. Největší odklad byl zaznamenán v oblastech severní Evropy, potom jižní a západní, nakonec nejmenší ve východní Evropě. Dále výzkumníci upozorňují na zvyšující se výskyt relativně nových forem chování jako nesezdané soužití, život na vlastní pěst či mimomanželské porody, o kterých lze říci, že se stávají v celé Evropě (včetně východní) stále populárnějšími. V zemích severní a západní Evropy již začínají být tyto formy života považovány za většinové.

Iacovou (2010) se zaměřila na odchod adolescentů z domova napříč státy Evropy. Ve svých zjištěních uvádí, že v severských zemích dochází k opuštění primární rodiny dříve, než je tomu ve státech jižní Evropy. Opodstatnění lze hledat převážně v ekonomických faktorech, které jsou zároveň ovlivněny rodičovskými preferencemi (opět v závislosti na jejich příjmech). Vlastní příjmy mladých lidí zvyšují touhu po opuštění domova, což znamená, že upřednostňují nezávislost a zdroje k tomu potřebné. Britští výzkumníci z týmu Her et al. (2022) odhalili další zajímavý faktor ovlivňující odchod dospívajících z domova. Přišli se zjištěním, že pokud má dotyčný sourozence, který již domov opustil, pak může být podpořen či uspišen rovněž odchod mladšího sourozence. Tento efekt byl silněji pozorován v případech bratrů.

Slovenský sociolog Roman Džambazovič se dlouhodobě věnuje výzkumu v oblasti trendů dospívání v rámci slovenské a částečně i české populace. O procesu dospívání hovoří jako o životní trajektorii na sebe vzájemně navazujících přechodů. Tyto životní dráhy jednotlivců jsou ovlivněny nejen individuálními charakteristikami, preferencemi, žebříčky hodnot, motivací, ale rovněž společenskou strukturou, normami a historickým pozadím v daném socioekonomickém kontextu. Pokud se tedy zaměříme na podobu celkového výsledku všech těchto vlivů, zjistíme, že se nejedná o zcela individuální životní cestu, ale o rozložení načasování a souslednosti přechodů dle historických a kulturních trendů (Džambazovič, 2018). Tento způsob interpretace klade důraz na očekávání spojené s chováním v určitých sociálních rolích dle striktních pravidel v podobě zákazů i příkazů. Hovoříme tedy o institucionalizaci životní cesty, při které existuje striktní časový souběh tranzitorních událostí, což vede ke snížení životní variability (Džambazovič, 2022).

V současné době však lze pozorovat spíše destandardizaci životních cest, která má za následek naopak zvyšování variability možností dospívání. Neměli bychom ovšem zapomínat na význam tradiční determinace dráhy do dospělosti. Původní model načasování a přesně dané souslednosti představoval určitou předvídatelnost budoucnosti, a tím pádem i životní jistotu. Pro další zkoumání vyvstala tedy otázka, zda (případně jakým způsobem) bude pokračovat přehodnocování tranzitorních bodů pro další generace mladých lidí stojících na prahu dospělosti (Džambazovič, 2022).

6 Fenomén mužství v obecné rovině

Definovat pojem maskulinita lze skrze české synonymum mužnost, projevující se ve fyzickém vzhledu, sekundárních pohlavních znacích, ale rovněž prostřednictvím některých prvků chování (Hartl & Hartlová, 2015). Tím, že daná společnost očekává od mužů ze svých řad určité způsoby vystupování, vznikají genderové stereotypy v podobě přesvědčení považující určité jednání výhradně za mužské a jiné za ženské (Prentice & Carranza, 2002). Chápání a internalizace pojmu mužství silně podléhá vlivu kulturního kontextu, proto musíme zkoumat mužské role skrze specifika daného kulturního společenství. V tomto kontextu je na místě zviditelnit roli kulturní identity (Pietraszkiewicz et al., 2017).

Tradiční pojetí maskulinních norem považujeme za hegemonické, protože přispívá k udržení postavení mužů na vyšších příčkách v hierarchii (Iacoviello et al., 2022). V dobách, kdy lidstvo žilo vesnickým způsobem v menších společenstvích, byli synové a otcové nuceni žít vedle sebe a vzájemně spolupracovat. Starší muži, mezi které patřili i strýcové a dědové, vychovávali chlapce tak, aby bylo zajištěno pokračování fyzické práce i obchodu. V tomto pospolitém soužití náleželo hlavní slovo nejstarším mužům v rodu, protože stihli za svůj dlouhý život nabýt nejvíc vědomostí. Mladí synové žili dennodenně zaučováni staršími a zkušenějšími muži, poskytujícími vzory jednání. Zvláště výraznou touhu po výchově jinými muži pociťují dospívající zhruba ve věku 16let, kdy očekává, že ho ostatní muži vyvedou ze zajetí vlastní rodiny, což mu dodá pocit důležitosti (Biddulph, 2007).

Eichelberger (2017) zastává názor, že muži neprožívají žádný natolik dramatický zásah (jakým je u žen první menstruace), který by způsobil přirozený a jasně ohraničený přechod do další životní etapy. Stojí před nimi mnohdy velmi obtížná výzva v podobě trnité cesty k nalezení vlastního mužství. Cleary (2022) klade důraz na vliv otce jako referenčního vzoru při utváření vlastního pojetí maskulinity synem. Již od útlého věku vnímá potomek různé formy behaviorálního i expresivního jednání a fixuje je jako normy pro ženy a muže. Zajímavostí je, že rovněž v rámci jedné kultury se mohou pojetí maskulinity značně odlišovat například dle socioekonomického statusu rodiny. Autorka popsala na základě rozhovorů s 52 muži ve věku 18–30 let, kteří se v minulosti pokusili o sebevraždu, nejvíce nepřátelské vztahy mezi otcem a synem v rodině, kde otec uplatňuje fyzické násilí (nejčastěji na matce). U těchto chlapců se také často objevovala témata jako odmítnutí otcem, marná snaha o hledání lásky a péče u otce či silná hegemonní maskulinita.

Biddulph (2007) symbolicky přirovnává cestu nalezení mužství k objevu divého muže ve vlastním nitru. V této představě jsou zakořeněny vlastnosti jako genialita, divokost, velikost, velkorysost, živelnost. Vnitřní divý muž vede své nositele ve víře v sebe sama, ve vlastní kladné stránky, v sílu a šlechtnost. Pod tímto přirovnáním si můžeme představit vnitřní hlas, našeptávající, jak spokojeně žít. Rubinstein (2019) k tématu dospělosti mužů udává, že zralý jedinec přestane vyžadovat veškerou péči a pozornost matky, naopak začne svou podporu rozdávat rodině a komunitě, ve které žije, protože neignoruje jejich potřeby a pomáhá je naplňovat. Stává se schopným převzít zodpovědnost za vlastní jednání, neobviňuje ze svých chyb druhé lidi, neodmítá vyslechnout odlišné názory, nevyžaduje neustálý obdiv a uznání.

6.1 Co obnáší mužská role

Fenomén mužské role s sebou nese i řadu stereotypních charakteristik jako například silnější emocionální zdrženlivost, tedy jak se někdy říká, muži nepláčou (Janošová, 2008). Vedení chlapců k „tvrdošti“ známe jako doménu výchovy po staletí, protože v minulosti se opravdu mohlo jednat o podmínku nezbytnou k přežití (Stephenson, 2012). Pokud je tento rolový aspekt mužské „tvrdošti“ pěstován v chlapcích již od útlého dětství, stává se, že dojde k jejich emocionálnímu ochuzení v citové oblasti důsledkem vlastního zvnitřnění v pojetí mužské role. Někdy se potom například přestávají dříve mazlit s vědomím, že tento projev není považován za dostatečně mužský. Velmi brzy se naučí, že se od nich očekává vytěsnění některých pocitů a jejich tabuizování (Janošová, 2008). Mnohdy lze pozorovat, že mužské vzory svým synům předestírají, že nesmí plakat, nesmí dát najevo bolest, jinak by byli změkčilí, což vede k nezdravému hromadění nevyplavených emocí. Chlapci z tohoto přístupu vyvodí závěr, že citové projevy považujeme za slabost a být mužem znamená vzdát se projevování slabostí. Postupně se tak nevědomky odnaučují schopnosti vyjadřovat jakékoliv citové prožitky (Stephenson, 2012). Chování považováno za dívčí je již od útlého věku sankcionováno posměšky, které chlapce vedou k separaci od ženských prvků tak, aby nemohlo dojít k jeho nakažení (Poněšický, 2003). Znalost psychosomatiky nám dokládá, že nastavení ve smyslu nevyjadřovat emoce za každou cenu, může vést k rozvoji řady civilizačních chorob, nižším rokům dožití a snadnějšímu propadnutí zneužívání návykových látek (Addis, 2011).

Mužská zranitelnost se mnohdy ztrácí za vnější maskou stoicismu, neemotivnosti a nevzrušivosti jakoukoliv negativní životní události. Naopak jako na odraz mužnosti nahlížíme na schopnost se rozčilit (nikoliv projeviti pouze pocity smutku), sledovat sportovní

dění, pít alkohol, a hlavně nesdílet emoce (Addis, 2011). Vhodně ilustruje tematiku emocí pohled Rubinsteina (2019), když píše, že zralý muž dokáže emoce regulovat i v případě, že není zajištěno okamžité uspokojení jeho potřeb. Avšak nemělo by dojít k mylnému přesvědčení, že toto tvrzení nabádá muže nevyjadřovat vnitřní pocity.

Janošová (2008) hovoří v souvislosti s pracovní a společenskou organizací naší kultury o krizi mužské role, která vyplývá rovněž z chodu rodinných domácností. Současný trend spočívá v silném omezování délky pobytu mužů v domácnostech z důvodu vysokého pracovního nasazení na úkor času tráveného s rodinou i osobními zájmy. Pokud muž stojí v pozici živitele rodiny, obvykle mu nezbyvá čas na vlastní záliby a kutilství, které by mohly kompenzovat pracovní únavu a naplňovat čas strávený s dětmi. Mnohé rodiny se proto přibližují spíše situaci, kdy si otec chodí domů z práce jen na krátký čas odpočinout, jinak ho zde ostatní členové příliš nevidají. Děti ho sice mohou obdivovat, avšak nedovedou si pořádně představit, v čem spočívá jeho náplň dne. Úlohou matek se stává převzetí řízení domácnosti, což obsahuje i takové prvky jako nutnost naučit se řešit problémy, které jsme dříve považovali za doménu mužů. Pokud žena všechny své role zvládá, zvyšuje se její sebevědomí a převládá i její dominance v domácnosti.

6.2 Čtyři chlapecké a mužské archetypy

Analytická psychologie popisuje čtyři základní mužské archetypy jako energetické potenciály ukrývající se v každém muži. Všechny čtyři vycházejí z jednotlivých chlapeckých archetypů, které lze také označit jako archetypy nezralé mužnosti, zatím příliš vázané na matku. Čtyři archetypy chlapectví tvoří: Božské dítě, Předčasně zralé dítě, Oidipovské dítě a Hrdina. Z těchto předpokladů se postupně vyvíjí muži s archetypy Krále, Kouzelníka, Milovníka či Válečníka (Gillette & Moore, 2015; viz také Rohr, 2019).

Archetyp Božského dítěte nalezneme v každém člověku jako primární strukturu nezralé maskulinity, aby pomohl ke zrodu něčeho nového a naplnil tvořivý potenciál svého nositele. Také pro něj ovšem platí, že je jako každé novorozeně velmi křehké a je třeba ho proto chránit. Abychom byli schopni využívat energii Božského dítěte ve svůj prospěch, je potřeba přiznat si jeho existenci, avšak neztotožnit se s ním. Ve chvíli, kdy se chlapec začne zajímat o učení a lační po nabytí nových vědomostí, vstupuje do popředí archetyp Předčasně zralého dítěte. Tato vnitřní energie způsobuje zvědavost, touhu po objevení dalších dobrodružství, prozkoumávání okolního světa. Chlapce ze všeho nejvíce zajímají odpovědi na otázku „proč“. Lze ho charakterizovat skrze pojmy hloubavost a introverze. Někteří

chlapci mají však více převládající archetyp Oidipského dítěte. Vyznačuje se významným spojením se spiritualitou i vlastním nitrem, vášnivostí, srdečností i přátelským přístupem k druhým lidem. Touží po nekonečně krásné, starostlivé a dobré matce, kterou ale vnímá spíše skrze mystický obraz své představivosti. Jeho skutečná, smrtelná matka je pak odsouzena k neustálému selhávání v naplňování potřeb a rozdávání lásky vlastnímu synovi. Poslední archetyp, zvláště patrný v období adolescence, se nazývá Hrdina. Pokud zaujme u osobnosti mladíka vůdčí roli, brání svým působením dosažení plné zralosti a hrozí sklony k násilnické povaze. Okázalý násilník se domnívá, že disponuje bezvýhradným právem na trůn, je tedy přesvědčen o vlastní nadřazenosti. Na druhou stranu se může jednat rovněž o Zbabělce, který odmítá čelit konfrontacím s druhými, a to především těm emocionálním (Gillette & Moore, 2015).

Moudrý a tvůrčí Král ztělesňuje podstatu rovnováhy ostatních mužských energií (Rohr, 2019), jedná se o základ pro archetyp Otce a měl by ve své rozvinuté formě symbolizovat až maskulinního boha (Gillette & Moore, 2015). Nezbytné charakteristiky tohoto archetypu jsou plodivá síla i energie (Rohr, 2019) a organizovanost. Král představuje pojítko mezi světem pozemským a božským. Nejschopnější muži se mohli těšit jeho přízně a náklonnosti, což lze přirovnat k podpoře starším a zkušenějším mužem. Představuje totiž stabilitu, klid, schopnost soustředění i racionálního uvažování. Je zdrojem životní vitality, houževnatosti, ochráncem vnitřní integrity, ale i oporou v hledání a udržení vlastní identity (Gillette & Moore, 2015).

Archetyp Válečníka ztvárňuje sílu burcující k aktivitě a obsahující rovněž motivační složku. Disponuje dobrými strategickými dovednostmi a na základě kvalitních taktických schopností umí vyhodnotit danou situaci a přizpůsobit se jí. Přítomnost smrtelného ohrožení ho neodzbrojuje, ale právě naopak mu dodává životní sílu, což se projevuje skrze nespočet různých činů, ke kterým by mnozí jiní nenašli odvahu. Muž Válečník nad těmito aktivními činy příliš nerozmýšlí, protože si nemůže dovolit pochybovat. Nelze mu upřít řádnou míru sebekázně a schopnost bleskového rozhodování, což mu mnohdy zachraňuje život. Tím, že drží pod kontrolou svou mysl i tělo, vědomě přebírá plnou zodpovědnost za svá rozhodnutí a je schopen více vytrpět, aby dosáhl vlastního předsevzetí (Gillette & Moore, 2015). Inicie na Válečníka obvykle vyžaduje prvky agresivity, takže zároveň dotýčného zkouší, zda dokáže oddělit hněv prospěšný od egocentrického, a kam až si dovolí zajít (Rohr, 2019).

Třetí archetyp představuje postava Kouzelníka. Toto postavení si vyžaduje řádné zasvěcení, z čehož nutně vyplývá přítomnost iniciačního rituálu na samém začátku. Kouzelníková energie, kterou dokáže vhodně regulovat, tvoří v základech lidský vhled, vědomí i vědění toho, co nemusí být na první pohled komukoliv ihned zřejmé. Postavu Válečníka může doplnit svým myšlením, když se vyskytne potřeba rozvážit možnosti, i dovedností hluboce dumat a následně poskytnout adekvátní reflexi. Energie Kouzelníka se často objevuje ve chvílích krize, když se muž ocitne v náročné životní situaci a potřebuje učinit moudré, uvážené rozhodnutí (Gillette & Moore, 2015).

Poslední popisovaný archetyp Milovníka ve své původní podobě představuje vášně, živoucnost, ale i čilost. Obvykle si pod tímto pojmem vybavíme touhu po uspokojování základních potřeb, jakou je reprodukce, tedy i sexuální uspokojení, poskytování potravy a celkově život v blahobytu. Dnešní pohled na tuto mužskou energii zahrnuje svět smyslové rozkoše a hry, při kterých jedinec nepocituje pocity studu. Umožňuje svému nositeli citlivě reagovat na fyzické podněty díky empatickému nadhledu. Milovník silně prožívá bolesti i radosti skrze všechny své smysly. Má nesmírně vyvinutý cit pro estetičnost, takže v jeho životě výrazně dominuje umění. Mnohdy bourá konvenční hranice společnosti, protože je považován za tvořivého umělce velkého nasazení. Celkově lze říci, že snílek Milovník poskytuje našemu vědomí smysl (Gillette & Moore, 2015). Velmi těžce snáší odmítnutí, na které může reagovat cynismem, ale i sebedestrukci (Rohr, 2019).

6.3 Moderní pojetí maskulinity

Feher (2021) ze závěru kvalitativně vedeného výzkumu Mantorshiftského institutu, který se zaměřil na pojetí maskulinity optikou mužů i žen po celém světě (včetně některých států Evropy), vyvodil následující stereotypní představy o mužích. Obvykle tedy spojujeme maskulinitu s rysy agresivity, privilegovanosti, houževnatosti a hypersexuality bez znatelnějšího projevu emocí. Na druhou stranu výsledky přinesly také zjištění, že dochází k postupnému odbourávání těchto stereotypů, i když většina pracovních sfér zůstává i nadále spíše mužskou doménou, a to zejména oblasti jako management na vyšší úrovni. Naopak ženy aspirující na tato pracovní místa si osvojují mužské rysy, mezi kterými lze jmenovat například vysokou míru asertivity, neústupnost při řešení konfliktů, soutěživost a citovou zdrženlivost. Zároveň se snahou odstraňovat mužské stereotypy však vyšlo najevo, že na muže je stále vyvíjen značný nátlak z hlediska povinnosti zaopatřit rodinu, být tedy ochráncem i živitelem. Dále výzkum nadnesl zajímavý způsob uvažování o mužnosti a ženskosti v moderním světě. Některé ženy s úspěšnou pracovní kariérou mohou své muže

starající se o domácnost považovat v důsledku toho za méně atraktivní, protože zastávají „typicky“ ženské práce. Stejně tak byla tato problematika zkoumána v souvislosti s mužskou zranitelností, která může vyvolat podobnou reakci partnerek z důvodu zažitého stereotypu „mužské nezranitelnosti“.

Mentorshipská studie (The International Mentorship Institute, 2021) přišla s následujícími nejdůležitějšími charakteristikami moderního pojetí měnící se maskulinity, mezi které patří empatie, schopnost připustit rozdíly a integrovat je do myšlení, autenticita, uvědomění si vlastních kvalit a emocionální inteligence. Pro porovnání uvádí rovněž tradiční pojetí maskulinity zahrnující prvky vydělávání peněz, fyzické ochrany a síly, ochoty bojovat ve válkách, důraz na macho vzhled, rytířství a gentlemanství, orientace na moc a autoritářský styl, vyprávění převažující nad nasloucháním.

Empirická část

7 Výzkumný problém

Problematika procesu dospívání představuje v současné době hojně diskutované téma, ke kterému se vyjadřují odborníci z různých oblastí vědy. Jak již čtenář mohl z teoretické části této práce vyvodit, dochází v posledních letech k odsouvání plné dospělosti do pozdějšího věku. Avšak pouhé konstatování skutečnosti by nás nemělo uspokojit, naopak bychom se měli dále zaměřit na důvody vzniku tohoto fenoménu. Z dostupné literatury lze také zjistit, že existují rozdíly v pojetí dospívání různých kultur, avšak v rámci našeho sociokulturního zázemí se nejeví tento přechod tak jasně ohraničený z důvodu absence přechodových rituálů. Proto jsme si tedy kladli za úkol prozkoumat průběh procesu dospívání z perspektivy mladých mužů, kteří věkově spadají do období přechodu a poskytli nám vhled do jejich životních zkušeností. Rovněž považujeme za nezbytné klást důraz na zjišťování aspektů úskalí období dospívání z hlediska sociokulturního kontextu. Domníváme se, že by nemělo docházet k tabuizování a podléhání stereotypům spjatým s problematikou mužství, naopak podporujeme diskuse podněcující zamýšlení se nad touto problematikou vzhledem k rychle se měnícím podmínkám současné společnosti. Zároveň chceme přispět k hlubší prozkoumanosti subjektivního významu přechodu do dospělosti. V rámci teoretické části byly postupně zpracovány jednotlivé kapitoly, o kterých se domníváme, že ovlivňují jedince při procesu transformace do dospělosti. V průběhu rozhovorů vyvstalo jako zajímavé téma vztah dospívajícího syna k mužské linii rodu (rovněž i vliv na chlapcovu iniciaci), a zároveň i z hlediska množství dostupných materiálů bylo tedy zařazeno do práce.

7.1 Výzkumný cíl

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, *které životní události považují muži za významné při přechodu do období dospělosti*. Vzhledem ke snaze detailně prozkoumat konkrétní zkušenosti probandů byl zvolen kvalitativní přístup s důrazem na propracování jednotlivých kazuistik. Domníváme se, že bližší prozkoumání tohoto tématu může vést k lepšímu porozumění obavám dospívajících, které se mohou ukrývat za společensky neuznávanými způsoby jednání, ale i oblékání či členství ve vrstevnických partách. Výzkumná problematika může dále posloužit jako prevence vzniku různě závažných psychických patologií, ke kterým mohou být jedinci v období dospívání náchylní. Pokud věnujeme mužskému dospívání dostatek pozornosti, vyslechneme si prožívané strasti s tím spojené, dospějeme mnohdy k pochopení i akceptaci, případně přispějeme novými nápady,

jak některá negativa odstranit či se s nimi naučit vypořádat tak, aby vedla k rozvoji resilience a zdárného plnění povinností dospělosti.

7.2 Výzkumné otázky

V návaznosti na výzkumný cíl byly stanoveny následující výzkumné otázky:

VO1: Jak je vnímána role dospělého?

Zde jsme se zaměřili především na obavy i výhody dospělosti a přechodného období dospívání. Tuto otázku vnímáme jako silně zakotvenou v kulturním kontextu současnosti. Vzhledem k povaze výzkumu opět cílila na zkušenost participantů a individuální vhléd v porovnání se společenskými stereotypy.

VO2: Které zkušenosti představují vstup do období mladší dospělosti?

Jak již ze samotné formulace výzkumné otázky vyplývá, jednalo se o konkrétní zkušenosti, které si jedinec vybaví v souvislosti s vlastním dospíváním, takže u nich lze předpokládat, že je považuje za významné.

VO3: Jaký význam představuje věková hranice 18 let pro vstup do dospělosti?

První výzkumná otázka se týkala změn, které přináší plnoletost, tedy jakou důležitost přisuzují participanté nově nabytým právům a povinnostem. Cílila na subjektivní vnímání adekvátnosti hranice 18 let jako dosažení právní zletilosti.

VO4: Jaké pocity se pojí s přechodem do dospělosti?

Položení této otázky mělo za cíl prozkoumat emoce různé intenzity i ambivalence spojené s dospíváním. Zároveň jsme se zaměřili na individuální vhléd do problematiky stereotypů spojených s mužstvem, tedy pro konkrétní přiblížení uvedme například ten, že muži nepláčou.

VO5: Kdo je vnímán jako vzor pro utváření chlapecké identity?

Poslední otázka se začala jevit jako klíčová zvláště po provedení předběžného šetření, ze kterého vyšlo najevo, že v rámci vnímaného dosažení vlastní dospělosti se výrazně projevuje vliv osamostatnění od rodičů, čímž se nabízí prostor pro možnosti prozkoumat význam vzorů, zvláště těch mužských.

V rámci výzkumných otázek nám šlo především o explorační tématu dospívání mužů a zjištění subjektivního významu ze strany jedinců, kteří si tímto stádiem procházejí.

Zajímalo nás, jak participantů rozumí událostem z jejich životů, proto byly otázky dle Smith et al. (2009) položeny široce a otevřeně. Po vyhodnocení těchto základních předpokladů vyplynula jako nejvhodnější metoda zpracování dat Interpretativní fenomenologická analýza (IPA), v jejímž rámci nevyhází primární výzkumné otázky ze studia literatury (Smith & Osborn, 2003, citováno v Kostínková & Čermák, 2013). Výzkumné otázky by měly být formulovány tak, aby se vyhnuly vnucování různých apriori vykonstruovaných předpokladů vycházejících z teorie výzkumu (Smith et al., 2009).

8 Kompletní metodologické ukotvení

Následující kapitola bude věnována podrobnému rozboru typu výzkumu a použitým metodám získávání i analýzy dat. Dále si rovněž blíže představíme výzkumný soubor. Na základě cíle výzkumu a výzkumných otázek se jednoznačně jeví použití kvalitativního přístupu ke zpracování tématu jako nejvhodnější varianta. Kvalitativní výzkum spočívá v holistickém šetření (Mišovič, 2019), proto se stává první výzkumníkovou volbou obvykle v případech, kdy potřebujeme mít k dispozici hluboký vhled do životní perspektivy studovaných probandů a kontextu jejich života, zejména pokud se jedná o dosud málo prozkoumaná či velmi komplexní témata (Hennink et al., 2020). Ve středu zájmu stojí význam subjektivně přisuzovaný určitému druhu jednání, protože při jeho interpretaci se nelze spoléhat pouze na popsané, viditelné zákonitosti nebo determinaci okolním prostředím (Loučková, 2010). Tento přístup vznikl na základě podnětu směřujícího k jádru vhodné uchopitelnosti skutečného významu prožité zkušenosti jedince v daném sociálním kontextu (Marecek, 2003).

Kvalitativní studie využijeme tehdy, když nahlížíme na lidské chování, přesvědčení, emoce, sociální normy optikou participantů či se jedná o téma velmi citlivé (Hennink et al., 2020). Dále nás obvykle zajímá motivace bezprostředně předcházející volbu určitého způsobu reakce (Marecek, 2003). Zvláště citlivá témata kladou na výzkumníka vysoké nároky v oblasti navázání vřelého kontaktu s probandem a udržení příjemné atmosféry (Hennink et al., 2020). Veškeré výše zmíněné příklady předmětu zkoumání lze shrnout do obecné otázky, jak svět interpretují konkrétní jednotlivci. Lze tedy říci, že badatel se snaží hledat významné okolnosti v oblastech specificky relevantních pro člena daného prostředí (Loučková, 2010). V rámci naplnění účelu považujeme za podstatné porozumění probandu výzkumníkem, které lze chápat jako postupný vhled do významu a smyslu sociálních procesů, jevů či situací typických pro postavení účastníka v jeho specifickém životním kontextu. Snažíme se nalézat zdůvodnění zastávání různých postojů a přesvědčení, které vedou k určitému typu jednání, avšak nejde nám pouze o převyprávění příběhu, ale především o vyjasnění příčin, vztahů a dalších skrytých jevů (Mišovič, 2019). Jedná se o cirkulární proces, což znamená, že vyžaduje od výzkumníka neustálé vracení se k předcházejícím stádiím, přehodnocování a modifikování jednotlivých fází (Švaříček & Šed'ová, 2014).

Loučková (2010) považuje za předpoklad využití kvalitativního přístupu induktivní princip budování teorie, což znamená, že výběr tématu neodvozujeme z existujících teorií, ale z oblasti sociální praxe. Švaříček a Šedřová (2014) zdůrazňují princip opakování v rámci induktivního přístupu spočívající v hledání opakujících se příkladů k možnosti přijetí určitého pravidla. Avšak musíme mít na paměti, že závěrem vyhodnocené, obecné tvrzení nese pouze pravděpodobnostní charakter. Ravitch a Carl (2021) doplňují, že kvalitativní šetření lze využít například při zájmu o danou problematiku, pro vyplnění mezery v dostupné literatuře, pro objasnění aktuální problematiky či jako kombinace všech těchto cest. V našem případě se jednalo o výběr tématu z hlediska osobního zaujetí problematikou dospívání převážně zaměřené na muže.

Výběr kvalitativního přístupu ke zpracování tématu lze opodstatnit také na základě jeho silných stránek. Ritchie et al. (2014) mezi nimi jmenuje podrobný popis zkoumaného fenoménu s ohledem na perspektivu dotyčných participantů, využití adaptabilních metod tak, aby bylo možno upravit kontext studie ve vztahu ke konkrétnímu případu či účastníku. Tímto postupem bychom se měli dostat k bohatým, precizně sesbíraným a komplexním datům, zároveň zajišťuje otevřenost výzkumníka vůči novým vynořujícím se kategoriím a interpretacím. Hendl (2016) na druhou stranu udává existující rizika při volbě kvalitativního výzkumu, mezi které řadí nemožnost generalizace získaných dat na celou populaci či nepřenositelnost do jiného prostředí, možnost ovlivnění výsledků výzkumníkem a celkovou vyšší časovou náročnost procesu analýzy i sběru dat.

8.1 Metody získávání dat

Ve výzkumu byly použity dvě metody získávání dat, a to zúčastněné pozorování a polostrukturovaný rozhovor. Polostrukturované interview spočívalo ve zodpovězení předem připravených otázek, vyplývajících z cílů výzkumu, které ovšem sloužily spíše jako kostra a podpora v rozmluvě nad daným tématem. Tento způsob dotazování byl zvolen rovněž za účelem dosažení celkové pružnosti v rámci procesu získávání nových informací.

Dle Hendla (2016) spočívá nesporná výhoda využití polostrukturovaného rozhovoru v ubíhání interview směrem, kam míří proband, nikoliv výzkumník a teoretické ukotvení, které zůstává pro účastníka neznámé. Můžeme se tedy záměrně vyhnout formulacím odpovědí ve směru kategorií určených výzkumníkem. Hovoříme o přizpůsobování se přístupu účastníku tak, abychom získali co nejbohatší data. V takto vedeném rozhovoru vzniká prostor pro ověření, zda participant rozuměl otázce a může vyložit svůj zcela

subjektivní pohled na danou problematiku. Smith a Osborn (2008) zdůrazňují, že probanda považujeme za odborníka na uvedené téma svého příběhu, proto může vnést do výzkumu otázky, na které by výzkumník sám ani nepomyslel. V souladu s teorií těchto dvou autorů bylo první znění otázek založené na obecné formulaci, až pokud nestačila k účastníkovu rozmluvení, následovalo cílené zkonkretizování. Z výše jmenovaných důvodů jsme vyhodnotili polostrukturované interview jako nejvhodnější metodu pro sbírání dat. S ohledem na tyto poznatky byl samotný rozhovor veden tak, aby nedocházelo k usměrňování odpovědí dotazovaných. Vždy stála na prvním místě odpověď, kterou považoval za klíčovou sám participant.

Při formulaci otázek do rozhovoru (viz Příloha č. 6 Otázky k rozhovorům) jsme se snažili dodržet podmínky způsobu jejich kladení dle Hendla (2006). Za nejdůležitější aspekty jsme považovali otevřenost interview, neutralitu, jasnost a citlivost, zároveň výzkumníkovu schopnost nevnucovat participantům způsobem formulace určitou předem očekávanou odpověď. Miovský (2006) udává, že polostrukturovaný rozhovor obsahuje otázky předem formulované tak, aby navedly participanta k jádru rozhovoru, které představuje klíčové schéma, což platí pro výzkumníka jako závazné. Určitá část témat musí být probrána, avšak zajímají nás rovněž doplňující otázky vyplývající z kontextu nových informací.

Tato flexibilní metoda sběru dat dokáže odhalit významné a mnohdy skryté aspekty lidského jednání, navíc umožňuje získat obsáhlé i podrobné odpovědi a staví účastníky na stejnou úroveň. Proband není limitován užíváním specifické formy jazyka, takže lze odpovídat hovorovými výrazy, což neomezuje uvažování přirozeným způsobem (Mišovič, 2019). Při pozdější transkripci dat bylo tedy dodržováno přesné znění výroku tak, jak ho sám dotyčný participant uvedl. Mišovič (2019) dále radí, že po provedení polostrukturovaného rozhovoru je vhodné začlenit také jeho následnou reflexi z obou stran, která byla zařazena i v případě našeho výzkumu, avšak není již součástí transkriptu.

Rozhovor spočívá na dvou základních stavebních kamenech, a to interakce a zprostředkovanost. Interakci lze definovat skrze přímou komunikaci mezi účastníky rozhovoru, avšak získané informace dostává výzkumník zprostředkovaně skrze výpovědi participanta. Pro účely studie byly použity otevřené otázky z důvodu neomezených hranic při odpovědích. Tento způsob odpovědí také zároveň umožňuje podrobněji vysvětlovat vlastní náhled a názory. Při tvorbě rozhovoru byly nejprve vymezeny otázky primární,

následně během průběhu interview začaly vyvstávat nové kategorie, které byly zakotveny do otázek sekundárních (Ferjenčík, 2010).

Význam pozorování spočívá v možnosti zjistit, co se skutečně v daném jedinci odehrává. Tento způsob získávání dat navíc můžeme využít již při úvodu setkání dříve, než začneme pokládat jakékoliv otázky, abychom skrze nonverbální projevy zjistili, v jakém emočním naladění participant přichází (Hendl, 2006). V souladu s poznatky Hennink et al. (2020) sloužilo pozorování probanda během rozhovoru k získání kompletního přehledu dat skrze další pomocnou metodu. V případě našeho výzkumu se jednalo o pozorování zúčastněné a nestrukturované, záznam dat tedy probíhal skrze psané poznámky bez předem připravených šablon. V průběhu rozhovoru byly zachytávány okamžiky, kdy participant zaváhal nad odpovědí, použil ironii či ho něco pobavilo apod. Zvláště po chvílích váhání s odpovědí bylo důležité rozklíčovat, zda účastník váhá z důvodu složitosti problematiky, nad kterou se ještě nikdy nezamýšlel a není si tedy jist, co odpovědět, nebo zda se váhání dostavilo například v důsledku příliš abstraktní či otevřené formulace otázky. Případná nejasnost otázek byla řešena již v rámci pilotního šetření.

8.2 Metoda analýzy dat

Vzhledem k široké, otevřené formulaci výzkumných otázek a absenci předem nastavených hypotéz jsme zvolili jako metodu analýzy dat Interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA), která si klade za cíl detailně a flexibilně prozkoumat danou oblast výzkumu (Smith & Osborn, 2008). Jedná se o pružný přístup zaměřený na samotné účastníky s cílem dostat se k jejich žité zkušenosti (Alase, 2017), konkrétně nás zajímá, jaký význam lidé přisuzují různým životním událostem a jak si je celkově vykládají. Právě v tomto popisu spočívají specifika fenomenologického zkoumání tak, jak jej popsal Edmund Husserl. Přístup je založen spíše na návratu k pozadí událostí samotných, než ve snaze definovat zkušenosti v předem připravených kategoriích (Smith et al., 2009). IPA klade důraz na dynamiku zkoumání a aktivní úlohu výzkumníka v celém tomto procesu (Smith & Osborn, 2008). Snažíme se probádat zkušenosti jednotlivce v idiografické rovině, což znamená zkoumat přisuzování subjektivního významu v konkrétních podmínkách i situacích a zjistit, jak toto přisuzování vzniká (Kostínková & Čermák, 2013). Náročnost na výzkumníka je kladena z hlediska podstaty interpersonální interakce a celistvé zachycení interpretace popisovaných zkušeností (Alase, 2017).

S ohledem na komplexitu analýzy přiblížíme nyní zjednodušeně čtenáři teoretické zázemí přístupu IPA. Teorie vychází z filozofického pojetí tří základních stavebních pilířů: fenomenologie, hermeneutiky a idiografického zkoumání (Smith et al., 2009). Fenomenologie odkazuje na exploraci jedinečné, žité zkušenosti a její konkrétní způsob prožívání v daném čase a sociálním kontextu. Nejde nám o pouhý výčet událostí, ale o propojování do vztahů a souvislostí (Smith, 2004). Hermeneutika je definována jako teorie o způsobu interpretace, kterou IPA spojuje s učením fenomenologie skrze hermeneutický kruh výkladu, zajišťující vytvoření dynamického vztahu mezi částmi a celkem. K výkladu hermeneutického kruhu lze zjednodušeně podotknout, že abychom pochopili jednotlivosti, musíme se zabývat celkem, a naopak pro proniknutí do podstaty celku je nezbytný náhled na části. Výzkumník se zaměřuje na vyprávění příběhu participantem jeho vlastními slovy a následně způsoby, kterými se je dotýčný pokouší interpretovat (Smith et al., 2009). Oproti tomu určitou roli hraje i zkušenost a pohled na svět samotného výzkumníka i vzájemná interakce s probandem. Nyní se dostáváme k jádru požadavků kladených na dvojitou hermeneutiku. Participant přemýšlí nad vlastní zkušeností a výzkumník se snaží pochopit, jakým způsobem účastník dospěl k určitému osobnímu přesvědčení a jaký význam pro něj spočívá ve snaze přiřadit smysl subjektivnímu pohledu na svět (Smith, 2004). Fade (2004) upozorňuje, že samotný badatel vždy přistupuje ke zkoumání s vlastním předporozuměním. Tento fakt lze využít naopak ve prospěch výzkumu ve smyslu uvědomění si vlastní interpretativní role než se snažit o její odstranění, což se stejně jeví jako nemožný cíl. Bez předešlého vlastního náhledu by nebyl ani vhléd do problematiky umožněn, protože se nejedná o čistě fenomenologický přístup. Smith (2004) (viz také Smith et al., 2009) popisuje idiografické zaměření tak, že nejprve se soustředíme na podrobné zkoumání jednoho případu a jeho detailní analýzu, až po vyčerpání tématu přesouváme pozornost na výpovědi dalších životních příběhů. Dle Smith et al. (2009) je výzkumníkovi umožněno vracet se při rozboru různými směry zpět, aby měl jistotu, že dojde k plnému nasycení případu.

Volba způsobu práce s daty prostřednictvím přístupu IPA se jeví jako nejvhodnější rovněž z hlediska využití metody sbírání dat za pomoci polostrukturovaného rozhovoru. Participant tak nese důležitý podíl na tom, jaké okolnosti budou do výzkumu zahrnuty, a zároveň se lze flexibilně přizpůsobovat jeho zkušenostem. S prepisy rozhovorů je potom zacházeno jako s jednotlivými případovými studiemi, které analyzujeme odděleně (Smith & Osborn, 2008; viz také Alase, 2017). Rovněž Smith (2004) udává, že případy jednotlivých

participantů bývají bohatě popsány, proto je na místě zvolit prezentaci skrze případovou studii, aby nám neunikl žádný významný detail a mohli jsme podrobně popsat zkoumaný fenomén. Smith et al. (2009) také zdůrazňuje výhodu analýzy případu spočívající v pochopení specifického kontextu, který vězí zažitými zkušenostmi. Vzhledem k uvedeným pravidlům způsobu práce skrze přístup IPA shledávají autoři Kostínková a Čermák (2013) za nezbytné uvést, že závěry získané analýzou mají pouze dočasný charakter, což je nutně činí subjektivními. Na subjektivitu nahlížíme jako na přednost jednak z důvodu reflexe této skutečnosti výzkumníkem a také proto, že právě tato vlastnost nám umožňuje se ponořit do zkušenosti druhých lidí.

8.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor v rámci IPA přístupu by měl naplňovat kritéria záměrného výběru, což znamená, že účelně vybíráme jedince, kteří nám mohou poskytnout vhled do konkrétní životní zkušenosti. Jelikož naplňujeme idiografický přístup, potřebujeme, aby participanti byli zástupci určitého fenoménu, avšak k detailnímu rozboru stačí menší počet účastníků. Jejich výpovědi zpracováváme jako případové studie, takže i menší počet případů je náročný na transkript a samotný rozbor. Důraz přitom klademe především na homogenitu souboru v tom smyslu, že pro všechny participanty se naše výzkumná otázka jeví jako smysluplná a poplatná jejich situaci. Pro možnost zobecnit výsledky potom platí, že závěry lze generalizovat pouze omezeně, a to v rozsahu specificky dané skupiny (Smith et al., 2009).

Smith (2004) udává, že na otázku týkající se nejvhodnějšího počtu probandů v podstatě neexistuje správná odpověď. Jedná se spíše o záležitost bohatosti a detailnosti jednotlivých případů. Lze obecně prohlásit, že hloubka by neměla být obětována na úkor šířky rozebraných případů. Autor doporučuje pro studenty, kteří se s přístupem IPA potýkají poprvé za nejvhodnější počet participantů tři z důvodu zachování dostatečné hloubky angažovanosti. Smith et al. (2009) doporučují zvolit pro studentské práce optimální počet zúčastněných od tří do šesti. Pro pokročilejší výzkumníky definuje Noon (2018) na základě vlastních zkušeností ideální počet okolo pěti. V rámci procesu rozhodování o konečném počtu účastníků studie nabádají autoři Pietkiewicz a Smith (2014) k řádnému promyšlení, čeho chceme dosáhnout, zda by se mělo jednat o komplexní analýzu konkrétního člověka, nebo zda náš cíl spočívá ve vytvoření obecnějších kategorií pro popis skupiny. Lze doložit publikaci studií s jedním, čtyřmi či například devíti probandy. V návaznosti na odkázanou

literaturu jsme pro náš výzkum zvolili minimální spodní hranici počtu participantů (tedy tři), protože se domníváme, že jsme i tímto nižším počtem saturevali výzkumnou problematiku.

Nejprve jsme provedli předběžný průzkum pomocí online dotazníku rozvěšeného na sociální síti Facebook, abychom se lépe zorientovali v tématu a na základě četnosti jednotlivých odpovědí jsme definovali otázky do rozhovoru tak, aby směřovaly na významnou tematiku z hlediska probandů. Participantů v rámci online šetření museli splňovat kritéria mužského pohlaví, dále věk musel spadat do rozmezí 18–30 let. Dolní hranice byla nastavena z důvodu právní zletilosti dotyčného a horní vyplývala z rozpětí časně dospělosti dle Langmeira a Krejčířové (2006). Na základě zmapování oblasti pomocí dotazníku jsme mohli přistoupit k položení otázek pro samotné interview. Do fáze rozhovorů byly upraveny podmínky pro kritéria výběru participantů. Stejně jako při online šetření se jednalo o muže, tentokrát byli zvoleni tři vysokoškolští studenti z důvodu předpokládaného odsunu plné dospělosti vlivem studijních povinností. Na základě informací získaných z krátkého dotazníku byli zastoupeni pouze probandi z řad nepraktikujících věřících. Další podmínka pro absolvování výzkumu spočívala v sourozeneckém pořadí, vybrali jsme vždy nejstaršího sourozence ze tří, protože jsme chtěli prozkoumat, jak si na cestě za dospělostí vede první dospívající potomek v rodině bez toho, aniž by byl ovlivněn starším sourozencem. Získávání participantů k rozhovorům proběhlo skrze samovýběr po počátečním definování kritérií a rozvěšení propagace tohoto výzkumu na sociální síti. Probandi museli splňovat podmínky pro zařazení do studie, proto lze hovořit o výběru záměrném.

8.4 Práce s daty

Přístup IPA si vyžaduje podrobný rozbor jednotlivých případů jako kazuistik. Současně uznávaný způsob práce s daty je zaměřen právě na kompletní dokončení jedné analýzy, až následně se můžeme pustit do zpracování dalšího rozhovoru včetně podrobného popisu jednotlivých témat (Fade, 2004). V souladu s těmito poznatky byl vždy nejprve přepsán rozhovor, následně několikrát pročítán se snahou získat vhled do způsobu uvažování participanta nad životními tématy. Dále byla data zpracovávána v programu Atlas.ti, který se jevil jako nejužitečnější volba pro způsob nalézání vyvstávajících kategorií. Za účelem získání lepšího přehledu v datech byla použita také metoda tužky a papíru pro vytváření poznámek o vyvstávajících tématech.

Autoři Smith et al. (2009) doporučují při samotné analýze postupovat následujícím způsobem. Po prvotní sebereflexi badatele vztahující se k danému tématu, při které by mělo dojít k uvědomění vlastní interpretativní role v procesu výzkumu, následuje fáze opakovaného pročitání. Sledujeme tím skutečný zájem a schopnost vžít se do zkušeností participanta a zkusit pohlédnout na svět skrze jeho perspektivu. Dostaneme se tak blíže k dané problematice, k čemuž nám může dopomoci rovněž opakované poslouchání audionahrávky obsahující i emocionální pozadí rozhovoru. Pokud se nyní domníváme, že jsme se dostatečně ponořili do tématu, lze přejít k velmi detailní fázi poznamenávání prvotních komentářů. Zde je nutné primárně nezavrňovat ani zdánlivě bezvýznamné detaily. V praxi se potom obvykle první a druhá etapa prolínají. Tuto část analýzy považujeme za velmi podstatnou, jelikož poznámky psané rukou na papír později pomohly při vytváření již konkrétních kódů. Při tvorbě poznámek byla využívána přímo konkrétní krátká slovní spojení či slova tak, jak je specifikovali participanti, aby byla vytvořena silnější vazba na jazyk i specifický způsob vyjadřování. Dle druhého postupu vytváření poznámek byla vymyšlena co nejpřiléhavější hesla pro významné, opakující se náměty, která byla rovněž vyznačována barevně v textu. Komentáře lze pro lepší přehlednost rozdělit na tři typy. Jedná se o deskriptivní komentáře, zachycující obsah samotného vyprávění, dále lingvistické, těmi lze zachytit specifika ve stylu vyjadřování, a konceptuální s interpretativní povahou. U posledního jmenovaného musí výzkumník brát obzvlášť velký zřetel na výklad samotným účastníkem. Při práci s programem Atlas.ti potom byly využívány buď otevřené kódy, tedy krátká výstižná hesla pro určitý okruh myšlenek, či přímo kódy in vivo, které vytvoří kód ze samotné výpovědi participanta, zachová tedy spontaneitu. V souladu s pravidly přístupu IPA (Smith & Osborn, 2003, citováno v Kostínková & Čermák, 2013) vznikaly všechny kódy až v průběhu analýzy, nikoliv z dostupné literatury.

Za účelem přehlednější orientace v datech byly poznamenávány všechny výzkumníkovy nápady a asociace do tzv. deníku výzkumníka, který byl vytvořen v sekci Memos. Zároveň byly některé široce pojaté kódy ještě doplněny poznámkami přímo navázanými na zvolené heslo pro určité úryvky.

Dále se můžeme přesunout ke vzniku rodících se témat, která nám poslouží jako redukce obrovského množství dat a provedeme také jejich sloučení s našimi úvodními poznámkami. Centrum pozornosti se tedy přesouvá ze samotného probanda na výzkumníka a jeho způsoby výkladu. Z počátečních asociací se stávají témata vystihující podstatu výpovědi tak, jak ji interpretuje sám badatel. Měli bychom mít na paměti, že stále

dodržujeme principy hermeneutického kruhu, tj. celek interpretujeme ve vztahu k částem a části ve vztahu k celku. V praxi tato fáze probíhala tak, že z původních obecných kódů byly slučovány ty, které měly stejné jádro problému. Práce spočívala ve vyhledávání kódů s nejmenší četností a posuzování toho, zda nesou podstatný význam pro rozbor. Některé kódy in vivo, tedy ty doslovné, měly smysl i pokud byly použity pouze jednou. Dále následovalo vytvoření kategorií. Pokud máme rozvržená klíčová témata analýzy, začínáme hledat souvislosti napříč tématy, což znamená, že mapujeme vzájemné způsoby návaznosti. Vytváříme strukturu skrze propojování některých témat pomocí nadřazených a podřazených kategorií. Stále však musíme mít na paměti původní kontext výpovědi, k čemuž nám slouží propojení skrze přímou citaci účastníka. Pokud jsme výše popsaným způsobem prošli jeden případ, můžeme stejným způsobem přistoupit k analýze dalšího (Smith et al., 2009).

Po rozebrání všech rozhovorů se můžeme přesunout k fázi vyhledávání silných témat napříč analýzami. Dostáváme se nyní k samotné interpretaci pozadí textu. Měli bychom upozornit na to, že i při sebeopatrnější práci s vysokou mírou sebereflexe, dochází vždy ke sepetí interpretace s životním kontextem samotného výzkumníka (Smith et al., 2009). Jestliže tedy známe tuto skutečnost, tak jak udává Smith (2004), měli bychom pracovat s kritickým nadhledem a pečlivou reflexí ve smyslu oddělování toho, co se týká nás, a co nám ve skutečnosti sdělili participanti.

Obrázek č. 1 Ukázka vytváření kódů a kategorií při práci v programu ATLAS.ti

dopadne tak, že někteří lidé nezvládnou ten tlak, který na sebe cítí.“

10. Jak bys vlastními slovy charakterizoval změnu pojetí vlastní identity v dospívání? (změna vnímání sebe sama, životní styl)

Respondent. „Jakože co jsem si do té doby myslel, že co znamená být mužem? Nebo jak se změnil pohled na to, co znamená být mužem v období dospívání? Jedna věc je taková, že oproti tomu, když jsem byl malý, tak jsem měl takový ten stereotypní názor, že muž má být silný a hlava rodiny a tyhle věci. Vnímám to, že jak jsem prošel tím dospíváním, že toto je čistá chujovina a prostě ani jedna věc na tom není správná a že paradoxně se pro mě stalo projevováním slabosti to, že neprojevíš svoje city, protože tehdy jsi slabá, jelikož je neustojíš. A pro mě je silný muž ten, co nemá problém postěžovat si nebo plakat před někým, to je pro mě největší projev síly, že se umí otevřít. Na jedné straně musíš být oporou, ale i tobě musí být někdo oporou, ale poznám mnoho fungujících párů, ve kterých žena je ta, co drží kormidlo a jsou úplně šťastní a nevidím v tom problém, ale vnímám to jako poslání moderního muže, bojovat se stereotypem. Protože stereotyp je vrah společnosti.“

Výzkumník: „Byl přítomný nějaký moment, kdy došlo k výrazné změně v sebepojetí?“

Respondent. „No to bylo přesně to, že si za půl roku uvědomíš, že jsi řekl chujovinu, tak tam žádné takové uvědomění, že teď, nebylo. Já jsem si vždy, postupem času uvědomil, že tohle jsem udělal špatně, že jsem měl

The image shows a screenshot of the ATLAS.ti software interface. On the left side, there is a list of codes and categories, including 'maskulinita', 'identita', 'stereotyp', 'změny myšlení', 'otevřené emoce', 'podpora v partnerství', 'poslání moderního muže, boj...', and 'nejistota'. On the right side, there is another list of codes and categories, including 'důležitá událost', 'emoce', 'identita', 'vzory dospělosti', 'upřesnění otázky', 'chipectví', 'maskuliní stereotyp', 'tlak vnějších okolností', '18', 'důležitá událost', 'emoce', 'identita', 'role dospělosti', 'vzory dospělosti', 'ženský vs. mužský', 'stereotyp je vrah společnosti', and 'poučení ze zkušeností'. In the center, there is a text area containing a transcript of an interview, with some parts highlighted in green and pink, corresponding to the codes and categories on the left and right.

8.5 Předběžné šetření

Při výběru tématu jsme vyhodnotili problematiku dospívání za značně obtížnou záležitost. Předpokládali jsme, že nad otázkami kladenými v rámci rozhovorů se participantů dosud ještě nezamýšleli, proto jsme se i vzhledem ke stanovenému věku výzkumného souboru rozhodli zvolit zapojení předběžného šetření před samotným sestavením interview. Položili jsme tedy pouze tři otázky filtrující asociace participantů jako trychtýř od obecných po konkrétnější myšlenky. Dotazník v online podobě byl vyvěšen na sociální síť s tím, že ho mohou vyplnit muži ve věku 18–30 let. Zvolené věkové rozmezí korespondovalo na dolní hranici s dosažením právní zletilosti a v horní s vymezením časné dospělosti dle Langmeiera a Krejčířové (2006).

První položená otázka cílila na obecné asociace vybavené při slovním spojení rituály přechodu do dospělosti. Účastníci měli za úkol vypsát vlastními slovy, co se jim vybaví. Následovalo zúžení v podobě výběru určitých předem vytipovaných okruhů možných odpovědí. Z 37 položek mohli účastníci zvolit maximálně 15 odpovědí (minimálně potom 1). Poslední otázka měla stejné znění jako předešlá, avšak tentokrát mohli účastníci zvolit pouze 5 odpovědí. Dotazník vyplnilo celkem 44 participantů, nešlo nám však o statistické vyhodnocování, ale spíše o zmapování možných odpovědí tak, aby sestavení otázek v rozhovoru bylo smysluplné a cílilo směrem k životním zkušenostem.

Obdržená data vyzdvihla do popředí témata finanční nezávislosti, osamostatnění po odstěhování od rodičů, dosažení pocitu dospělosti po získání osobní svobody i výkonu prvního zaměstnání. Dále jsme zjistili, že mezi významnými faktory se bude pohybovat rovněž uvědomění si vlastního žebříčku hodnot a úspěšné ukončení střední školy. Oproti tomu, méně významná otázka dospělosti se jeví například dovršení 18. narozenin či změny vzhledu. Na základě tohoto prvotního mapování oblasti dospívání u mužů byla vytvořena myšlenková mapa, která sloužila jako podpora při tvorbě otázek (viz Příloha č. 3).

Za nejdůležitější přínos z provedeného předběžného šetření považujeme získání informace o většinovém neporozumění významu *přechodových rituálů*. Odpovědi bez nabídnutých možností obsahovaly velkou dávkou nejistoty či nevědomosti. Z tohoto výsledku jsme vyvodili závěr, že otázky položené příliš abstraktně mohou účastníkům činit značný problém. Avšak z hlediska našeho výzkumu považujeme za vhodné začlenit první otázku v rozhovoru v obecném znění, i když od druhé jsme se snažili zaměřit na slovní spojení, která mohou participantů znát z našeho sociokulturního kontextu. Proto jsme zařadili

otázky týkající se role dospělého jedince, významné události představující vstup do dospělosti, pojetí mužství v naší společnosti včetně stereotypních představ a konkrétní vzory dospělosti.

8.6 Reflexe výzkumníka

Naše snaha nahlédnout a pochopit žité zkušenosti participantů by měla začínat vlastní sebereflexí týkající se osobního přístupu k tématu. Jak uvádí Kostínková a Čermák (2013), jedná se o krok podstatný k uvědomění si vlastních předpojatostí vzhledem k dané problematice tak, aby výzkumník předem reflektoval svoji interpretativní pozici v bádání. Fade (2004) upozorňuje, že samotný badatel vždy přistupuje ke zkoumání s vlastním předporozuměním, avšak tento fakt lze využít naopak ve prospěch výzkumu ve smyslu uvědomění si vlastní interpretativní role než se snažit o její odstranění. Bez předešlého vlastního náhledu by nebyl ani vhléd do problematiky umožněn, protože se nejedná pouze o čistě fenomenologický přístup.

Považuji oblast maskulinity a dospívání v dnešní společnosti za značně podceňovaná témata, která by si zasloužila více pozornosti z hlediska vstupu do významné životní fáze. Domnívám se, že pokud nedojde k naplnění podmínek dospívání a umožnění jednoznačného přechodu, nemůže daný jedinec zdárně zvládnout ani další fázi generativity. Upozorněním na vybrané aspekty dospívání se snažím otevřít prostor pro diskusi, jelikož zastávám názor, že sdílení problémů vede k jejich ventilaci, což působí pozitivně na psychické dopady. Pokud chceme vyřešit problematickou oblast naší společnosti, je potřeba o ní hovořit a získávat stále více rozličných názorů. Nepřála bych si, aby se čtenář dopracoval k závěru, že práce vyznívá s negativní konotací ve smyslu devalvace schopnosti mužů dospět. Naopak, snažím se poukázat na úskalí dospívání, kterým bychom mohli při vhodném přístupu předcházet (grafické znázornění sebereflexe viz Příloha č. 4 a 5 Reflexe výzkumníka).

Dále si myslím, že i když se snažíme proti mužským stereotypům bojovat, stále jsme je zcela neodstranili z našich myslí. Měli bychom si uvědomit, že představa ideálu muže zajišťujícího finančně celou rodinu, úspěšného ve svém oboru a s fyzickým vzhledem dokonalého řeckého boha klade nepatřičné nároky. Tuto práci vnímám jako krok směrem k vystoupení ze zajetí emočního chladu a zastavení podpory názorů, že *správný chlap nepláče*. Domnívám se, že naopak realistická očekávání, kterých lze dosáhnout a spokojit se s nimi, mohou budovat silné muže.

9 Etické aspekty výzkumu

V rámci vytvoření prvotního náhledu do dané problematiky bylo nejprve provedeno krátké online šetření pomocí formuláře, který v přehledu úvodních informací obsahoval rovněž zaškrtačací políčko souhlasu s dobrovolným vyplněním a zachováním anonymity. Participantům byly předloženy informace o účelu šetření a o povaze průběhu testové procedury. Byli poučeni o možnosti kdykoliv z výzkumu odstoupit či požádat o vymazání jejich odpovědí. Rovněž byly poskytnuty kontaktní údaje na výzkumníka.

Dle základních etických principů byl nejprve před samotným rozhovorem každý účastník výzkumu seznámen s jeho účelem a následně byl získán ústní informovaný souhlas s účastí na studii, který se stal součástí audio nahrávky (viz Hendl, 2016). Také bylo dopředu sděleno, že některé okruhy lze považovat za potenciálně citlivá témata, na které účastník nemusí odpovídat. Zároveň byl participant obeznámen s nahráváním celého rozhovoru na diktafon, se způsobem uchování i zpracování dat a s následným smazáním této nahrávky. Účastníci rovněž vyjádřili pochopení pro zaznamenávání některých zajímavých pasáží výzkumníkem ve formě poznámek a byli ujištěni o výhradním sbírání dat určených pro účely výzkumu. V souladu s Ferjenčíkem (2010) byl rozhovor veden na dobrovolné bázi participantů bez nároku na finanční odměnu, o čemž byli také na začátku poučeni a ubezpečeni o právu z výzkumu kdykoliv odstoupit, ponechat některé otázky nezodpovězené nebo požádat o dodatečné smazání jejich záznamu.

Pro odstranění počátečního napětí a vybudování důvěry probanda byly zodpovězeny všechny otázky, které byly vzneseny v souvislosti s průběhem rozhovoru, a byla domluvena přibližná délka trvání setkání. Dle dalších etických náležitostí (Hendl, 2016) byla zachována anonymita každého účastníka, křestní jména ve výzkumné části bakalářské práce jsou tedy smyšlená. S ohledem na možnou citlivost probíraných témat, a zároveň s cílem zachovat soukromí každého dobrovolníka skutečně nedotčené, byly některé skutečnosti z osobního života (jako např. názvy měst či jména přátel) změněny. V souladu s kvalitativními postupy dle Hennink et al. (2020) byly tyto změny provedeny s ohledem na nenarušení kvality výsledků výzkumu. Na závěr rozhovoru byl proveden krátký debriefing pro účely zhodnocení náročnosti tématu z perspektivy daného jedince.

10 Výsledky výzkumu

V následující kapitole seznámíme čtenáře s výsledky analýz jednotlivých případů a na závěr uvedeme rovněž propojení těchto životních zkušeností skrze nalezené vzorce, upozorníme tedy na nejsilnější témata vyskytující se ve všech rozhovorech. Každý případ bude začínat krátkým představením participanta a jeho způsobem odpovědi v rámci rozhovoru. Poté popíšeme jednotlivé kategorie výzkumu ve vztahu k náhledu probandů.

10.1 Analýza rozhovoru: Josef

Josefovi je 21 let, v současné době studuje na vysoké škole a nehlásí se k žádnému náboženskému vyznání. Má dva mladší sourozence, oba chlapci, prostřednímu je 14 a nejmladšímu 11 let. Rozhovor s tímto participantem byl nejprve proveden jako pilotní zkouška a pro dostatečnou bohatost dat a využití všech předem připravených otázek byl zařazen do výzkumu stejně jako další dva účastníci. Jednalo se o výřečného účastníka, který při odpovědích působil sebejistě a nestyděl se přímo odpovídat. Nad mnohými pokládanými otázkami se, jak sám uvedl, zamýšlel poprvé v životě, ale jeho výpovědi byly bohaté a vykazoval snahu sám nacházet souvislosti mezi zažitými životními událostmi.

10.1.1 Role dospělého

Participant Josef pohlíží na roli dospělého jedince především skrze naplnění zodpovědnosti a posunu k samostatnosti. V souvislosti se samostatností proband udává získání řidičského průkazu, symbolicky znázorňující nezávislost. Dále uvádí, že dospělý člověk by měl být schopen plánovat svou budoucnost. Úmyslně hovoří ve smyslu „měl by“, ne „musí“, protože se domnívá, že možnosti volby v dnešním světě jsou obrovské. Můžeme zde pozorovat velký posun ve změně myšlení oproti období chlapectví, i když participant na druhou stranu udává „*Mám někdy pocit, že jsem procesem dospívání ještě neprošel.*“ Nejistota se vyskytuje na více místech, hlavně při začátku odpovědi na otázky týkající se plné dospělosti. Za nástrahy dospívání považuje střet očekávání s realitou, po kterém byl vyveden z omylu, že by se na druhé lidi mohl vždy spolehnout, a proto začal vkládat naděje spíše do sebe a vlastních schopností. Tato zprvu negativní zkušenost ho nakonec osobnostně posunula. Josef začal více uvažovat o budoucnosti a dostupných alternativách řešení problémů, poučil se z negativních zkušeností, což sám považuje za významnou změnu. Při procesu osamostatňování hraje velkou roli rovněž socioekonomický status a výchova, za kterou považuje i předávání zodpovědnosti na dospívající potomky. Do protikladu k dospělosti stavíme pojem chlapectví, často u Josefa spojován se značnou nejistotou

a nejasným předělem. Dle participanta ovlivňuje dospívání především tlak vnějších povinností „*Podle mě by člověk bez okolí nedospěl, protože by byl neustále v tom, že nemusí nic dělat, všechno má, tak by nedospěl nikdy, protože nemusí.*“ V souvislosti s dospíváním nepovažuje za adekvátní hovořit o změnách životního stylu, ale spíše o změně náhledu na určité způsoby jednání či vnitřní motivaci.

10.1.2 Důležitá událost

Na otázku týkající se významného životního přechodu participant odpověděl vybranými událostmi, které ve dvaceti letech změnil jeho způsob myšlení a považuje je za klíčové ve vztahu k přechodu do dospělosti. Nejprve to byl rozchod s přítelkyní, později situace, kdy začali opět tvořit pár. Dokonce tato druhá událost potvrdila jeho domněnky, že rozchod byl důležitý pro životní posun obou stran, protože ho bral jako možnost samostatné volby a zodpovědnosti k sobě sama ve smyslu svobodně se rozhodnout. Období přechodu do dospělosti navíc provázely rovněž rodinné problémy, kterým musel Josef čelit, z čehož ovšem pociťoval frustraci, protože se domníval, že se mu to nedaří nejlépe. Tehdy poznal pocit bezmocnosti a naučil se ho akceptovat, což považuje za významnou školu života. Tyto události způsobily, že se stal resilientnějším jedincem. Z hlediska ostatních životních zkušeností nepovažuje maturitu za významnou zkoušku, ale spíše následně nástup na vysokou školu z hlediska posunu po odchodu od rodičů, kdy byl již nucen zařizovat si povinnosti pouze sám. Ovšem opět je s tímto přelomem spojena značná nejistota, až s odstupem času může tvrdit, že se odehrávalo něco důležitého. Ať už se jednalo o jakoukoliv výše zmíněnou událost, uvádí Josef, že jimi rád prošel, protože výsledek dopadl nakonec vždy pozitivně, tím pádem ho posílil a stal se také více otevřený vůči problémům druhých lidí. I když při samotných událostech cítil pocity bezmocnosti, zklamání, hněvu, smutku i frustrace a domníval se, že vše jen zhoršuje.

Skupinový rituál vstupu do dospělosti uvádí ve spojitosti s alkoholem, oslavou a nezodpovědností. Očekávání v tomto směru se minula s realitou a vnímá událost spíše jako negativní. Nyní zmiňuje i dosažení 18. roku a maturitu, ale pouze z hlediska důvodu nadužívání alkoholu vrstevníky, s čímž vyjadřuje nesouhlas a nepochopení. Považuje tento typ oslav za bezvýznamné stereotypy. Samotná hranice 18 let jako dosažení právní zletilosti se pojí se značnou nejistotou a pochybnostmi. Josef považuje za podstatnou možnost účastnit se voleb a řídit automobil, avšak domnívá se, že přechod je přirozeně dán spíše životními událostmi, než uměle nastavenou hranicí. Za velký problém považuje skok do dospělosti,

kdy jedinec nejprve nedisponuje žádnými právy, a poté najednou získá zcela volnou ruku, což způsobuje tlak vnějších okolností, který může naopak vést k bezmocnosti.

10.1.3 Emoce

Participant Josef několikrát zopakoval, že mu nečiní problémy mluvit otevřeně o svých emocích, což považuje za důsledek osvětlené výchovy své matky. V rozhovoru popisuje emoce spojené s dospíváním, dále ve vztahu k členům rodiny a také v kontextu společenského pojetí maskulinity. Na druhou stranu kód emoce čítal nejnižší četnost ze všech a mnohdy se Josefovi obtížně hledala vhodná slova pro jejich vyjádření. Emoce v dospívání vykazovaly bouřlivý charakter. Negativní pocity cítil zprvu vůči sobě, ale rovněž vůči ostatním lidem v okolí, avšak postupem času, jak začaly negativní události krystalizovat, stal se participant díky nim resilientnějším jedincem. Udává, že pociťuje vděčnost za to, jak se události odehrály. Svou roli sehrálo i poskytnutí rodičovské důvěry, které se ukázalo být podstatným prvkem na cestě za dospělostí vycházející celkově z výchovy a vztahu k rodičům. Silné emoce byly spojeny rovněž s partnerským vztahem, ve kterém se nakonec stala klíčová vzájemná podpora. Schopnost otevřeně hovořit o emocích vyzdvihuje Josef také ve vztahu ke stereotypům týkajícím se mužnosti. Jeho vztah k otevřenému vyjadřování emocí vhodně ilustruje následující výrok *„Pro mě je silný muž ten, co nemá problém postěžovat si nebo plakat před někým, to je pro mě největší projev síly, že se umí otevřít.“* S příchodem dospělosti zaznamenal zvýšenou emoční toleranci oproti období teenagerovství. Postava otce je naopak spojena s nevyjadřováním emocí, což se ale příchodem dospělosti výrazně změnilo, když došlo k hlubšímu spojení mezi otcem a synem, které vyplývalo ze získání nadhledu a změn myšlení na straně participanta samotného. Nakonec jejich vztahu pomohla i vzájemná, otevřená diskuze.

10.1.4 Identita

Otázky týkající se identity provázely ve velké míře úvahy o fenoménu mužství, a především mužských stereotypů. Josef popisuje změny myšlení takto *„Vnímám to jako poslání moderního muže, bojovat se stereotypem. Protože stereotyp je vrah společnosti.“* Když byl malý chlapec, stereotypy rovněž sám přebíral, ale v průběhu dospívání došlo k obratu v náhledu na plnění mužské role. Na druhou stranu platí, že ne všechny mužské stereotypy považuje Josef za negativní, naopak ty spojené s fyzickým vzhledem (jako například vousy a svaly) podporuje a pociťuje mírnou frustraci nad tím, že mu vousy nerostou, *„Protože mně se to strašně líbí prostě, vypadat jak dřevorubec Hanz, že máš vlasy*

v culiku a takovou bradu, to je chodící sexappeal, ještě k tomu, když cvičí ten chlap....“ Vývoj identity popisuje jako postupné objevování, kdy zpětně začal nahlížet na různé okolnosti odlišně, než jak tomu bylo do té doby. Významnou proměnou v tomto období prošel i vztah sobě k samému, když se participant naučil mít sebe na prvním místě a dbát na své pocity. Tělesné změny v tomto období nepovažuje za příliš podstatné na rozdíl od změn v oblasti myšlení, které vedly k větší ohledupnosti i akceptaci druhých lidí. Zároveň si také uvědomuje, že ne vždy musí druhým rozumět, ale lze jejich rozhodnutí respektovat. Obavy provázející budování identity směřovaly především do budoucnosti a k otázce, jak lze poznat, že již dospěl. Odrazovala ho zejména komplikovanost byrokracie.

V rámci procesu budování identity nepovažuje vliv vrstevníků za výrazný přínos. Trávil sice čas společně s kamarády a rád s nimi sdílel i své problémy, ale nenechával se strhnout alkoholovými dýchánky svých vrstevníků a celkově shrnuje, že rodiče a kamarádi hráli zhruba stejně velkou roli, avšak k dnešnímu pohled na svět si musel přijít sám. Na druhou stranu zmiňuje, že rodičovská podpora byla znatelná, a to především skrze přímou výchovu matky. Všechny tyto okolnosti dohromady nakonec vedly k lepšímu sebepochopení a nalezení vlastního místa ve společnosti. Vztah s matkou přímo při dospívání považuje za poměrně náročný, protože se v době rodinných problémů neměla o koho opřít, a tak Josef jako nejstarší ze tří sourozenců přebral roli zpovědníka. Zpětně ovšem tuto úlohu hodnotí tak, že ji zdárně zvládl a mohl se opět osobnostně posunout dopředu. Při změnách myšlení hrála tedy důležitou roli rovněž výchova.

10.1.5 Vzory dospělosti

Josef silně neguje tvrzení, že by při jeho přechodu do dospělosti hrál důležitou roli nějaký vzor. Důraz klade na samostatnost a nezávislost v tomto období. Vztah s matkou neprocházel příliš velkými změnami, což pramenilo z její, jak sám participant udává, „*osvícené výchovy*.“ Josef pro ni znamenal oporu i při řešení manželských problémů. Ovšem na vztah s otcem bychom se měli zaměřit podrobněji. Postava otce je silně spojená s mužským stereotypem a absencí vyjadřování emocí. Ve vzpomínkách je jasně obsažena otcovská přítomnost po celou dobu dětství i dospívání, avšak některé pokusy o přiblížení se k synovi dokáže Josef identifikovat až nyní zpětně spíše ze skrytých forem jednání. Změna vztahu nastala v období dospívání, kdy se Josefovi začal měnit pohled na určité životní události. Tehdy si také s otcem sedli, vyřikali si případná neodrozumění a došlo ke vzájemnému sblížení. Dle participanta otec disponuje sníženou schopností dávat přímo najevo náklonnost a emoce v důsledku své vlastní výchovy, jelikož byl od jeho matky učen

takzvaně „*držet fazónu*.“ Důvěrný rozhovor vedl ke změně přístupu, když začal otec brát syna jako dospělého jedince a trávili společně více času jako rovní partneri v rozhovoru. Proband dokonce udává, že „*To jsem bral jako důležitý krok v našem vztahu (...) Oba dva jsme měli dostatek akceptace v tom, že jsme byli schopni pochopit toho druhého.*“

Zmínka o sourozencích se vynořila až v závěru rozhovoru po přímé otázce na jejich vztah. Josef považuje za podstatný aspekt sourozenecké pořadí a v něm sebe jako nejstaršího sourozence. Snaží se plnit roli protektivního bratra a po poučení ze svých vlastních přešlapů pomáhat mladším sourozencům, aby nedělali stejné chyby. Udává poměrně blízký vztah se svými bratry, což se projevuje například skrze poskytování rad a snahy zjednodušit jim životní cestu. Za mladší sourozence pociťuje zodpovědnost, což se projevovalo i ve chvílích, kdy nastaly problémy ve vzájemném vztahu rodičů a Josef se snažil zabránit rozchodu s vědomím, že by tato událost postihla oba dva mladší sourozence. Dále se domnívá, že ovlivňuje rovněž formování jejich identity poskytováním vlastní životní dráhy jako vzoru pro možné pokračování na cestě dospělosti.

10.2 Analýza rozhovoru: Karel

Účastníku Karlovi je 23 let, studuje na vysoké škole a není praktikující věřící. Má dva mladší sourozence, kterými jsou dvojčata, chlapec a dívka, ve věku 17 let. Participant Karel působil v odpovědích značně nejistě, obvykle začínal tak, že neví, ale následně se přesto pokusil o vysvětlení svého úhlu pohledu na danou problematiku. U abstraktnějších typů otázek si vyžadoval upřesnění. Při samotném rozhovoru se nejprve jevily jeho odpovědi poněkud krátké, avšak při pozdějším rozboru se ukázalo, že rovněž kratší odpovědi jsou bohaté na získaná data a obsahují značné množství kódů.

10.2.1 Role dospělého

Při položení abstraktní otázky na téma přechodové rituály jevil Karel značnou nejistotu, avšak po otázce na roli dospělého se již rozhovořil více. V rámci dospělosti stojí v popředí velmi významně změny myšlení ve smyslu zaopatření financí spojené s mužskými povinnostmi. Dále lze pozorovat vliv samostatnosti, nezávislosti i schopnosti více se zamýšlet nad budoucností a cíleně ji formovat. Finance představují možnost vydělat si peníze pro svou vlastní potřebu, a zároveň vyvstávají jako otázka budoucnosti při plánování profesní dráhy tak, aby si mohl život užít dle svých představ. Začal chodit již v patnácti letech na brigády, aby si mohl sám něco koupit, což doporučuje všem a udává „*Postavíš se dřív na vlastní nohy.*“ Navíc se jedná o možnost potkávat další lidi, tím pádem rozšiřovat

své obzory a získávat jiný pohled na svět. K dospělosti přistupuje se značnou cílevědomostí, dokonce již přemýšlí o potencionálně nejvhodnějším místě pro bydlení s dětmi, vyskytují se zde tedy úvahy o založení vlastní rodiny. Náročná část procesu dospívání se v jeho pojetí týkala především střetu očekávání s realitou ve smyslu vlastního hospodaření s penězi, když zjistil, jak jsou věci denní potřeby ve skutečnosti nákladné. Otázka dospělosti je proto podle něj rovněž záležitostí socioekonomického kontextu, kdy se jedinec snaží co nejlépe postarat o sebe a následně o rodinu. Proto také vyzdvihuje význam kariérního postupu v životní dráze dospělého muže.

10.2.2 Důležitá událost

Za naprosto klíčovou událost při procesu osamostatnění považuje participant Karel odstěhování se od rodičů po přijetí na vysokou školu. V toto ohledu sehráli velkou roli i vrstevníci a přítelkyně, se kterými si zajistil sdílené bydlení. Partnerka bydlela již od začátku s nimi, což Karel zpětně nepovažuje za nejvhodnější řešení, protože se tou doou teprve vzájemně poznávali. Změnu bydlení stejně jako celkový přechod hodnotí jako klidné události, se kterými si nespojuje žádné velké emoční vzpomínky, až na drobné neshody na začátku vztahu s přítelkyní. Celkově situaci komentuje slovy „*Já věci moc neprožívám.*“ Vzhledem ke sdílení domácnosti se naučil více respektovat druhé jedince, což se projevovalo především ve vztahu k přítelkyni, i když obvykle si nakonec zachoval poslední slovo. Postoj rodičů k němu jako samostatnému dítěti se poté příliš nezměnil, což si participant vysvětluje zejména tím, že je chlapec, u dívky by to mohlo probíhat jinak.

Vrstevníci sehráli podstanou roli v oblasti sdílení podobných problémů, protože byli všichni ve stejnou dobu vystaveni stejným životním problémům. Obecně představují pro Karla silnou oporu i v trávení volného času. Maturitní ples považuje za velmi zdařilou párty, kterou si společně s kamarády užil, avšak nejedná se o mezník vstupu do dospělejšího života. Zrovna tak v souvislosti s maturitou nepocíťoval žádné nastálé změny, dokonce se zde vyskytují známky nezodpovědnosti v souvislosti s návštěvou baru těsně před zkouškou. Často při tématu přátel zmiňuje zkušenost s alkoholem, ale také dodává, že umí odhadnout svou míru. Posun v myšlení nastal právě i ve spojení s vrstevníky, když si participant všiml, že se všichni začali zajímat o ceny různých produktů, které užívají k denní spotřebě a celkově došlo ve větší míře k plánování budoucnosti. Na druhou stranu mezník 18 let nepovažuje za významnou hranici pro životní posun, byť tento věk několikrát zmiňuje v souvislosti se zákonným požíváním alkoholu, získáním řidičského průkazu a možností volit. Karel ovšem chápe nastavení určité hranice dospělosti jako významný aspekt, ale

v 18 letech se jedná spíše o nátlak vnějších okolností zakotvených kulturně, než o změnu uvažování samotného jedince. Dokonce uvádí, že „*Kdybych do teď bydlel u rodičů, tak by se nic nezměnilo.*“ Na druhou stranu vyjadřuje souhlas s vymezením určitého věku, ve kterém by jedinec již měl být schopen samostatného domýšlení důsledků vlastního jednání, takže z tohoto hlediska uznává věk 18 za adekvátní hranici. Důležitý moment podle něj nastal, když získal řidičský průkaz a pořídil si auto za našetřené peníze.

10.2.3 Emoce

Karel během rozhovoru nedával příliš najevo emoce, dokonce často prohlašoval, že různé životní události v něm nevyvolaly žádné emoční odezvy. Participant odpovídal na otázky cílící přímo na emoční prožívání velmi rychle a s hlubokým přesvědčením, že jeho se toto téma netýká. I přesto byly podchyceny určité emoční vzorce. Byl zaznamenám častější výskyt upozorňování na kvalitní rodičovskou péči a podporu, které napomáhaly k vytvoření pozitivní zkušenosti ve vztahu k plnění životních cílů. Projevil se zde velmi významně otcovský vzor, o kterém budeme hovořit ještě později. Rovněž po přímých otázkách ohledně pocitů v partnerském vztahu hovořil Karel o podpoře partnerky a pozitivním podpurném prostředí ze strany vrstevníků.

10.2.4 Identita

Naopak fenomén identity se ukázal být poměrně silným tématem, i když si nejprve Karel nedovedl pod změnami identity představit žádné konkrétní situace. Vynořila se zde významná oblast změn myšlení, které v souvislosti se sebepojetím nastaly vstupem do samostatného, a tedy i dospělého života. Karel si vytvořil představu o vlastní budoucnosti podpořenou pojetím maskulinity v naší společnosti, tedy že začne budovat kariéru, aby mohl v budoucnu zaopatřit rodinu. Sám o sobě tvrdí, že je workoholik a chce pracovat, aby si v životě něco užil. Po tomto uvědomění začaly vztahové problémy, protože jeho přítelkyně nemá dosud tak jednoznačně nastavenou budoucnost a zůstává ve fázi rozhodování. Z Karlova přístupu jasně vyplývá cílevědomé zaměření, přebírání plné zodpovědnosti i spolehnutí pouze na své vlastní síly. Když jsme hovořili o budoucnosti, často se vyjadřoval jednoznačně ve smyslu, co přesně *chce* a co je jeho cílem. V těchto chvílích působil mnohem sebejistěji než při snaze popsat emoční prožívání.

Dále kladl participant velký důraz především na úvahy o problematice ženství a mužství. Přesvědčení týkající se zaopatření rodiny ze strany muže a větší finanční přínos do rodinného rozpočtu pochází z výchovy. Karlův otec zvládl vypracovat úspěšnou kariéru

od nuly a jeho matka podporuje stereotyp, že muž by měl za ženu platit účty. Proto se také obavy z dospělosti, které dosud přetrvávají, týkají otázky, zda participant zvládne zaopatřit vlastní rodinu, což zakončuje slovy vystihující, co ho ve skutečnosti trápí nejvíce „*Takže tak, to jsou dvě věci, prachy a holky.*“ Vkládá velké naděje do svého budoucího povolání, od kterého si slibuje, že mu pomůže tyto dva aspekty zabezpečit. Stereotypy na něj tedy působily v období dospívání značným vlivem a je tomu tak i dosud. Na druhou stranu tvrdí, že necítil vyloženě tlak z rodiny, ale „*Máš takový ty stereotypní věci, co máme všichni v hlavně, i když jako říkáme, že je to stereotypní, tak se stejně podle toho nějakým způsobem řídíme a máme to jako v hlavě.*“ Kromě schopnosti uživit rodinu mezi tyto stereotypy spadá i zručné zvládání oprav v domácnosti. Tělesné změny nejprve neguje, avšak při dalších otázkách se ukazuje, že má vytvořenou určitou představu také o tom, jak by měl muž vypadat, nejen se chovat. Při dospívání začal cvičit, upravil si stravu a zhubl. Také negativně vnímal absenci růstu vousů a svalů, avšak nepovažuje to za největší problém dospívání. Z hlediska myšlení jednoznačně převažuje nabývání zodpovědnosti i samostatnosti ve vztahu k poučení se ze zkušeností.

Vrstevníci sehráli poměrně zajímavou roli při dospívání z hlediska vzájemného poměrování a sdílení. Fungovali vlastně jako pomyslná laťka, která pomohla někdy zvýšit výkony a jindy si prostě jen odnést dobrý pocit z toho, co Karel dokázal v porovnání se stejně starými kamarády. Jak budeme uvádět v další kategorii, jeho největším životním vzorem se stal jednoznačně otec. Téma identity lze uzavřít shrnutím vlastními slovy participanta Karla, co to je dospělost „*Asi nějaký živobytí. Práce, živobytí a tak.*“

10.2.5 Vzory dospělosti

Na závěr nám zbývá popsat nejsilnější téma ze všech, a to Karlův vzor při cestě za dospíváním. Jeho největší životní vzor naplňuje otec, který se jednak dokázal postarat o rodinu, a zároveň má za sebou velký kariéerní posun. Bez absolvování vysoké školy se dostal na vysokou pozici ve firmě, což je dle Karla doklad, že když se spolehne na své vlastní síly a bude tvrdě i cílevědomě pracovat, tak může dokázat to stejné. Jako muž si byl dle Karla vědom, že by měl zaopatřit rodinu, proto se nespokojil s málem a zodpovědně pokračoval na vyšší pozice. Participant dále opakovaně uvádí, že i přes pracovní vytížení trávil otec s nimi jako s dětmi značný čas, věnoval se jim a jezdili společně na výlety. Kvalitní rodičovská péče byla tedy zajištěna, zároveň získal Karel životní inspiraci. Naučil se, že když si chce něco takzvaně dopřát (ve smyslu koupit), musí zabrat, aby toho dosáhl. Matka naopak představuje spíše zabezpečení domácnosti a stravy.

Vztah s otcem je vykreslován jako vysoce pozitivní. Karel ho považuje za kamaráda, rádi se spolu napijí alkoholu a povídají si o životě. Také si občas udělají samostatný výlet a probírají politiku i sport. Vztah s matkou příliš nezmiňuje, avšak tvrdí, že vždy byl zvyklý si spíše dělat, co se jemu chce. Vztah k mladším sourozencům vykazuje známky absence emoční blízkosti, takže Karel vyloženě neguje myšlenku, že by pro ně mohl sám představovat vzor na cestě za dospělostí. Zároveň také zmiňuje, že dle jeho názoru mají sourozenci lehčí životní cestu z důvodu lepšího finančního zabezpečení rodiny v dnešní době, což ale považuje za přirozené vyústění finanční situace. Domnívá se, že by jim prospělo také chodit na brigády, aby poznali jiné lidi a naučili se nové dovednosti i větší zodpovědnosti „*Pak jdeš pracovat a zjistíš, že ty lidi řešej něco úplně jinýho, že jsou z úplně jiný sociální bubliny.*“ Absence podobného způsobu poznávání různých životních situací může vést k rozpakům při nárazu na realitu později v životě.

10.3 Analýza rozhovoru: Vojtěch

Vojtěchovi je 22 let, jedná se o vysokoškolského studenta, který se nehlásí k žádnému náboženskému vyznání. Má dva mladší sourozence, oba jsou chlapci, staršímu je 20 a mladšímu 14 let. Vojtěch působil při rozhovoru uvolněně, jeho odpovědi byly obsáhlé, bohaté na data a platí za velmi výřečného účastníka. Často se před odpovědí zamýšlel a bral si čas tím, že opakoval otázku, utřídil si myšlenky, a následně podal vyčerpávající výpověď.

10.3.1 Role dospělého

Začněme opět pohledem na roli dospělého jedince, kterou Vojtěch popisuje především skrze pojmy zodpovědnost, samostatnost i nezávislost. Nezávislost spojuje se získáním řidičského průkazu, představující nejen nově nabytou zodpovědnost, ale zároveň vyšší míru volnosti. Zodpovědnost je definována především vztahem k sobě samému, tedy že by jedinec měl být schopen činit samostatná rozhodnutí a nést i případné následky. „*Schopnost vidět nějakou tu vlastně druhou stranu*“ by podle něj měla být klíčová pro přechod do dospělosti. Tuto změnu v myšlení lze charakterizovat posunem k vyšší míře respektu druhých lidí oproti protikladu pubertálního období. Z hlediska dospívání jeho samotného můžeme zřetelně pozorovat vysokou míru cílevědomosti a touhy po objevování nového, při které ovšem došlo i ke srážce reality a očekávání, když začínal poprvé zažívat situace vyžadující si schopnost postarat se sám o sebe a zaopatřit se. Proto důrazně doporučuje, aby rodiče učili své děti finanční gramotnosti, protože jemu samotnému při

vlastních začátků tato znalost chyběla. Rodiče by tedy neměli opomíjet uvedení do socioekonomického kontextu, což mu připadá vhodné rovněž z hlediska nátlaku na dospívající, aby si prostřednictvím brigády vydělali i třeba menší obnos peněz. Po poučení z těchto zkušeností by si měli kapesného od rodičů rovněž více vážit. Podle Vojtěcha by teenageři měli být k plnění povinností vedeni stále ještě rodiči, protože rozdíl oproti plně dospělému jedinci spočívá právě v odhadu míry adekvátní zodpovědnosti. Navíc upřímnost ohledně finanční stránky rodiny, a zároveň dodržování určitých nastavených pravidel vede k vzájemnému respektu.

Životní styl dospělého muže by se dle participanta měl změnit po odstěhování se od rodičů, i když po této události existuje samozřejmě nadále rodinná vazba a rodiče se o svého syna stále zajímají, jak sám dodává, obvykle ho rovněž i finančně podporují. I když na druhou stranu by již měl disponovat i vlastním zdrojem peněz. Zvláště negativně hodnotí Vojtěch hyperprotektivní přístup rodičů vedoucí ke vzniku takzvaných *mamánek*. Nejtěžší část procesu dospívání popisuje jako počátky spoléhání na sebe samého a změny v myšlení po střetu s realitou. Mnoho dospívajících musí odložit růžové brýle, protože „*máš jako ty sny a představy, ale myslím si, že nejtěžší část je umět jako přijmout tu realitu, jako co to je.*“ Po této zkušenosti vzejde odlišný pohled na nyní již realistické plánování budoucnosti a možnosti volby.

10.3.2 Důležitá událost

Vojtěch uvádí bez váhání za nejpodstatnější část vlastního dospívání odstěhování se do Norska v 15 letech, kde následně studoval střední školu. Silně projevuje vnitřní motivaci po snaze objevovat a poznávat nová dobrodružství. Posun po odchodu od rodičů nastal hlavně v oblasti rozvoje samostatnosti, když se ocitl v cizí zemi, kde si musel vše zařizovat sám. Tento přelom považuje za skutečnou školu života a doporučil by ji i dalším mladým lidem, avšak přiznává, že on sám silně improvizoval, což by svým případným následovníkům nedoporučil. Dále udává, že po odchodu z domova ho tížila především finanční stránka, protože v místě nového pobytu nebyla nabídka brigád pro studenty a jednalo se o odlišné socioekonomické zázemí. S tím ovšem souvisí vyšší míra zodpovědnosti, která dopadla na jeho bedra a rozvinutí schopnosti více plánovat i rozvrhnout si finance. Také škola pokládala na žáky poměrně vysoké nároky, navíc si veškerý čas přes den musel sám rozdělit mezi povinnosti a radosti. Velkou oporou pro Vojtěcha představovali vrstevníci, kteří řešili podobné problémy jako on, takže se mohli vzájemně podporovat, což považuje za usnadnění cesty.

Ze začátku Vojtěch cítil obrovskou dávku nejistoty a připadal si, že do nového prostředí nepatří. Původní motivace, kvůli které nevzdal své snažení, souvisela s vnějšími okolnostmi, tedy dokázat bývalým spolužákům z Česka, že tuto výzvu zvládne. Musel překonávat také výlučnou konverzaci v anglickém jazyce, protože v jeho okolí nikdo nemluvil česky. Počátky doprovázely četné obavy, zda uložené překážky překoná, protože si připadal ve všech aspektech značně nejistý. Při těchto výzvách mu pomáhalo vědomí, že jeho snažení mu dává smysl a naplňuje ho. Zároveň odkazuje na uvědomění si možnosti vlastní volby a povzbuzuje ostatní, aby se nebáli jít vstříc životním výzvám, které se jim nabízejí, protože *„Třeba ne najednou a budou tam nějaký chyby a přešlapy, ale že pak jako vlastně tu zodpovědnost a ten život, jak si ho nastaviš, že to vlastně zvládneš. A že to bude stát za to.“* Postupně se začala měnit motivace od tlaku vnějších okolností ke snaze užít si život naplno.

Mezi největší neočekávané zvraty řadí Vojtěch odlišnosti v procesu dospívání vzhledem k podmínkám, ve kterých se nacházel. Na rozdíl od klasické střední školy v Čechách, kde zažil obrovský vliv teenagerovského nevyspělého jednání, popisuje odlišné způsoby vycházení s druhými lidmi u stejně starých vrstevníků v zahraničí. Za důvody těchto rozdílů považuje odtržení od domova, tedy nutnosti čelit mnohem větším výzvám dospělosti, než jakým by byli vystaveni ve svých rodinách. Takto měli na starosti závažnější záležitosti, tím pádem *„Se ti vrstevníci nesnažili mít takovou fasádu, že jsou furt hrozně cool a že je to všechno v pohodě.“* Posuny ve způsobu uvažování u nich tedy nastaly přirozeně o něco dříve a tím, že byla možnost emoce spojené s obavami sdílet, hodnotí celý proces jako pozitivní zkušenost s růstovým potenciálem.

Posun nastal rovněž v postoji rodičů směrem k Vojtěchovi. Poté, co dokázal vlastní samostatnost, schopnost nést za sebe zodpovědnost a rozhodnout se, nahlíží na něj jako na dospělého člověka, který nepotřebuje jejich rady a poradí si sám. Na druhou stranu by Vojtěch někdy spíše ocenil, kdyby v určitých životních situacích obdržel jejich názor, protože jak sám udává *„Ještě furt jsem dospívající člověk a bojuju tady prostě s nástrahami dospívání.“* Zde se dostává do popředí otázka sourozeneckého pořadí, kterou budeme řešit dále, avšak za zmínku zatím stojí upozornit, že přístup k jeho o dva roky mladšímu sourozenci vykazuje vyšší míru rodičovské protektivity. Vojtěch považuje významnou událost svého dospívání za pozitivní zkušenost, na které by nic neměnil a ničeho nelituje. Jediné, na co myslí se značným rozporem, je absence rodičovského vzoru při pobytu v zahraničí. Popisuje chvíle, kdy by se zpětně rád poradil s rodiči, aby mohli poskytnout svůj

úhel pohledu na danou problematiku. Popisuje situaci slovy „*My jsme tam fakt byli jako parta pubertáků bez dozoru.*“

Mezi podstatnými skupinovými rituály přechodu do dospělosti jmenuje maturitní ples. Význam spočíval ve sdílení události s vrstevníky, se kterými si byl Vojtěch blízký. Na jednu stranu byla tato akce považována za vydařenou párty, také ovšem pociťoval určitou zodpovědnost za preciznost provedení nacvičené choreografie před rodiči kamarádů. Konaly se různé proslovy a vystoupení, při kterých působil vliv tlaku vnějších okolností. Zároveň za další mezník přechodu považuje maturitu jako zkoušku dospělosti, se kterou se pojí sdílení radosti s vrstevníky.

Ve vztahu k mezníku 18 let zdůrazňuje možnost účastnit se politických voleb. Celkově ovšem neguje podstatnost tohoto mezníku ve změnách myšlení, důležitější než odžitý věk se jeví prožité zkušenosti. I když dosud není vlastníkem řidičského průkazu, zmiňuje možnost řídit za krok směrem k nezávislosti a větší svobodě. Jinak se požadavky ze strany rodiny nijak nezměnily, v této souvislosti mě zaujal především výrok „*Moji rodiče měli jedinej požadavek, ktorej jsem vnímal, a to ať něco se svým životem dělám.*“ Ze strany společnosti cítil participant mírný tlak na studování na vysoké škole.

10.3.3 Emoce

Participant Vojtěch hovořil v souvislosti s emocemi nejen o sobě, ale rovněž o tom, jak vnímal prožívání emocí u dospívajících vrstevníků. Popisuje pozitivní vliv vzájemného sdílení emocionálních prožitků mezi kamarády při svém pobytu v zahraničí, které působilo jako katarze. Avšak rovněž u tohoto probanda představovaly emoce nejslabší kód ze všech zmiňovaných. V pubertální věku zaznamenal Vojtěch obrovskou emoční ambivalenci, se kterou se musel vypořádat sám, někdy za pomoci vrstevníků, avšak bez nadhledu rodičů, kteří tou dobou žili v Čechách, zatímco on studoval v Norsku. Velkou roli v souvislosti s emocemi sehrály aspekty rodičovské podpory a důvěry, které doprovázely rovněž jeho kroky na cestě za samostatností, proto je spojuje s pocity vděčnosti. Zajímavě hovoří o nástrahách dospívání, které spatřuje v nutnosti akceptovat své osobnostní předpoklady a zahrnout do plánů o budoucnosti realistické požadavky na sebe samého právě ve vztahu k vlastním možnostem. Ve fázi dospívání by měl podle Vojtěcha jedince již mít přehled o svých vlohách, a tedy toto téma emocionálně zpracované. Tento náhled získal především skrze osamostatnění se od rodičů odjezdem do zahraničí za účelem studia, protože najednou měl k dispozici širší pole názorů, ze kterých si mohl poskládat svůj vlastní. Když získal více

zkušeností a vrátil se domů, nepocíťoval již emoční rozladění nad případnými nesouhlasnými názory na jeho vlastní pojetí maskulinity, protože si uvědomoval, v jaké roli se cítí komfortně. Celkový dojem z dospívání vyznívá pozitivním způsobem a Vojtěch si uvědomuje podstatnost zvládnutí emocionálních výkyvů

10.3.4 Identita

U Vojtěcha vyvstalo jako silné téma vztah k maskulinním stereotypům. Svůj přístup k typicky mužským charakteristikám komentuje slovy „*Tak já jsem vždycky věděl, že nebudu takovým tím typicky stereotypním mužem, a to se čím dál víc utvrzovalo (...) Že nepůjdu sekat dříví do lesa. Dřevorubec ze mě bude maximálně tak v nějakém fashion magazínu a v reklamě na flanelovou košili.*“ Rovněž popírá povšimnutí si tělesných změn v období dospívání a nepovažuje muskulaturu za postatnou záležitost. Ve snaze překonávat stereotypy ho podporovala rodina skrze výchovu a v tomto smyslu se velmi pozitivně ukázal dopad rozhodnutí studovat střední školu v zahraničí. V Česku totiž cítil nátlak ze strany konzervativního církevního prostředí, ve kterém vyrůstal, zatímco po odjezdu do Norska mohl provést coming out, což mu zlepšilo vlastní sebepojetí a získal tím vyšší sebevědomí. Sám popisuje situaci slovy „*Nebyly tam žádné jako takový ty konzervativní vesnický drbný.*“ Významnou podporu na cestě za objevování vlastní identity poskytovali Vojtěchovi vrstevníci, se kterými se seznámil právě po odchodu do Norska. Opadl tlak vnějších okolností ve smyslu, kterým aktivitám by se měl jako muž věnovat, mohl si tedy tyto hranice určovat sám. Začal poznávat lidi z různých koutů světa, získávat nové náhledy a odpoutávat se od názorů přejatých rodiči. Nové zkušenosti v podobě porovnávání s vrstevníky ovlivnily změny myšlení tak, aby si Vojtěch mohl uvědomit, čeho vlastně chce dosáhnout on sám a cílevědomě si za tím jít. Zaznamenal změny ve způsobu uvažování o víře a podporoval rovněž bratry ve svobodném rozhodování.

Návratu domů se mírně obával v souvislosti se svou budoucností, a to zejména s ohledem na další pokračování studia, avšak vracel se s pocitem obohacení o rozšíření obzoru v oblasti různých možností životní cesty, tedy že lze vyjet ze stereotypně zajetých kolejí. Vojtěchovu nově nabytou identitu rodina přijala otevřeně, i když zpočátku s mírným překvapením. Rozhodně však neguje, že by se setkal s odmítáním. I přes absenci rodičovského nadhledu při svém pobytu v zahraničí se skrze poučení ze zkušeností naučil regulovat silné emoce, a to také za pomoci vzoru vrstevníků, se kterými se vzájemně inspirovali podle individuálních silných stránek každého z nich. Jako nejdůležitější přínos z přátelských vztahů Vojtěch považuje vytvoření zdravého balancu mezi vděčností

a sebeprosazením. „*Já jsem si fakt připadal vděčnej, že tam můžu bejt a že se na tom podílí spousta lidí, a na druhou stranu mi došlo, že to, že jsem vděčnej, neznamená bejt utáplej někde vzadu (...).*“

Vojtěch se domnívá, že přechod do dospělosti je značně ovlivněný podmínkami nastavenými společností a prostředím, ve kterém daný jedinec žije, což spojuje s tlakem na naplnění společenských rolí, avšak v rámci samotné rodiny nátlak nepociťoval. Jeho osobní zkušenost zůstává pozitivní a nabádá ostatní, aby se nebáli cílevědomě objevovat nové hranice „*Někdy to prostě jako bolí, ale určitě to jako, ten výsledek stojí za to, když si to člověk dokáže v sobě srovnat a nějak si stát za svým, tak ten výsledek určitě stojí za to.*“

10.3.5 Vzory dospělosti

Rodiče sehráli při výchově a dosavadní životní dráze Vojtěcha velkou roli, avšak popírá, že by pocíťoval vliv konkrétního vzoru dospělosti při vlastním dospívání. Nelze jmenovat tedy konkrétní osobu, kterou by chtěl následovat, protože byl zvyklý se spolehnout sám na sebe a v tomto ohledu se cítí nezávislý. Vystávajícím tématem prostupující celý rozhovor se stala rodičovská výchova. Ve vztahu k otci udává, že rovněž nepředstavuje typické ztělesnění maskulinity, takže v tomto ohledu se mohl inspirovat v otevřeném vyjadřování emocí. „*Můj otec teda jako nikdy nebyl takový ten typický stereotypní muž, co chodí nutně sekat dříví do lesa a nikdy nebrečí a není to žádný takový ten mačo typ (...)* jsme se dokázali bavit o emocích a o tom, co prožíváme.“ Na druhou stranu zajímavou roli sehrál sourozenecký vztah. Vojtěchovým odchodem v 15 letech z domu byli bratři nuceni dříve dospět, protože přebírali více zodpovědnosti. Lze pozorovat také vliv sourozeneckého pořadí, když Vojtěch popisuje silnější pouto s prostředním bratrem, kterého později podporoval ve vytváření samostatného názoru v době, kdy začal zpochybňovat některé aspekty víry. Také se mu snaží předat osobní zkušenosti a ukázat i nekonvenční cestu za dospělostí. V tomto ohledu působí jako vzor pro oba mladší sourozence a vede je k vyšší míře nezávislosti i možnosti volby, v čemž se podle jeho slov ovlivňují vzájemně.

Poté, co Vojtěchovi rodiče zjistili, že si zvládne zařídit život sám, zaměřili svou až hyperprotektivní výchovnou pozornost především na mladší sourozence. Na druhou stranu participant opakovaně hovoří o absenci rodičovského náhledu po odstěhování se do Norska, v té době by mu pomohlo mít také jiný úhel pohledu na různé tehdejší životní problémy. Zároveň také udává, že změna prostředí mu pomohla k vytvoření vlastních nezávislých názorů, které se nyní snaží nabídnout i mladším bratrům a otevřením nových obzorů jim

ulehčit proces dospívání a poznávání sebe samého. V souvislosti s tímto postojem také dodává, že od útlého věku měl sklony stavět se do pozice protektivního staršího bratra a vnímal zodpovědnost za své sourozence. Záleží mu na tom, jak na něj budou oba pohlížet a doufá, „*Že nějaký ty moje cesty, co jsem tak jako prošlapal nebo co jsem si vydobyl u rodičů různě téma výjezdama a to že jako jim můžou k něčemu bejt, že to třeba budou mít lehčí.*“

10.4 Analýza společných témat

Po bližším představení životních příběhů jednotlivých participantů se nyní zaměříme na společnou analýzu (viz grafické znázornění Příloha č. 7 Hledání vzorců napříč případy). Cíl této kapitoly spočívá v přiblížení společných témat, která byla zmíněna v rozhovoru všemi participanty. Nalezená témata budou prezentována opět v kategoriích ve stejné posloupnosti jako u jednotlivých případových studií. Zároveň bychom měli upozornit na fakt, že ne všechna témata nesou pro všechny probandy stejnou váhu a někteří se o určitém fenoménu zmínili pouze jednou, proto v předcházející kapitole mohla být uvedena jen okrajově či vůbec ve spojitosti s daným účastníkem.

Tabulka č. 1 Shrnutí nejčastějších podtémat u jednotlivých participantů

PODTÉMA	Josef	Karel	Vojtěch
Změny myšlení	ano	ano	ano
Samostatnost	ano	ano	ano
Nejistota	ano	ano	ano
Nezávislost	ano	ano	ano
Zodpovědnost	ano	ano	ano
Vztah k druhým	ano	ne	ano
Spolehnutí sám na sebe	ano	ano	ano
Finance	ne	ano	ano
Vztah k sobě	ano	ano	ano
Výchova	ano	ano	ano
Maskulinita	ano	ano	ano
Volba	ano	ano	ano
Zaopatření	ano	ano	ano
Chlapectví	ano	ano	ano
Partnerství	ano	ano	ano
Přelomová událost	ano	ano	ano
Poučení ze zkušeností	ano	ano	ano

10.4.1 Role dospělého

Z hlediska role dospělého vyjádřili všichni tři dotazovaní participanti opakovaně důraz na změny v oblasti samostatnosti, zodpovědnosti i nezávislosti. V souvislosti s nezávislostí vždy padla zmínka o významu získání řidičského průkazu. Na druhou stranu jako velmi silné kódy vyvstaly jednak nejistota a také pochybnosti ohledně dospívání, které provázejí více výpovědí v souvislosti se získáním úplné dospělosti.

- Josef: „*Jako já mám někdy pocit, že jsem procesem dospívání ještě neprošel.*“
- Karel: „*Tak to asi ne, to se prostě tak nějak překonalo samo...*“
- Vojtěch: „*... jsem furt ještě dospívající člověk a bojuju prostě s nástrahami dospívání...*“

Nastalé změny při přebírání všech aspektů dospělosti přirozeně vyplynuly z posunu v myšlení ve smyslu silnější orientace na budoucnost a její plánování oproti období chlapectví. Významně se začaly projevovat myšlenky na zaopatření a vymyšlení způsobů, jak toho dosáhnout, ve kterých účastníci vyjádřili značnou cílevědomost.

10.4.2 Důležitá událost

V oblasti události významné pro životní posun do dospělosti samozřejmě nelze hledat jednotný vzorec zkušenosti, který by představoval totožný přechod pro všechny participanty. V této souvislosti bylo však zjištěno, že všichni účastníci mohou jmenovat konkrétní přelomovou událost (či události), představující u nich právě pomyslný vstup do dospělosti. Celkově však považují tento proces za značně nejasnou záležitost a dokáží zhodnotit významnost přechodu až zpětně, protože v době, kdy se iniciace odehrávala, si ji ještě tak jasně neuvědomovali. Také se shodují v tom, že v našich sociokulturních podmínkách jsou situace spojené s dospělostí značně individuální záležitosti. Ve všech jejich přechodech sehrála roli změna bydlení, tedy posun po odchodu z rodinného domu. Ať již jejich zkušenosti vyvolaly v průběhu jakékoliv emoce, všichni zároveň udávají, že celkově zaznamenali pozitivní konec.

Po zkoumání věkové hranice 18 let všichni tři probandi sdělili, že dosažení tohoto věku nepovažují za významné z hlediska zaznamenání větších osobnostních změn, i když si vážili nových možností účastnit se politických voleb a získat řidičský průkaz. Na druhou stranu vyjadřují pochopení pro nutnost určit věkovou hranici, po které považujeme jedince

za svobodného v oblasti rozhodování. Dochází tedy k uvědomění si podstatnosti prahu dospělosti. Za rozhodující faktor považují spíše získané zkušenosti než věkovou hranici.

- Josef: „... *18letý člověk neví hodně věcí, neví prakticky nic.*“
- Karel: „*Pro mě ten věk neznamena nic, kdybych do teď bydlel u rodičů, tak by se nic nezměnilo.*“
- Vojtěch: „*Nepřipadal jsem si najednou o tolik dospělejší (...). Ale to nebylo ani tak tím věkem, spíš zkušenostma. Já si myslím, že těch 18 zas nebyl jako důležitý milník nakonec no.*“

10.4.3 Emoce

Kategorie emocí zaznamenala z hlediska hledání podobností největší rozdílnosti v oblasti citového prožívání procesu dospívání. I přes tento fakt jsme postřehli významnou shodnost v oblasti zajištění rodičovské podpory v dětství i po dobu dospívání usnadňující proces přechodu. Přestože byl průběh přechodových událostí hodnocen účastníky jako emocionálně značně ambivalentní záležitost, hodnotí zpětně všichni osobní zkušenost s přechodem do dospělosti jako pozitivní záležitost.

K rodičovské podpoře se účastníci vyjadřují takto:

- Josef: „*Od maminy jsem dostal velmi osvětlenou, otevřenou výchovu. Vychovávala mě jako kamaráda (...). Tím, že já jsem byl vychováván k tomu, že máš vyjádřit své city, máš vědět, co chceš (...). Otec se mi strašně snažil pomoci...*“
- Karel: „*Rodiče mi platí nájem, posílají něco na jídlo...*“
- Vojtěch: „...*nějaký ty rady a nadhledy, co jsem od nich dostal ovlivnily to dospívání a vlastně hlavně podle mě taková ta jako, takový to, co mi dopřáli, jako tu svobodu a možnost volby, to hodně ovlivnilo ten můj, to moje dospívání.*“

10.4.4 Identita

Objevování identity představuje opět naprosto jedinečnou souhrnu prvků zkušeností, avšak i zde se podařilo identifikovat některá shodná témata. Všichni účastníci udávají vliv kulturně zakotvených maskulinních stereotypů, a zároveň vyjadřují značný nesouhlas v tomto ohledu. Na druhou stranu považujeme za zajímavé zjištění, že stereotypy spojené s tělesným vzhledem (například vousy a svaly) vyplývají jako pozitivní a účastníci s nimi nespojují vyhraněný nesouhlas. Emoční pozadí představ o maskulinitě vyplývá z výchovy.

Zároveň účastníci negují význam tělesných změn v období dospívání, když už nějaké zaznamenaly, nepovažují je za zcela klíčové ve vztahu k dospívání.

K výchově ve spojitosti s maskulinitou se vyjadřují následovně:

- Josef (o vztahu svého otce a jeho matky): „...*jeho matka, to je čistý stereotyp, že nesmíš, to se nedělá, nebuď slabý, musíš držet fazónu.*“
- Karel: „*Máš takový ty stereotypní věci, co máme všichni v hlavně, i když jako říkáme, že je to stereotypní, tak se stejně podle toho nějakým způsobem řídíme a máme to jako v hlavě... Jakože tyhle věci, že musíš bejt schopnej uživit všechny (...) nějakým způsobem i zručnej.*“
- Vojtěch: „...*můj otec teda jako nikdy nebyl takový ten typický stereotypní muž, co chodí nutně sekat dříví do lesa a nikdy nebrečí a není to žádný takový ten mačo typ...*“

V otázkách mířících na vliv vrstevníků při přechodu do dospělosti vyjadřují všichni určitou přítomnost sdílnosti pozitivních i negativních stránek s vrstevníky, kteří se podíleli na procesu osamostatňování (míra se však již u každého participanta liší).

10.4.5 Vzory dospělosti

Při popisu vzorů dospělosti se participantů značně rozcházeli, avšak sjednocují je již zmíněné prvky přítomnosti kvalitní rodičovské péče a podpory. V každém příběhu hraje nějakým způsobem významnou roli otec, který věnoval svým dětem podstatnou část svého času. Z výchovy, a především z působení otce, také participantů odvozují své představy o dospělosti mužů.

Všichni tři účastníci se domnívají, že museli projít těžší cestou, než jakou si procházejí jejich mladší sourozenci. U Josefa a Vojtěcha můžeme přímo pozorovat snahy o zjednodušení cesty mladším sourozencům prostřednictvím poučení se z jejich chyb. Karel se k tématu vyslovuje oklikou, když udává, že sourozenci mají snažší cestu vlivem zlepšení finanční situace rodiny. Ve vztahu k mladším sourozencům si všichni tři účastníci uvědomují důležitost sourozeneckého pořadí. Ve výpovědi Vojtěcha a Josefa sehrála roli představa sebe sama jako staršího bratra s vědomím, že se snaží působit na mladší sourozence protektivním způsobem. Vědomí vlivu pořadí v narození sourozenců u Karla vyplynulo z vnímání rozdílnosti životních podmínek a startu do života u něj v porovnání s jeho sourozenci, kteří si neprocházejí stejnou cestou jako on sám.

11 Zodpovězení výzkumných otázek

V následující kapitole poskytneme čtenářům přehled zodpovězených výzkumných otázek tak, aby došlo k ucelení informací získaných z polostrukturovaného rozhovoru a pozorování.

VO1: Jak je vnímána role dospělého?

Role dospělého je asociována s vyšší mírou zapojení samostatnosti, nezávislosti i zodpovědnosti do života mladých lidí. Z hlediska nezávislosti bylo u participantů nalezeno spojení se získáním řidičského průkazu, což považují za významný znak osamostatnění se z důvodu menší závislosti na druhých lidech. Zároveň s sebou nová role dospělého jedince přináší značné pochybnosti a nejistotu, ať již se jedná o přidružení nových práv a povinností či samotné nejasnosti předělu do stádia plné dospělosti. Silně se zde projevují změny v myšlení ve smyslu orientace na budoucnost, a to zejména v cílevědomé snaze o vlastní zaopatření.

VO2: Které zkušenosti představují vstup do období mladší dospělosti?

U každého participanta byla nalezena konkrétní událost, někdy rovněž události, znamenající individuální přechod do dospělosti. Podoba této zkušenosti se u jednotlivých probandů značně lišila, avšak u všech lze nalézt spojitost v životním posunu po odchodu od rodičů. Události mohou hodnotit jako přechodové až zpětným pohledem, v době samotné iniciace si neuvědomovali, že se jedná o vstup do dospělosti.

VO3: Jaký význam představuje věková hranice 18 let pro vstup do dospělosti?

Po prozkoumání významu hranice 18 let pro vstup do dospělosti participanté uvedli, že dosažení tohoto věku nepovažují za klíčové v procesu dospívání. Uvědomují si sice potřebu nastavení této hranice, avšak dosažení pouhého věku považují za pasivní přechod. Zaznamenali změny v možnosti účastnit se voleb a vlastnit řidičský průkaz, avšak shodují se v tvrzení, že podstatnější aspekt, než je věk, tvoří zažitá zkušenost.

VO4: Jaké pocity se pojí s přechodem do dospělosti?

Oblast emocí se jeví jako nejsložitěji definovaná problematika, jelikož se participantům obtížně hledala slova pro vyjádření některých zvláště ambivalentních emocí spojených s dospíváním. Významným vlivem se na formování podíleli rodiče svou podporou a účastí, byť někdy i nepřímou, avšak emociálně přítomnou. S odstupem se

participanti shodli, že na zkušenosti s dospíváním dnes nahlíží jako na pozitivní, i když v průběhu vyvolávaly značnou rozporuplnost emocí.

VO5: Kdo je vnímán jako vzor pro utváření chlapecké identity?

V rámci procesu hledání identity vyšla najevo významná spojitost s obecně uznávanou rolí muže ve smyslu ztělesnění maskulinity. Při získávání náhledu na maskulinní charakteristiky hrály významnou roli vnější tlaky společnosti, avšak jako primární vzor mužnosti působil obvykle otec a jeho výchova, což participanti vyjádřili buď explicitně po otázce směřující k tématu maskulinity, či jako výpověď ke specifické roli dospělého muže. Při samotném přechodu do dospělosti uvedl jako vzor otce pouze jeden participant, zbylí dva negují přítomnost externího vzoru. Dále bylo zjištěno, že na vytváření identity se podílí rovněž vrstevníci, a to zejména možnostmi sdílení podobných problémů ve stejném věku.

12 Diskuse

V rámci kapitoly diskuse nyní propojíme nalezená témata se zakotvením v teoretické části práce. Shrňeme tedy možná vysvětlení jevů vymezených kategoriemi role dospělého, důležité události, emoce, identity i vzorů dospělosti. Na začátek musíme upozornit, že některé poznatky vyjadřují pouze osobní náhledu výzkumníka. Také se podíváme na limity práce, které mohly mít vliv na celkový výsledek, ale rovněž na možné přínosy či doporučení pro další bádání v této oblasti.

12.1 Role dospělého

Participantí uvádějí značné pochybnosti z hlediska získání plné role dospělého. Jejich samotné výpovědi v mnohých ohledech působily nejistě a také značnou nejistotu přímo explicitně vyjadřovali. Tento aspekt lze připisovat na vrub jednak komplikovanosti a abstraktnosti tématu, nad kterým se participantí obvykle dosud nezamýšleli a nedisponují dostatečně velkým časovým odstupem, aby byli schopni si vytvořit komplexní náhled. Ovšem další možné vysvětlení přináší Říčan (2004), který píše, že naše společnost vykazuje značnou absenci v přítomnosti jasně vymezené hranice přechodu do dospělosti zvláště pro chlapce. Podobně také Eichelberger (2017) se domnívá, že u mužů nelze zaznamenat žádný jasný milník v oblasti dospívání, což s sebou pochopitelně přináší obrovskou výzvu. Zde se hodí uvést symbolické přirovnání přechodových rituálů dle Stephenson (2012), který tvrdí, že jejich absence činí z přechodu do dospělosti bludiště plné zmatení a slepých uliček vlivem nízké úrovně strukturace v porovnání s tradičními společenstvími, kde byl přítomen jasný předěl provázející chlapce zdárně k cíli. Benedict (2019) píše, že ohraničení přechodu prostřednictvím odpovídajícího rituálu potvrzuje nově získaná práva i povinnosti rovněž vlivem přítomnosti ostatních členů komunity a dle Stephenson (2012) tak dochází k hlubšímu uvědomění si nové životní role. Lipska a Zagorka (2021) proto vyvozují, že provedení takto obřadného aktu vede k uvědomění si zodpovědnosti za své činy.

Říčan (2004) pokračuje dále se zjištěním, že pokud studujeme pomyslný práh dospělosti u vysokoškolských studentů, měli bychom jim poskytnou tři roky navíc oproti populaci, která se po střední škole vydá rovnou na trh práce. Můžeme tedy připustit, že participantí se nacházejí právě v období spíše vynořující se než plné dospělosti, která dle Arnetta (2019) může pokračovat až do věku 25 let, v některých případech dokonce 29 let. Tyto závěry jsou podpořené studií vedenou Mackem et al. (2007), který ve výsledcích udává, že dvě třetiny z 436 probandů ve věku 18 až 27 let stále ztotožňuje svůj současný

životní stav s označením meziobdobí (tedy mezi adolescencí a pravou dospělostí). Dle Eriksona (2015) hovoříme o fázi *psychosociálního moratoria*, zatímco Rubinstein (2019, s. 46) preferuje označení *prodloužené dospívání* charakteristické dosažením již vyspělých tělesných znaků. V souladu s tímto vývojovým aspektem opravdu všichni participanté také uvedli, že nepozorovali výrazné tělesné změny v tomto období a jestli nějaké proběhly, nepovažují je za podstatné. Rovněž Langmeier a Krejčířová (2006) popírají výraznější fyzické změny tohoto období.

Za zvlášť podstatný prvek dospívání považují všichni tři účastníci výzkumu posun v oblasti samostatnosti demonstrované schopností se sám finančně zaopatřit. Dle Vágnerové (2022) obvykle považujeme v našich sociokulturních podmínkách samostatného člověka za finančně nezávislého, což s sebou nese připsání více práv. Účastníci sice nezmiňují úplnou ekonomickou nezávislost od rodičů, avšak lze sledovat způsob myšlení v tomto uvedeném směru. Pokud nahlížíme na nezávislost v pojetí psychiky, jedná se o významný krok při procesu emancipace od rodičů, tedy ve smyslu se samostatně rozhodovat a nést za tato rozhodnutí zodpovědnost (Langmeier & Krejčířová, 2006), která rovněž vyvstala jako podstatný kód při hledání společných vzorců napříč případy. Nejistota dospívání pak může rovněž pramenit z rozporu popsaného Jungem (2017) jako touha libida po samostatnosti na jedné straně a na straně druhé strach z nového neznámého světa.

Dalším hojně zmiňovaným společným tématem se stala orientace na budoucnost, tedy určitá schopnost plánovat svou životní cestu dopředu. West (2002) udává, že vývojové stádium dospívání se typicky projevuje touhou po úspěšné budoucnosti. Vágnerová (2022) podává vysvětlení skrze způsob uvažování dospívajících v hypotetické rovině, proto se pozornost obrací na schopnost předpovídat budoucí události. Všichni tři účastníci přitom nějakým způsobem zakomponovali do svých plánů rovněž celkové zaopatření, o kterém West (2002) hovoří v souvislosti s testováním aspektu, jak vysoko nastavit hranice pro kariérní ambice a rozšiřování možností vyniknout. Zároveň přístup ve směru silné orientace na budoucnost můžeme interpretovat jako přítomnost stádia vynořující se dospělosti, protože existují stále neomezené životní perspektivy, které stojí otevřeně před jedincem (Arnett, 2000). Vnímání sebe samého v kontinuální rovině ve smyslu propojení minulosti s budoucností považuje Řičan (2004) za významný prvek vydobyví vlastní identity.

Participant Josef upozorňuje na vliv socioekonomického statusu při procesu dospívání a osamostatňování se od rodičů. Tento faktor je rovněž výzkumně doložen

Sobotkou (2008; viz také Schwanitz, 2017), který skrze něj popisuje rozdíly mezi mladými dospívajícími lidmi. Autor našel spojitost mezi vyšším socioekonomickým statusem i vzděláním rodičů a oddalováním nástupu jejich potomků do plné dospělosti. Jinými slovy, jedinci, kteří pochází z lépe zajištěné rodiny nebo z rodiny s tradicí vyššího vzdělání rodičů, budou pravděpodobně více podporováni při studiu na vysoké škole, tím pádem dojde k odsunutí naprosté dospělé nezávislosti i založení vlastní rodiny.

Proband Karel vyjádřil ve svých výpovědích vysokou spojitost mezi rolí dospělého a povinností muže zaopatřit finančně rodinu skrze budování profesní kariéry. Janošová (2008) s výstražným kontextem upozorňuje na trend naší společnosti ve smyslu spojování mužské role čistě s pracovním prostředím. Nazývá tuto problematiku jako krizi mužské role, při které dochází ke zkracování délky pobytu mužů v domácnostech na úkor času tráveného v práci za účelem vybudování úspěšné kariéry. Mantorshiftská studie (The International Mantorshift Institute, 2021) ve svých výzkumných závěrech uvádí, že navzdory snaze odbourávat stereotypy spojené s maskulinitou, je na muže stále ještě vyvíjen nátlak v oblasti výhradní povinnosti zaopatřit rodinu, což řadíme mezi charakteristiky tradičního pojetí maskulinity.

Účastník Vojtěch zdůrazňuje význam převzetí zodpovědnosti za své rozhodnutí a činy. Říčan (2004) považuje tento aspekt za znak uvědomělé vlastní identity, která dále vede k vytvoření realistických představ o svých adekvátních mezích. Podstata spočívá především v následném náhledu na jedinečnost, a tedy nenahraditelnost každého jedince jako specifické osobnosti. Poznatky z vývojové psychologie dále hovoří o tom, že převzetí zodpovědnosti naplňuje první z podmínek důležitých pro emancipaci od rodičů (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dále u Vojtěcha vyvstalo důležité téma touhy po objevování nových hranic při procesu přechodu. Tento aspekt lze interpretovat dle Wallace (2019) v souvislosti s hledáním adekvátních rolí k dosažení vlastní identity. Říčan (2004) potvrzuje tuto teorii, když píše o opuštění pocitu bezpečí zároveň s výpravou za novým dobrodružstvím v rámci emancipačních snah dospívajících. Vojtěch dále popisuje zajímavou myšlenku, že dospívání ho naučilo podívat se na problematiku skrze optiku druhého člověka, což Jung (2017) považuje za klíčový aspekt dospívání značící ustoupení od vlastního egoismu.

12.2 Důležitá událost

V odpovědích na otázky týkajících se přelomové události do dospělosti lze pozorovat velkou individuální variabilitu jednak ve věku, kdy byla tato událost zaznamenána, a poté

rovněž ve zkušenosti samotné. Významný kód byl nalezen v mezníku odchodu od rodičů. Dle Gennepa (2018) začíná iniciační proces tradičních kultur fází odtržení z dosavadního prostředí. Rovněž Eliade (1958) zdůrazňuje význam separačního stádia ve vztahu k uvědomění si nového postavení ve společnosti. Vyuvečení z rodinných pout považujeme za podstatnou událost z hlediska změny vztahových objektů z primárních osob na vrstevníky (Sohni, 2019). V navazování těchto nových vztahů by měl jedinec pociťovat vzrůstající jistotu, aby byly vytvořeny vhodné podmínky pro diferenciaci vztahů mezi vrstevníky obou pohlaví (Farková, 2009), skrze kterou dochází k osamostatnění (Vágnerová, 2022). Jak udává Jung (2017), zasvěcování mužů probíhající na odlehlých místech od domova, lze považovat za instinktivní způsob prostřednictvím kterého se vymaňují z úzkého rodinného sevření.

Participantů jednoznačně negují přítomnost změn v myšlení po dovršení právní zletilosti a shodují se v tom, že věk 18 let je zvolen spíše nahodile, avšak uvědomují si, že hranice někde být stanovena musí. Stephenson (2012) spatřuje velký problém v získání dospělosti pouhým dosažením určitého věku s absencí zkoušky, na jejímž základě by bylo dokázáno, že si dotyčný novou roli zaslouží. Rovněž Řičan (2004) udává, že dovršením těchto narozenin nepřichází duševní posun dotyčného. Stephenson (2012) ve svých poznatcích o dospělosti zmiňuje, že stát se dospělým ještě nutně neznamená totéž jako stát se mužem. Probandi dále uvedli, že dovršení 18 let pro ně bylo podstatné pouze z hlediska možnosti vlastnit řidičský průkaz a účastnit se voleb. Stephenson (2012) rovněž jmenuje tyto dva aspekty právní dospělosti, avšak domnívá se, že by bylo mylné je považovat za klíčové charakteristiky mužství.

12.3 Emoce

Za nejzajímavější přínos z hlediska emocí považujeme zjištění, že se jednalo o kód s nejnižším výskytem. Přestože participantů explicitně hovořili ve svých výpovědích o souhlasu s vyjadřováním emocí u mužů, jejich odpovědi nebyly z hlediska emocionálních kódů příliš bohaté. Zvláště například účastník Karel demonstroval emocionální nezáměr až příliš očividným způsobem a opakovaně na toto téma upozorňoval. Otevíráme tedy prostor pro diskusi, zda stereotypy týkající se mužů v souvislosti s vyjadřováním emocí máme opravdu tak silně zakořeněné a jsou předávány rodičovskými vzory, i když otevřeně prohlašujeme, že jsme tuto fázi již překonali. Cleary (2022) upozorňuje na vzor otce jako významného referenčního bodu v rámci procesu utváření vlastního náhledu na maskulinitu. Chlapec si již od útlého věku fixuje určité behaviorální projevy akceptovatelné u mužů, čímž

se vytváří normy. Prentice a Carranza (2002) prostřednictvím definice maskulinity upozorňují na důraz očekávání dané společnosti, tedy jaké prvky vystupování považujeme za žádoucí v dané kultuře, na základě čehož vznikají stereotypy role muže a ženy. Z tohoto pojetí lze vyvodit podstatný význam nejen výchovy v rodinném prostředí, ale rovněž širší aspekty doby a kultury celkově, o kterých hovoří Pietraszkiewicz et al. (2017) jako o kulturní identitě. Janošová (2008; viz také Stephenson, 2012) zmiňuje mezi charakteristikami fenoménu tradiční mužské role právě emocionální zdrženlivost. Poněšický (2003) navíc shledává jako podstatný aspekt sankcionování projevů „dívčích“ prvků jednání vyskytujících se u chlapců. Již od dětství značně separujeme dívčí a chlapecké projevy tak, aby nemohlo dojít ke vzájemnému splnutí.

I přes výše zmíněnou problematiku emocionality jsme zaznamenali jednotnou shodu participantů v oblasti zkušenosti s rodinnou podporou při procesu dospívání, a s tím spojenými pozitivními emocemi. Výzkumné závěry (Buelga et al., 2014; Levin et al., 2012) rovněž poukazují na důležitost vztahu adolescentů s rodiči v rámci přechodu do dospělosti. Kvalita vzájemné komunikace se promítá v životní spokojenosti dospívajících, kterou lze pozorovat jako zvýšenou v rodinách se sdílenými pocity, důvěrou, blízkostí a podporou. Opět si lze povšimnout významu přítomnosti jiných starších osob při dospívání jako tomu je u tradičních iniciačních rituálů (Lertzman, 2002; Lipska & Zagorka, 2021; Stephenson, 2012).

Participant Josef hovořil konkrétně o postupném stávání se resilientnějším člověkem při dospívání, což ovlivnilo také nynější pozitivní pohled na tyto události. Dle Wood et al. (2018) přináší stádium vynořující se dospělosti přirozeně nové výzvy, tím pádem i nutnost podstoupení rizik, ze kterých jako resilientnější vychází jedinci s vyššími intelektuálními předpoklady, pečující osobou ve svém okolí a pozitivními vzory, optimistickým přístupem k budoucnosti i prožitkem úspěchu. Pokud dotyčný zažije pocit úspěchu, vykazuje následně vyšší snahu podílet se na celkovém fungování společnosti, takže směřuje k zodpovědnému převzetí adekvátních společenských rolí, pravděpodobně také k dosažení vyššího vzdělání i vysoké funkční kapacity. Participant Vojtěch vyjádřil k otázce mířící na nástrahy dospívání názor, že dospívající by již měl být schopen akceptovat své možnosti i vlohy a zahrnout je do realistického očekávání od sebe sama ve vztahu k vlastní budoucnosti. Říčan (2004) potvrzuje, že dospívající by měl zvládat adekvátně zhodnotit vlastní schopnosti a možnosti zvláště pro účely pracovního či školního nasazení.

12.4 Identita

Samotné objevování identity je propojené s obrazem mužství a jeho proměnami v naší společnosti. Participantů v této souvislosti značně zmiňovali různé stereotypy, ze kterých vyplývá, že existuje takzvaný „ideál krásy“ v tělesném pojetí maskulinity. Rovněž samotná definice mužství dle Hartla a Hartlové (2015) staví na prvním místě fyzický vzhled a sekundární pohlavní znaky. Mantorshiftská studie (The International Mantorshift Institute, 2021) uvádí mezi zástupci tradičních stereotypních představ o maskulinitě takzvaný mačo vzhled symbolizující schopnost fyzické ochrany. Celkově lze prohlásit, že tělesný vzhled tvoří významnou součást sebepojetí dospívajících jedinců (Vágnerová, 2022). Participantů na jednu stranu udávali, že nepovažují tělesné změny v období adolescence za podstatné, avšak později Karel hovořil o tom, že začal cvičit, a Josef cvičil už od nižšího věku, avšak změnil svou motivaci z dobrého vzhledu na důvod být zdravý. Langmeier a Krejčířová (2006) z vývojového hlediska potvrzují, že fyzické změny v období adolescence již nejsou tolik razantní, avšak Erikson (2015; viz také Říčan, 2004) udává, že tělesný vzhled se stává o to důležitějším aspektem pro integraci do sebepojetí jedince. Autor zmiňuje příklad právě na růstu svalů a vousů, což považují za podstatný aspekt rovněž participantů Josef a Karel. Farková (2009) navíc našla paralelu mezi všeobecně uznávanou atraktivitou a mírou sociálních kontaktů. Jedinci, kteří jsou považováni za ideál přitažlivosti, obvykle vykazují kvalitnější sociální komunikaci z důvodu vyššího množství zpětných vazeb na své jednání od okolí než jejich méně atraktivní vrstevníci. Proto také věnují úpravě svého vzhledu značnou část času, což může vést k uniformitě podněcované zejména médií (Vágnerová, 2022). Vedle tělesného vzhledu stojí v popředí také integrace vlastní sexuality do stabilní identity dospívajícího (Langmeier & Krejčířová, 2006), kterou považuje za významnou ve fázi adolescence účastník Vojtěch. Ve své zkušenosti uvedl, že se v tomto ohledu setkal s rodičovskou podporou, která dle Biddulpha (2007) tvoří základ sexuální identity.

Sdílení zážitků, zkušeností i strastí s vrstevníky vyvstalo jako další podstatný kód společný pro všechny tři participanty. Význam vlivu vrstevníků při emancipaci od rodičů a následné vytvoření identity vyzdvihuje Farková (2009), dále také Sohni (2019), který navíc upozorňuje na podstatu uvolnění kapacity potřebné pro nové vztahy. Seltzerová (1989, citováno v Macek, 2003) proto vytvořila pojem *peer arena*, aby odkázala na vzájemné vrstevnické porovnávání, o kterém v interview hovořili participantů Vojtěch i Karel v souvislosti s působením na jejich osobní životní posun.

12.5 Vzory dospělosti

Při dospívání našich participantů vždy sehráli určitou roli otcové, kteří věnovali svým synům podstatný čas. Fucsková et al. (2021) udává, že za poslední roky lze sledovat vzrůstající trend účasti otců při výchově dětí. Několik autorů (Biddulph, 2007; Eichelberger, 2017; Fucsková et al., 2021; Rubinstein, 2019; Stephenson, 2012; Zoja, 2005) upozorňuje na důležitost aktivní přítomnosti otce v životech synů ve smyslu trávení společného času, realizace výchovy i poskytnutí vzoru dospělého muže. Zoja (2005) popisuje význam iniciačních rituálů právě v uvedení chlapců do světa dospělých staršími členy komunity. Participant Karel považuje svého otce přímo za vzor, na který vzhlížel při přechodu do dospělosti. Jeho otec přebíral zodpovědnost za zajištění rodiny a snažil se vybudovat slibnou pracovní kariéru. Zoja (2005) udává, že atribut zodpovědnosti spojujeme především s otcovskou postavou. Karel zároveň přebíral povědomí o zajištění rodiny jako mužské povinnosti, čímž se opět dostáváme k odkazu na maskulinní stereotypy (Janošová, 2008; viz také The International Mentorship Institute, 2021). Jeho otec zapojoval Karla do společných aktivit, což Rubinstein (2019) považuje za významný prvek pro posílení vztahu v dospívání.

Josef ve svém vyprávění popsal změnu vztahu s otcem v období dospívání. Předtím jeho otec vykazoval nízkou schopnost vyjadřovat otevřeně emoce, avšak když si jeho syn začal v období dospívání všimnout, že se mu otec snaží přiblížit skrze neurčité náznaky, sedli si spolu a vyříkali si vše, co do té doby považovali za nejasné. Zde přichází ke slovu opět stereotypy spojené s mužskou rolí ve smyslu nevyjadřování emocí (Feher, 2021; Janošová, 2008; Stephenson, 2012). Josefův otec si odnesl tuto zkušenost ze své primární rodiny, což potvrzuje kulturní zakotvení dle Pietraszkiwicze et al. (2017). V porovnání s ním Vojtěch udává, že naopak jeho otec byl vzorem schopnosti nebát se dát otevřeně najevo své emoce.

Probandi zaznamenali také vliv sourozeneckého pořadí na náročnost životního procesu. Ve svých výpovědích se shodují v tom, že jejich cesta za dospělostí byla v porovnání se sourozenci trnitější. Josef a Vojtěch dokonce zmiňují vlastní snahy svým mladším sourozencům životní dráhy zjednodušit, aby se mohli poučit z chyb starších bratrů. Adler (2018) i Leman (2016) píšou o vkládání největší důvěry rodiči právě do nejstaršího dítěte, o čemž referuje participant Josef, který popisuje, že působil jako opora pro matku v době rodinných problémů. Leman (2016) dále udává, že prvorozeným bývá také připisována největší zodpovědnost, což lze u účastníků Josefa a Vojtěcha demonstrovat skrze protektivní přístup k mladším sourozencům.

Karel vyjadřuje názor, že by jeho mladší sourozenci mohli v 17 letech již chodit na brigády, aby si sami vydělali peníze, protože zatím jim rodiče vše koupí. Dle Adlera (2018) vyrůstá nejmladší dítě (v našem případě se jedná o dvojčata) ve znatelně příznivějších podmínkách, protože rodiče mají potřebu mu jako nejslabšímu členu neustále se vším pomáhat, vyžaduje si tedy nejvíce pozornosti. Avšak na základě novějších poznatků z oblasti sourozeneckého pořadí (Rohrer et al., 2015; viz také Damian & Roberts, 2015) lze tuto situaci připsat také většímu věkovému rozmezí sourozenců, v našem případě se jedná o věkový odstup 5let.

12.6 Limity práce

Pro analýzu dat byla zvolena metoda Interpretativní fenomenologické analýzy, abychom lépe nahlédli do konkrétní žité zkušenosti jedince. Každý účastník měl možnost hovořit nejvíce o tématu, které považuje subjektivně za významné, z tohoto důvodu není každá kategorie zastoupena stejným objemem informací, což znamená, že i přes snahu zajistit co nejvyšší homogenitu souboru, nejsou rozsahy kategorií stejně dlouhé. Otázky v polostrukturovaném rozhovoru nebyly zakotveny žádnou standardizovanou dotazníkovou metodou, ale byly vytvořeny speciálně pouze pro účely našeho výzkumu. Mezi další úskalí našeho bádání lze zařadit míru ochoty otevřeně hovořit o svých osobních zkušenostech. S tímto aspektem jsme ovšem dopředu počítali a seznámili participanty s výzkumným záměrem tak, aby si mohli pečlivě rozmyslet, zda se chtějí na tvorbě tohoto tématu podílet. Dále jsme byli vystaveni riziku, že probandi se nad problematikou vlastního dospívání dosud nikdy nezamýšleli a budou proto v některých otázkách tápat. Z tohoto důvodu jsme také provedli předběžné šetření, abychom identifikovali nejsložitější okruhy otázek a připravili si případná vodítka pro participanty v rámci vedení interview.

12.7 Přínosy výzkumu a další výzkumné směřování

Za hlavní přínos výzkumu považujeme snahu otevřeně hovořit o problematice dospívání u mužů a poskytnutí prostoru pro rozebrání tohoto tématu. Otevřenou diskusí by mohlo dojít alespoň k částečnému a postupnému odbourávání stereotypů spojených s maskulinitou a usnadnění vstupu do dospělosti dalším generacím. Pro následné bádání se nám jeví jako zajímavé téma předávání charakteristik mužských rolí, především tedy po otcovské linii, ale jistě přínosné by rovněž bylo prozkoumání vlivu kultury na představu o mužské roli celkově. Na základě získaných poznatků doporučujeme další výzkumné směřování orientovat ve smyslu zkoumání proměn vztahu otce a syna v dnešní společnosti.

13 Závěry

Závěr naší práce má posloužit k sumarizaci nejpodstatnějších výsledků bádání. Naším cílem je, aby si čtenář odnesl přehledně zpracovanou podstatu výstupů výzkumu.

Dospívání klade na mladé muže značné nároky, které jsou umocněny absencí přítomnosti přechodového rituálu, tedy jasným ohraničením jednotlivých životních stádií. Z tohoto důvodu vyjadřovali také naši participanti v otázkách rolí plné dospělosti značnou nejistotu. Všichni sice již prošli určitou zkušeností, kterou lze považovat za přechodovou, avšak její vliv si uvědomují až postupně při pohledu do minulosti a na to, co jí formovalo. Shrňme nyní nejdůležitější aspekty dospívání v následujících pár odstavcích.

- Role dospělého jedince s sebou přináší požadavky na samostatnost, ze které vychází předpoklad schopnosti mladého muže se zaopatřit. Participanti zmiňují, že v rámci dospívání si začali klást otázky směřující do budoucnosti a ve značné míře také plánovat své životy. Orientaci na budoucnost tedy spojují s přebíráním samostatnosti a vlastní zodpovědnosti.
- Přelomové události, které lze označit za klíčové při dospívání, vykazují v našich sociokulturních podmínkách značně individuálně variabilní charakter. Každý proband však zmínil podstatný vliv odchodu od rodičů a snahy postavit se na vlastní nohy.
- Při dospívání nesou prožité zkušenosti větší význam než věk. Proto účastníci neoznačují dosažení 18 let jako hranice právní zletilosti za klíčovou událost při osobnostním rozvoji. Na druhou stranu ovšem považovali za významnou možnost zasáhnout do politických voleb a získat řidičský průkaz, což znázorňuje snížení míry závislosti na ostatních lidech. Zmiňovaná nezávislost se stala další významnou součástí procesu dospívání a uvolňování z rodinných pout.
- Emocionální stránka problematiky se u mnohých otázek participantům vyjadřovala jen s námahou a nevěnovali jí tolik pozornosti, přestože explicitně se vyjadřovali ve smyslu, že zastávají otevřené vyjadřování pocitů u mužů. Období dospívání obsahovalo vysokou ambivalenci i individualitu v oblasti prožívání. Průběh byl značně ovlivněn kladným působením rodičů, poskytujících podpurné zázemí. Události stojící na prahu vlastního dospívání zpětně označili všichni participanti za pozitivní.

- Z hlediska získávání identity se silně projevila role muže a s ní spojené maskulinní stereotypy. Všichni participanti mají vytvořenou představu o tom, jaké behaviorální i vzhledové charakteristiky by měl dospělý muž vykazovat. Zde pozorujeme jednak velký vliv konkrétní rodinné výchovy, ale především také kulturního zázemí. Účastníci nepovažují za významné fyzické změny dospívání, avšak z jejich výpovědí můžeme vyčíst, že za důležitý aspekt je považována spíše integrace vlastního vzhledu a vloh do identity.
- Na procesu dospívání se podíleli také vrstevníci. Jejich role spočívala především ve sdílení podobných slastí i strastí na cestě za novými rolemi, ale rovněž v podpoře při emancipaci dospívajících od rodičů.
- Otcové všech probandů sehráli při výchově a mnohdy i dospívání svých synů značnou roli. Participanti uvedli, že se jim dostávalo kvalitní rodičovské péče a byla zaznamenána aktivní přítomnost otců, kteří působili jako vzory maskulinní role a do dnes vykazují dobrý vztah se svými syny.
- Z hlediska působnosti sourozenců byl zaznamenán vliv především v oblasti sourozeneckého pořadí. Participanti se značně lišili ve svých názorech na to, zda se považují za vzor pro mladší sourozence, avšak shodli se v tvrzení, že měli těžší cestu k hledání vlastní dospělosti, než jaká se naskýtá jejich mladším bratrům a sestrám.

Souhrn

Cílem bakalářské práce bylo nahlédnout do žitých zkušeností mladých mužů s obdobím přechodu do dospělosti. Vývojově jsme se zajímali o stádium dospívání vymezené dle Langmeira a Krejčířové (2006) zhruba od 12 let až po horní hranici 20 či 22 let. Wallace (2019) ovšem zmiňuje trend odsouvání plné dospělosti do pozdějšího věku především z důvodu oddalování nástupu finanční nezávislosti, část dospívání se proto odehrává rovněž v následujícím věkovém stádiu, a to mladé dospělosti, která dle Langmeira a Krejčířové (2006) pokračuje od 20 let a končí velmi variabilně v rozmezí 25–30 let. Pro oddalování nástupu plné dospělosti bylo uměle vytvořeno meziobdobí zvané adolescence (Řičan, 2004), které Vágnerová (2022) popisuje jako komplexní změnu celé osobnosti, výrazně podmíněnou konkrétní kulturou i subjektivním vnímáním dotyčného jedince. Jedná se o stádium přehodnocování dosavadního života a neustálého hledání vlastního sociálního postavení na cestě za zralejší formou identity. Stephenson (2012) kritizuje vstup do dospělosti pouhým dovršením 18 let z důvodu absence zkoušky, skrze kterou by musela být potvrzována moudrost ve spojení s nově nabytými privilegii. Janošová (2008) píše, že období dospívání přináší četné změny, se kterými se musí jedinci vyrovnat a integrovat je do své identity v pojetí role dospělého muže. Dle psychosociální teorie Eriksona (2015) spočívá konflikt dospívání právě ve vztahu mezi nalezením či zmatením rolí. Pokud si jedinec zvládne zdárně vytvořit svou vlastní identitu, může v dalším vývoji překonat rozpor mezi intimitou a izolací.

Z hlediska budování vlastní identity považujeme za nezbytnou fázi emancipace od rodičů prostřednictvím procesu psychické diferenciacce, s čímž se pojí převzetí zodpovědnosti za svůj život (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dospívající jedinec se postupně začíná vyvlékat z pout vztahů uvnitř rodiny (Farková, 2009), jedná se o primární vztahové objekty (Sohni, 2019), a nahrazuje je vytvářením vztahů s vrstevníky, ve kterých se cítí čím dál silněji (Farková, 2009). V procesu osamostatňování hrají roli rovněž faktory socioekonomické a vzdělání, protože rodiny s dosažením vyššího vzdělání obvykle své děti podporují ve stejné snaze (Sobotka, 2008). Schwanitz (2017) zastává názor, že vyšší vzdělanost mladých lidí vede k prodlužování životní trajektorie před nástupem na trh práce, oddaluje se tedy období plné finanční nezávislosti i založení vlastní rodiny. Erikson (2015) tuto zdlohouvou fázi před plným osamostatněním nazývá *psychosociální moratorium*. Výraz znamená, že jedinec je již plně sexuálně, sociálně i kognitivně zralý, přesto dosud odkládá převzetí plné zodpovědnosti za nevratné závazky, získává tedy prostor pro experimentování

s rolemi. Jeffrey Jensen Arnett (2019) zavádí v této souvislosti pojem *emerging adulthood*, do češtiny překládaný jako *vynořující se dospělost*. Období dospívání s sebou přináší nové výzvy i rizika, proto Wood et al. (2018) apeluje na význam rozvoje resilience jedince, která vychází z kvalitní rodinné základny pečujících vztahů. Význam aktivní přítomnosti mužského vzoru z fyzického i emocionálního hlediska se proto stává zásadní pro další životní pokračování (Biddulph, 2007; Eichelberger, 2017; Fucsková et al., 2021; Rubinstein, 2019; Stephenson, 2012; Zoja, 2005). Macek et al. (2015) zdůrazňuje povzbuzení ze strany otce v oblasti vnitřní motivace a přijetí zodpovědnosti za své činy.

Za zcela zásadní téma vzhledem k našemu předmětu zkoumání se jeví problematika mužské iniciace. Jedná se o komplexní proces vedoucí chlapce po cestě k jejich mužnosti, který obsahuje rovněž prvky stvrzování a úspěšného absolvování (Stephenson, 2012; viz také Eichelberger, 2017). V tradičním pojetí se jednalo o moment, při kterém otec ve své výsadní roli uvedl chlapce do společnosti (Zoja, 2005). Rituály poskytovaly dospívajícím pocit sounáležitosti s vlastní komunitou, nabývání cti a celkové zasvěcení do mužské spirituality. Hlavní akt se často odehrával v poušti nebo v lese tak, aby byl zpřítomněn moment posvátnosti (Biddulph, 2007). Důležitou roli přitom hraje jasné ohraničení změny společenské pozice (Stephenson, 2012). Mladík vystaven zkoušce dospělosti musel prokázat svou odvahu a podstoupit také symbolickou smrt i následné znovuzrození v podobě nabytí nové identity (Zoja, 2005). Přechodové rituály zajišťují systematický vstup do nového světa, tím pádem i přijetí nové osobnosti (Jung, 2017). Důvod realizace těchto aktů spočívá v absenci přirozeného prahu dospělosti u chlapců (Gennep, 2018).

Vzhledem k problematice dospívání u mužů jsme věnovali rovněž pozornost maskulinitě a jejímu kulturnímu ukotvení. V definici pojmu maskulinita stojí na prvním místě fyzický vzhled, dále se jedná o sekundární pohlavní znaky, ale rovněž některé prvky chování (Hartl & Hartlová, 2015). V každé společnosti existují očekávané způsoby vystupování ve vztahu k mužnosti, ze kterých odvozujeme genderové stereotypy ve smyslu adekvátnosti jednání (Prentice & Carranza, 2002). Cleary (2022) klade důraz na vliv otce jako referenčního vzoru při utváření vlastního pojetí maskulinity synem. Již od útlého věku vnímá potomek různé formy behaviorálního i expresivního jednání a fixuje je jako normy. Mezi tradiční pohled na maskulinní atributy (The International Mentorship Institute, 2021) řadíme například vydělávání peněz, fyzickou sílu, důraz na macho vzhled, orientaci na moc. Naopak novodobé studie upozorňují na měnící se pojetí moderní maskulinity, obsahující prvky empatie, autenticity, emocionální inteligence aj.

Empirická část práce byla zpracována pomocí kvalitativního přístupu za použití metod sběru dat polostrukturovaný rozhovor a zúčastněné pozorování. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, *teré životní události považují muži za významné při přechodu do období dospělosti*. Výzkumná problematika si kladla za cíl upozornit na těžkosti dospívání u mužů tak, abychom mohli porozumět nástrahám na cestě za dospělostí. Z těchto důvodů jsme se detailně zajímali o konkrétní zkušenosti participantů. Stanovili jsme si pět výzkumných otázek: *Jak je vnímána role dospělého? Které zkušenosti představují vstup do období mladší dospělosti? Jaký význam představuje věková hranice 18 let pro vstup do dospělosti? Jaké pocity se pojí s přechodem do dospělosti? Kdo je vnímán jako vzor pro utváření chlapecké identity?* V rámci výzkumných otázek nám šlo především o explorační tématu dospívání mužů a zjištění subjektivního významu jedinců. Zajímalo nás, jak participant rozumí událostem z jejich životů, proto byly otázky dle Smith et al. (2009) položeny široce a otevřeně. Vzhledem ke způsobu formulace výzkumných otázek a absenci předem nastavených hypotéz jsme zvolili jako metodu analýzy dat *Interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA)*, která detailně zkoumá vhléd do problematiky (Smith & Osborn, 2008).

IPA se zaměřuje na jednotlivé účastníky s cílem dostat se k jejich žité zkušenosti (Alase, 2017), konkrétně nás zajímá, jaký význam lidé přisuzují různým životním událostem a jak si je celkově vykládají (Smith et al., 2009). Náročnost na výzkumníka je kladena z hlediska podstaty mezilidské interakce a celistvé zachycení interpretace popisovaných zkušeností (Alase, 2017). Využitím polostrukturovaného rozhovoru k získání dat nese participant důležitý podíl na tom, jaké okolnosti budou do výzkumu zahrnuty, a zároveň se lze flexibilně přizpůsobovat jeho zkušenostem. S prepisy rozhovorů je potom zacházeno jako s jednotlivými případovými studii, které analyzujeme odděleně (Smith & Osborn, 2008; viz také Alase, 2017). Kostínková a Čermák (2013) však upozorňují, že závěry získané analýzou nesou pouze dočasný dopad a jedná se o čistě subjektivní pohledy na danou problematiku. V našem případě jsme získali výzkumný soubor o třech participantech, což naplňuje kritéria minimálního počtu účastníků dle přístupu IPA tak, aby byla zachycena hloubka výpovědí a dosažena uspokojivá saturace tématu (Pietkiewicz & Smith, 2014; Smith, 2004; Smith et al., 2009). K dosažení homogenity souboru bylo požadováno, aby všichni probandi byli studenti vysokých škol, měli dva mladší sourozence a nehlásili se k žádnému náboženskému vyznání.

Nyní se přesuneme k samotným výsledkům našeho výzkumu. Po podrobném rozboru rozhovorů jsme zjistili, že role dospělého je spojena s nejistotou pramenící z nejasnosti předělu do dospělosti. Naše sociokulturní prostředí vykazuje absenci přechodových událostí, které by jasně vymezily hranice životních fází. Dle participantů klade role dospělého vysoké požadavky především v oblasti samostatnosti, která bývá demonstrována skrze finanční zaopatření jedince. Zároveň s tímto zjištěním se začala objevovat zvýšená snaha plánovat budoucnost a přebírat zodpovědnost za svůj život.

Z hlediska přelomové události nebyla nalezena jednotná shoda v označení konkrétní zkušenosti jako přechodové. Zjištění potvrzuje značnou individuální variabilitu v tomto směru. Na druhou stranu jsme u všech participantů zaznamenali výrazný životní posun po odchodu od rodičů a následným spolehnutím se na vlastní síly. Účastníci nepovažují pasivní dosažení 18 let za klíčovou událost při dospívání, jen ocenili možnost řídit automobil a účastnit se politických voleb. Získání řidičského průkazu symbolizuje další významný prvek dospělosti, a tím je nezávislost. Avšak v oblasti myšlení nenastaly po překonání právní zletilosti žádné výrazné změny. Participantů se shodují v tvrzení, že dospělost souvisí se zažitými zkušenostmi, nikoliv s věkem.

Za značně problematickou oblast považujeme vyjadřování emocí prožívaných v rámci dospívání. Přestože se účastníci explicitně vyjadřovali ve smyslu, že jim nečiní problém otevřeně o emocích hovořit, mnohdy se těžko hledala slova pro vyjádření pocitů, které lze označit za značně ambivalentní. Na druhou stranu zpětným pohledem hodnotí všichni účastníci svou zkušenost jako pozitivní, byť při samotném prožívání se tak vždy nejevila. Na cestě za dospělostí si váží rodičovské podpory, které se jim dostávalo.

V oblasti nabývání identity se silně projevila role muže a s ní spojené maskulinní stereotypy předávané buď rodinou či celkově naší kulturou. Všichni participantů mají vytvořenou představu o tom, jaké behaviorální i vzhledové charakteristiky by měl dospělý muž vykazovat. Určitou roli v procesu objevování identity sehrály rovněž fyzické prvky dospívání, jejichž změny sice nejsou považovány za nikterak významné, avšak úkol spočíval v jejich integraci do celkového sebepojetí. Proces dospívání ovlivnili také vrstevníci ve smyslu sdílení slastí i strastí na cestě za novými rolemi. Dále rovněž otcové všech participantů sehráli při výchově a mnohdy i dospívání svých synů značnou roli. Všichni si totiž uvědomují jejich aktivní přítomnost a výchovné působení v podobě vzoru maskulinní role muže, i když pouze jeden účastník označil svého otce jako vzor rovněž při dospívání.

Zdroje

- Addis, M. (2011). *Invisible Men: Men's Inner Lives and the Consequences of Silence*. Times Books.
- Adler, A. (2018). *Člověk, jaký je*. Portál.
- Alase, A. (2017). The Interpretative Phenomenological Analysis (IPA): A Guide to a Good Qualitative Research Approach. *International Journal of Education & Literacy Studies*, 5 (2), 9-19. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.5n.2p.9>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55 (5), 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J. J. (2019). *Emerging Adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (2. vydání). Oxford University Press.
- Benedict, R. (2019). *Kulturní vzorce*. Portál.
- Billari, F. C., & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood. *Life Course Research*, 15, 59-75. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.003>
- Biddulph, S. (2007). *Kniha o mužství*. Portál.
- Buelga, S., Cava, M., & Musitu, G. (2014). Parental Communication and Life Satisfaction in Adolescence. *The Spanish Journal of Psychology*, 17. <http://dx.doi.org/10.1017/sjp.2014.107>
- Cakirpaloglu, P. (2014). Osobnost adolescenta. In M. Dolejš, O. Skopal, J. Suchá, P. Cakirpaloglu, & J. Vavrysová (Eds.), *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů* (s. 7-15). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Cleary, A. (2022). Emotional constraint, father – son relationships, and men's wellbeing. *Frontiers in Sociology*, 7. <http://dx.doi.org/10.3389/fsoc.2022.868005>
- Conger, K. J., & Little, W. M. (2010). Sibling Relationships During the Transition to Adulthood. *Child Development Perspective*, 4 (2), 87–94. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00123.x>

- Damian, R. D., & Roberts, B. W. (2015). The associations of birth order with personality and intelligence in a representative sample of U.S. high school students. *Journal of Research in Personality*, 96-105. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2015.05.005>
- David, J. (2021, 13. srpna). Jak se chlapci mění v muže: O samotě, v lese a bez jídla. *Seznam zprávy*. Získáno 1. února 2023 z <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/jak-se-chlapci-meni-v-muze-o-samote-v-lese-a-bez-jidla-171454>
- Džambazovič, R. (2018). Neskorá mladost'. Nový generačný model prechodu do dospelosti a jeho príčiny. In B. Balogová & M. Hamadej (Eds.). *Aktuálne oblasti spoločenskovedného výskumu* (s. 17-29). Prešovská univerzita.
- Džambazovič, R. (2022). *Dospívanie na Slovensku. Prechod do dospelosti zo sociologickej perspektívy*. Univerzita Komenského v Bratislavě.
- Eichelberger, W. (2017). *Zrazený otcem*. Argo.
- Eliade, M. (1958). *Rites and symbols of initiation*. Spring Publications.
- Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený* (2. vydání). Portál.
- Fade, S. (2004). Using interpretative phenomenological analysis for public health nutrition and dietetic research: a practical guide. *Proceedings of the Nutrition Society*, 63, 647-653. <http://dx.doi.org/10.1079/PNS2004398>
- Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Grada.
- Feher, M. (2021, 17. června). Modern Masculinity: The Atlas Complex. *Psychology Today*. Získáno 3. února 2023 z <https://www.psychologytoday.com/us/blog/purpose/202106/modern-masculinity-the-atlas-complex>
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Portál.
- French, S. V., & Lally, M. (2019). *Lifespan Development* (2. vydání). College of Lake Country.
- Fucsková, Z., Babincak, P., & Kačmárová, M. (2022). Examining the Father–Child Relationship: A Theoretical Framework for Creating a Methodology. *Human Affairs*, 32 (1), 73–83. <http://dx.doi.org/10.1515/humaff-2022-0007>
- Gennep, A. V. (2018). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Portál.

- Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník* (3. vydání). Portál.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum* (4. vydání). Portál.
- Henning, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2020). *Qualitative research methods* (2. vydání). SAGE.
- Her, Y. Ch., Vergauwen, J., & Mortelmans, D. (2022). Nest leaver or home stayer? Sibling influence on parental home leaving in United Kingdom. *Life Course Research*, 52. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2022.100464>
- Iacoviello, V., Valcechi, G., Berent, J., Borinca, I., & Falomir-Pichastor, J. M. (2022). Is Traditional Masculinity Still Valued? Men's Perceptions of How Different Reference Groups Value Traditional Masculinity Norms. *The Journal of Men's Studies*, 30 (1), 7–27. <https://doi.org/10.1177/10608265211018803>
- Iacovou, M. (2010). Leaving home: Independence, togetherness and income. *Life Course Research*, 15, 147-160. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.004>
- Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Grada.
- Jung, C. G. (2017). *Aspekty mužství*. Portál.
- Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, & R. Hytych (Eds.), *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (s. 9-43). Masarykova univerzita.
- Kvitkovičová, L., Umemura, T., & Macek, P. (2017). Roles of attachment relationships in emerging adults' career decision-making process: A two-year longitudinal research design. *Journal of Vocational Behavior*, 101, 119–132. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.05.006>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2. vydání). Grada.
- Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace*. Portál.
- Lertzman, D. A. (2002). Rediscovering Rites of Passage: Education, Transformation, and the Transition to Sustainability. *Conservation Ecology*, 5 (2). <https://doi.org/10.5751/es-00291-050230>
- Lesnard, L., Cousteaux, A. S., Chanvril, F., & Le Hay, V. (2015). Do Transitions to Adulthood Converge in Europe? An Optimal Matching Analysis of Work–Family Trajectories of Men and Women from 20 European Countries. *European Sociological Review*, 32 (3), 355–369. <https://doi.org/10.1093/esr/jcw003>

- Levin K. A., Dallago, L., & Currie, C. (2012). The association between adolescent life satisfaction, family structure, family affluence and gender differences in parent-child communication. *Social Indicators Research*, 106, 287–305. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9804-y>
- Lipska, A., & Zagórska, W. (2021). Crossing the threshold. Emerging adulthood as an elaborate liminal phase of the rite of passage. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio*, 46(2), 7-26. <https://doi.org/10.34766/fetr.v46i2.838>
- Loučková, I. (2010). *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu* (1. vydání). SLON.
- Macek, P. (2003). *Adolescence* (2. vydání). Portál.
- Macek, P., Bejček, J., & Vaničková, J. (2007). Contemporary Czech Emerging adults: Generation Growing Up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 444–475. <https://doi.org/10.1177/0743558407305417>
- Macek, P., Ježek, S., Lacinová, L., Bouša, O., Kvitkovičová, L., Michalčáková, R., & Širůček, J. (2015). Emerging Adults in the Czech Republic: Views Into and Across Different Domains of Life. *Emerging Adulthood in a European Context. Psychology Press*. <http://www.lipa.cz/doc/35/02.pdf>
- Marcia, J. (1966). Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3 (5), 551–558. <http://dx.doi.org/10.1037/h0023281>
- Marecek, J. (2003). Dancing through minefields: Toward a qualitative stance in psychology. In P. L. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), *Qualitative Research in Psychology* (s. 49-69). American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/10595-004>
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu* (1. vydání). Grada.
- Mišovič, J. (2019). *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. SLON.
- Moore, R., & Gillette, D. (2015). *Král, válečník, kouzelník, milovník*. Portál.
- Nattrass, W. (2021, 25. srpna). ‘Mamánci’ no more? Young czechs leaving the nest earlier than EU average. *Expats.cz*. Získáno 1. února 2023 z <https://www.expats.cz/czech-news/article/young-czechs-more-self-sufficient-than-european-average-despite-negative-trend>

- Noon, E.J. (2018). Interpretive Phenomenological Analysis: An Appropriate Methodology for Educational Research? *Journal of Perspectives in Applied Academic Practice*, 6 (1), 75-83. <http://dx.doi.org/10.14297/jpaap.v6i1.304>
- Norbeck, E., & Alexander, B. C. (2020, 10. listopadu). Rite of passage. *Encyclopedia Britannica*. Získáno 28. 12. 2022 z <https://www.britannica.com/topic/rite-of-passage>
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using Interpretive Phenomenological Analysis in qualitative research psychology. *Psychological Journal*, 20 (1), 7-14. <http://dx.doi.org/10.14691/CPPJ.20.1.7>
- Pietraszkiewicz, A., Kaufmann, M. C., & Formanowicz, M. M. (2017). Masculinity Ideology and Subjective Well-Being in a Sample of Polish Men and Women. *Polish Psychological Bulletin*, 48 (1), 79–86. <http://dx.doi.org/10.1515/ppb-2017-0010>
- Poněšický, J. (2003). *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Triton.
- Prentice, D. A., & Carranza, E. (2002). What Women and Men Should Be, Shouldn't be, are Allowed to be, and don't Have to Be: The Contents of Prescriptive Gender Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 269–281. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.t01-1-00066>
- Ravitch, S. M., & Carl, N. M. (2021). *Qualitative research* (2. vydání). SAGE.
- Ritchie, J., Lewis, J., McNaughton Nicholls, C., & Ormston, R. (2014). *Qualitative research practice* (2. vydání). NatCen.
- Rohr, R. (2019). *Adamův návrat*. Vyšehrad.
- Rohrer, J. M., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2015, 19. listopadu). Examining the effects of birth order on personality. *National Academy of Sciences*, 112 (46). <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1506451112>
- Rubinstein, A. (2019). *Když se kluci mění v muže*. True Self.
- Řičan, P. (2004). *Cesta životem*. Portál.
- Shalit, E. (2017). *Cyklus života* (1. vydání). Portál.

- Schwanitz, K. (2017). The transition to adulthood and pathways out of the parental home: A cross-national analysis. *Life Course Research*, 32, 21–34. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2017.03.001>
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1 (1), 39-54. <https://doi.org/10.1191/1478088704qp004oa>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research. *Qualitative Research in Psychology*, 6 (4). <https://doi.org/10.1080/14780880903340091>
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2008). Interpretative phenomenological analysis. Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design. <https://doi.org/10.1002/9780470776278.CH10>.
- Sobotka, T. (2008). The diverse faces of the second demographic transition in Europe. *Demographic Research*, 19, 171–224. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.8>
- Sociologický ústav Akademie věd České republiky (2019, 27. května). <https://www.soc.cas.cz/en/node/5649>
- Sociologický ústav Akademie věd České republiky (2021, 18. února). https://seb.soc.cas.cz/attachments/article/133/TZ_Dr%C3%A1hy%20bydlen%C3%AD%20mileni%C3%A1%C5%AF.pdf
- Sohni, H. (2019). *Sourozenecká dynamika*. Portál.
- Stephenson, J. (2012). *Co dělá z chlapců muže: duchovní přechodové rituály ve věku nevšímavosti*. DharmaGaia.
- Sulloway, F. J. (1999). Birth Order. In S. Pritzker (Eds.), *Encyklopedia of Creativity* (1. vydání, s. 189–202). Academic Press.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (2. vydání). Portál.
- The International Mentorshift Institute. (2021). <https://static1.squarespace.com/static/5e428fc2771484599c57bf28/t/609aaddee7b0583487eaae74/1620749796938/2021+MM+Research+Results+Summary.pdf>

- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Portál.
- Turner, V. (1967). *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press.
- Václavík, D. (2009). *Náboženství a moderní česká společnost*. Grada.
- Vágnerová, M., & Lisá, L. (2022). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání* (3. vydání). Grada.
- Wallace, S. G. (2016, 9. března) Who I Am: Identity and Adolescence. *Psychology Today*.
Získáno 17. srpna 2022 z <https://www.psychologytoday.com/us/blog/decisions-teens-make/201603/who-i-am>
- West, G. K. (2002). *Dobrodružství psychického vývoje: Kapitoly z vývojové psychologie*. Portál.
- Wood, D, Crapnell, T., Lau, L., Bennett, A., Lotstein, D., Ferris, M., & Kuo, A. (2018). Emerging Adulthood as a Critical Stage in the Life Course. In N. Halfon, C. Forrest, R. Lerner, & E. Faustman (Eds.), *Handbook of Life Course Health Development* (123-143). Springer, Cham. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-47143-3_7
- Zoja, L. (2005). *Soumrak otců*. Prostor.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 Abstrakt bakalářské práce v českém jazyce

Příloha č. 2 Abstract of thesis

Příloha č. 3 Myšlenková mapa předběžného šetření

Příloha č. 4 Myšlenková mapa reflexe výzkumníka

Příloha č. 5 Myšlenková mapa sourozenectví v rámci úvodní reflexe výzkumníka

Příloha č. 6 Otázky k rozhovorům

Příloha č. 7 Hledání vzorců napříč případy

Abstrakt diplomové práce

Název práce: Přechodové rituály mužů do období dospělosti v našich sociokulturních podmínkách

Autor práce: Aneta Abbrentová

Vedoucí práce: PhDr. Jan Šmahaj, Ph.D.

Počet stran a znaků: 108 stran, 247 340 znaků

Počet příloh: 7

Počet titulů použité literatury: 86

Abstrakt (800–1200 zn.):

Tato práce se zabývá procesem vstupu mužů do dospělosti v našich sociokulturních podmínkách. Za cíl jsme si kladli zjistit, které životní události považují muži za významné v rámci přechodu do dospělosti. Naše studie je zaměřena na dané téma kvalitativním pohledem, provedli jsme tedy polostrukturované interview se 3 participanty. Všichni participanti náleží do věkové kategorie 18–30 let, konkrétně se jedná o vysokoškolské studenty se dvěma mladšími sourozenci a bez náboženského vyznání. Na základě případových analýz jsme zjistili, že účastníci spojují roli dospělého jedince s aspekty samostatnosti, zodpovědnosti i nezávislosti. Tyto zaznamenané změny myšlení při dospívání, projevující se rovněž snahou naplánovat si budoucnost, s sebou na druhou stranu také přináší značné pochybnosti o vlastní plné dospělosti. Věkový mezník 18 let přitom nehraje tak zásadní roli jako odžitá individuální zkušenosti. Výsledky také ukazují, že při budování vlastní identity hraje podstatnou roli výchova, pojetí maskulinity ve společnosti i sdílení problémů s vrstevníky.

Klíčová slova: iniciace, přechodové rituály, dospívání, maskulinita

Abstract of thesis

Title: Men's rites of passage to adulthood in our sociocultural conditions

Author: Aneta Abbrentová

Supervisor: PhDr. Jan Šmahaj, Ph.D.

Number of pages and characters: 108 pages, 247 340 characters

Number of appendices: 7

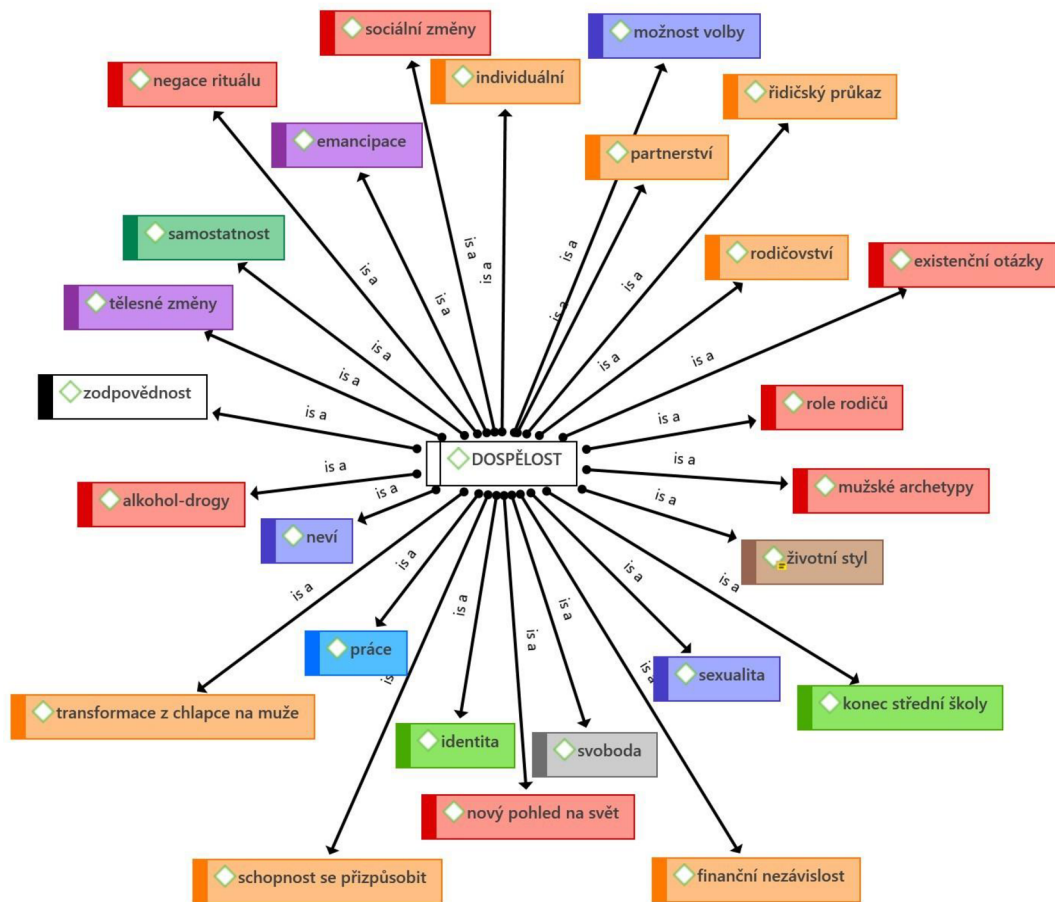
Number of references: 86

Abstract (800–1200 characters):

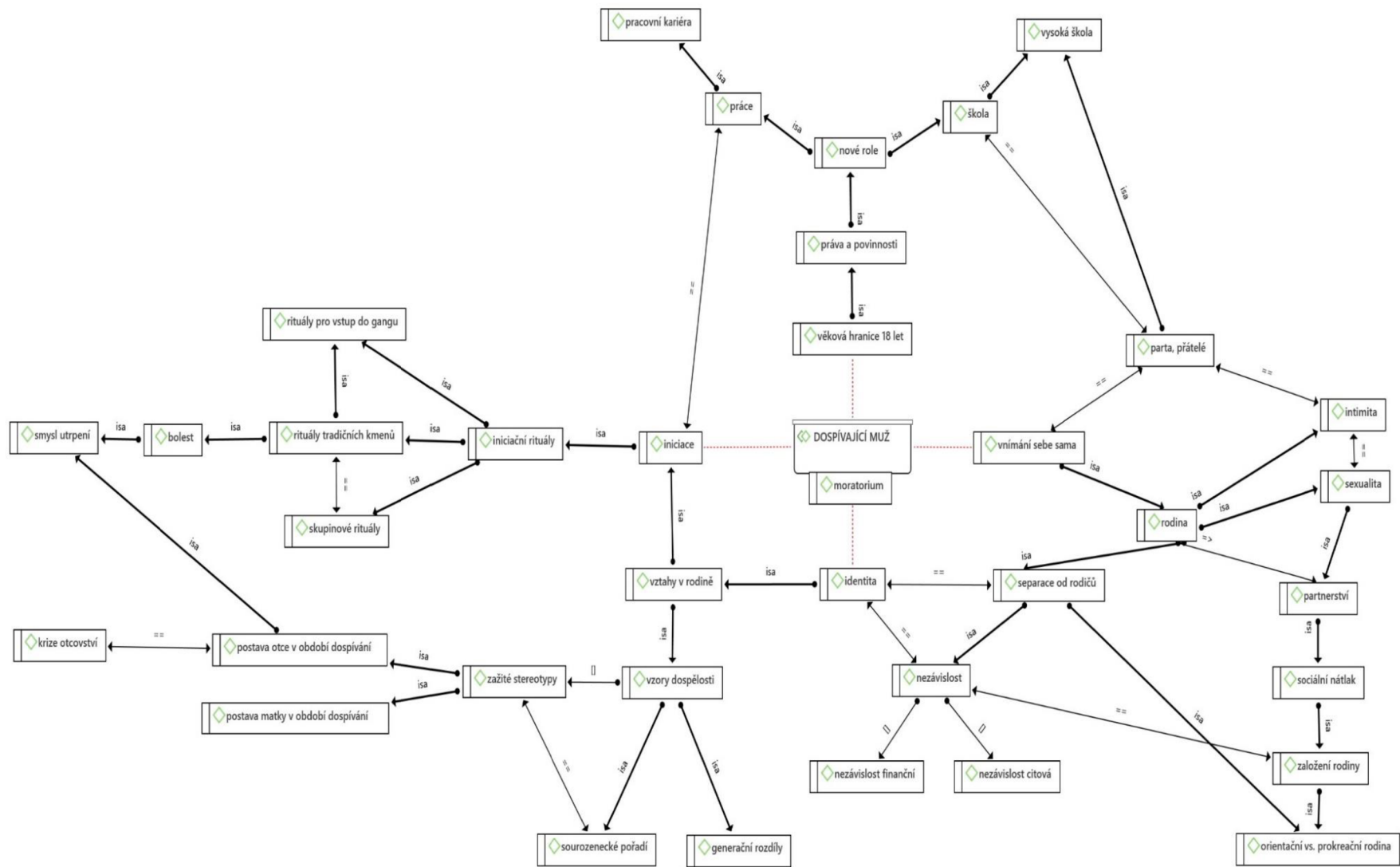
This bachelor thesis deals with the process of entry of men into adulthood in our sociocultural conditions. The thesis goal was to find out which life events men considered to be significant in the transition into adulthood. Our research focuses on the topic in a qualitative way, so we conducted a semi-structured interview with 3 participants. All participants belong to the age group 18–30, specifically college students with two younger siblings and no religious belief. Based on case analyses, we found that participants associate the role of an adult with aspects of autonomy, responsibility, and independence. On the other hand, these observed changes in thinking during adolescence, also manifested by an effort to plan the future, also bring considerable doubts about one's own full maturity. The 18-year age milestone does not play such a crucial role as the lived individual experience. The results also show that upbringing, the aspect of masculinity in family background and sharing problems with peers are important in building one's own identity.

Key words: initiation, rites of passage, maturing, masculinity

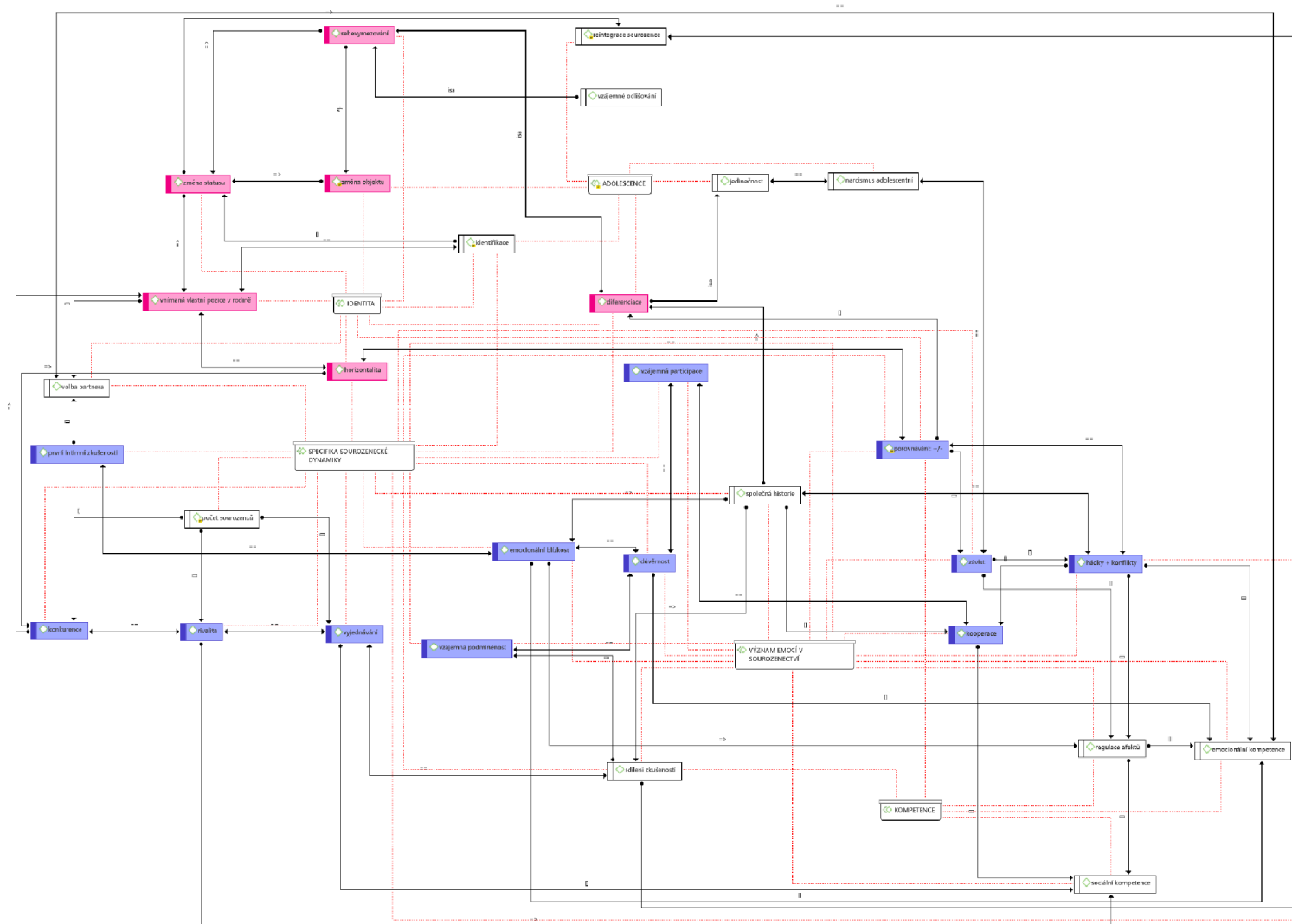
Příloha č. 3 Myšlenková mapa předběžného šetření

Příloha č. 4 Myšlenková mapa úvodní reflexe výzkumníka

Příloha č. 5 Myšlenková mapa sourozenectví v rámci úvodní reflexe výzkumníka

Příloha č. 6 Otázky k rozhovorům

- Mohl byste popsat, co se Vám vybaví při slovním spojení „rituály vstupu do dospělosti“?
- Co podle Vás obnáší role dospělého jedince?
- Jaká je Vaše osobní zkušenost s procesem dospívání?
- Jak se zamýšlíte nad významem přebírání některých povinností rodičů dospívajícími?
- Čím se podle Vás liší životní styl teenagera a dospělého muže?
- Co vnímáte jako nejnáročnější část procesu dospívání?
- Které události/zkušenosti ve Vašem životě můžete označit jako klíčové v rámci přechodu do dospělosti?
 - Můžete popsat průběh těchto událostí?
 - Kdy k nim došlo?
 - Co jste při této zkušenosti prožíval? Jak jste se při tom cítil?
 - V čem jste se musel nejvíce překonávat?
 - Co Vás na této události překvapilo?
 - Jak se poté změnil postoj okolí vůči Vám?
 - Zaregistroval jste změnu v oblasti Vašich závazků k druhým lidem?
 - Chtěl byste tuto zkušenost znovu opakovat a případně něco provést jinak?
- Pokud máte zkušenost se skupinovými rituály přechodu do dospělosti, můžete popsat, jak to probíhalo a jak jste se při tom cítil?
- Co si myslíte o mezníku 18let jako o hranici vstupu do dospělosti?
 - Připadal jste si dovršením 18let jako plně dospělý jedinec?
 - Vnímali jste otevření nějakých nových možností?
- Jak byste vlastními slovy charakterizoval změnu pojetí Vaší identity v dospívání? (změna vnímání sebe sama, životní styl)
 - Kdy došlo k výrazné změně v sebepojetí?
 - Souvisela tato změna s pojetím mužství v naší společnosti? (např. typické mužské vlastnosti, práce apod.)
 - Jak jste vnímal vlastní tělesné změny v průběhu dospívání?
 - Můžete popsat nějaké změny v myšlení?
 - Jak se změnilo Vaše prožívání a regulace emocí v období dospívání?

- Mohl byste popsat nějaké obavy doprovázející Vaše dospívání?
 - Co nebo kdo Vám konkrétně pomohlo/pomohl je překonat?
- Jakou roli sehráli vrstevníci při Vašem dospívání?
- Jakými slovy byste vystihl změny přechodu z chlapce na muže?
- Vnímali jste při dospívání jakýkoliv tlak od okolí spojený s požadavky na dospělého muže?
- Představoval pro Vás někdo blízký významný vzor pro přechod do dospělosti?
 - Jak Vás v tomto směru vzor ovlivnil?
- Jak přemýšlíte nad významem vlivu otce a matky v procesu dospívání?
 - Změnil se nějak postoj rodičů k Vám jakožto k jejich dospělému „dítěti“?
- Jak mohl být Váš proces vstupu do dospělosti ovlivněn sourozenci/sourozencem?
(Případně: Jak mohl Váš vstup do dospělosti ovlivnit sourozence?)
- Mohl byste popsat i opačnou zkušenost, tedy že Vy sám jste představoval pro dospívajícího chlapce vzor dospělosti?
- Napadá Vás ještě něco, co v rozhovoru nezaznělo, ale chtěl byste to zmínit?

Příloha č. 7 Hledání vzorců napříč případy

